

ПЛУР

6

1929

Ціна 50 коп.

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ
ТОВАРИСТВО ПИСЬМЕННИКІВ
ПЛУЖАНИН

ПРОДОВЖУЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА

ПЛУГ

МІСЯЧНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
ІЛЮСТРОВАНІЙ ЖУРНАЛ
СПІЛКИ СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ „ПЛУГ”

ЗА РЕДАКЦІЮ: А. Головка, А. Палова, С. Палевська,
Ю. Савченко і Т. Степанова

РІК ВИДАННЯ П'ЯТИЙ

ПЛУГ містить оповідання, романи, повісті, поезії, гуморески кращих майстрів художнього слова.

ПЛУГ подає нариси, подорожі письменників, що висвітлюють соціалістичну реконструкцію села й міста, соціалістичне змагання.

ПЛУГ допомагає письменникам-початківцям, друкуючи на своїх шпальтах їхні твори, містячи поради, листування тощо.

ПЛУГ висвітлює питання марксистської теорії та методології літературознавства, історії літератури та літературної критики.

ПЛУГ подає рецензії на новинки з красивого письменства, інформує читача про нові видання з белетристики.

ПЛУГ подає широкую інформацію про мистецьке життя УСРР, Союзу й закордону: хроніку літорганізацій, пролетлітератури Заходу, працю видавництв, літературні конкурси тощо.

В ЖУРНАЛІ БАГАТО ІЛЮСТРАЦІЙ ТА ФОТО

Виходить книжками в 80 сторінок

ПЕРЕДПЛАТА:

1-й АБОМЕНТ: „Плуг” на рік—4 крб. 50 коп.,
на 6 міс.—2 крб. 50 коп., на 3 міс.—
1 крб. 35 коп., на 1 міс.—50 коп.

2-й АБОМЕНТ: „Плуг” з додатком 12 випусків
із серії „Весела книжка” В-ва „Плужанин”
(річні передплатники) на 1 рік—5 крб. 50 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ НАДСИЛАТИ:

ХАРКІВ, ВУЛ. К. ЛІБКНЕХТА, № 31
ВИДАВНИЦТВУ „ПЛУЖАНИН”
КРІМ ТОГО, ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЮТЬ:
ГОЛОВНА КОНТОРА ПЕРІОДВИДАНЬ ДВУ,
краниниці та уповноважені Періодсектору на
місцях, поштово-телеграфні к-ри та листоноші

Зміст № 6

	Стор.
В. Нефеліш. Буди — оповідання	3
І. Батрак. Лисяця й пес — байка	36
І. Батрак. Гайка — байка	37
О. Демчук. Пав Мандрик — оповідання	38
А. Душка. Над ставом ніч — поезія	52
А. Калиновський. * — поезія	53
П. Максимов. Колиска кубанських урожаїв — нарис	54
С. Пилипенко. І. Батрак та його байки — стаття	67
Бібліографія: Гр. Михайлець. О. Ясний. Секретар Пухтресту. Ю. Савченко. Ю. Шовкопляс. Весна над морем	74
Хроніка. Новий конкурс. Музей українського мистецтва в Харкові. З мистецького життя Заходу	77

ВІД РЕДАКЦІЇ І ВИДАВНИЦТВА

Рукописи, що надсилаються до редакції, мають бути передруковані на машинці або чисто й виразно переписані на одній боці паперу.

Неухвалені до друку рукописи редакція авторам не повертає. Доплатних листів редакція не викупав.

Річним передплатникам, що передплатили „Плуг“ з додатками, до цього числа журналу додається № 37 серії „Веселі книжка“: „Прейскурант отця Максима“. Додашок буде розіслано згодом.

Про недержання журналу й додатків прохання негайно сповіщати контору журналу на адресу: Харків, вул. К. Лібкнехта, 31.

На запитання багатьох читачів про те, чи можна передплатити „Плуг“ з номера першого (тобто з 1 січня 1929 року) — видавництво повідомляє, що комплекти журналу в № 1 на складі видавництва ще є, і передплату з № 1 в-во приймає, але прохає поспішити з передплатою, зважаючи на обмежену кількість таких комплектів.

СПІЛКА СЕЛЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПЛУГ

ПЛУГ

ЛІТЕРАТУРНО - ХУДОЖНІЙ
МІСЯЧНИК

ЗА РЕДАКШЕЮ

А. ГОЛОВКА, В. МИСИКА, А. ПАНОВА,
С. ПИЛИПЕНКА, Ю. САВЧЕНКА
і Т. СТЕПОВОГО

РІК П'ЯТИЙ

1929

ЧЕРВЕНЬ

№ 6

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ Т-ВО ПИСЬМЕННИКІВ
ПЛУЖАНИН

Читачу! Просимо, прочитавши це
число журналу, повідомити нас про
свої враження на адресу: Харків, вул.
К. Лібкнехта, 31, „ПЛУГ“

БУДНІ

(Нотатки до повісті)

Вас. Нефелін

ЧАСТИНА ПЕРША

Уночі над селом висів глухий тривожний шум. Вітер, лютуючи, піднімав з-за білих од місяця хат злякані, порвані хмарки, сказано проганяв їх через усе небо і ховав за великим, чорним садом. Дерева шелестіли ще голими гілками, гнулися, вулиця мінилася, вкривалась напівсвітлими плямами і знову ховалась у темні, неспокійні простори.

А в хаті було тихо. Шипіла тільки проста шкляна лампа, інколи похитуючи тінями в кутках, і рипіли віконниці.

Отой рип не давав спати Марині. Ніяк не давав. І натомилася ж удень, мажучи хату,— а не спиться. Поки прибрала після роботи, на-носила води, корову й коня напоїла, дочку поклала,— вже й ніч прийшла. День як мед: скільки не пий—усе мало. І чоловіка нема дома; пообідавши, все з людьми балакав, а це на збори пішов. Ні спочинку йому, ні хаті на користь; за такою роботою не скоро дочка мед їстиме.

Щось легеньке впало на щок. Марина лапнула рукою—сухі пелюстки. А, це з гвоздик. Цілі пучки висять під стелею,—Микита любить, щоб у хаті пахло. Сміття тільки. Не приберешся ніколи, як одна хата, ще й убога. Шмаття теж: де хочеш, скільки хочеш,—і не викинеш, бо тоді до сусіди по-ичати не набігаєшся. Вікна мити, або що,—от і треба ганчірку. Нехай своє буде. А тут ще Микита з зіллям!

Не спиться. Вже й лампу прикрутила, на другий бік лягла,— не спиться. Якись думки пагані влазять до голови. Позавчора так саме ніч промарнувала. Думала все. Кривий Харитон казав, що од думок аж змарніла. Коли це він казав?... А, як приходив за Микитою. Тоді, тоді. Лисиця Харитон цей: до жінки листом липне, на чоловіка звірем дивиться. Та це й зрозуміло: один у крамниці сидить, другий зілля збирає та тільки на збори ходить. Користи ніякої. Ходить чоловік по чужій землі, збирає, любить, яка то гарна,—а своєї нема.

Завтра нарізатимуть землю. Кажуть: хто рано встає, тому й доля достане. Микита ж іще й не спав. І чого йому до людей тягнеться?

Користи ніякої. Кривий Харитон жінці другу козушанку пошив, Микита й про першу не думає. А в правлінні ж обоє. Сміються люди, юкають: Микита везе, а Харитон поганяє. Хіба поладить худий кінв із хазяїном? Як собаки живуть.

Коли б хоч землю хорошу взяв, щоб було над чим потом зроститися. Щоб од хати недалеко. А то дадуть піску, та ще до нього й до вечора не дійдеш. Коли б хоч близько!

Убирала б нову землю, як дочку. Просила б з неба дощу, стежила, чи рясно цвіте груша, чи на погоду заходить сонце. Не дихаючи дивилася б, як наливається, спіє зерно,—бо це з свого поту.

Наче хтось пройшов за хатою... А може зі сну почулося. Часто буває: не спиш отак, думаєш,—і здається тобі, що хтось ходить за хатою... Ні, справді йде, Микита. Ну, значить добре.

Марина легко зітхнула, встала й підкрутила лямпу.

Микита прийшов якийсь чудний. Тільки розстібнувшись сів на лаві, положив руки на коліна й дивився, як жінка виймала вечерять. Дочка прокинулася; плутаючись у довгій сорочці зішла з печі,—води захотіла. Коли вона пила,—батько став кривитися і показав язика. Це було так незвичайно, що та засміялася, пирхнула, розлила воду; потім злякано глянула в бік матері й побігла на піч. Тут уже й Марина не втерпіла:

— Та ти п'яний?—наче здивувавшись запитала вона й очі їй прижмурились, ледве тамуючи готовий бризнути сміх.—Де ж ти напився, безсовісний?

— Так, я п'яний, я зовсім п'яний,—весело погодився Микита.—Я вже й по одній дощці не пройду. Дивись, як хожу тепер!

Він хитався, удаючи з себе до краю п'яного. Дочка сміялася. Микита взяв її на руки і став підкидати, приговорюючи:

Люблю Шуру, Шурочку,
куплю Шурі дулочку,
в дулочку ігратимеш,
тата споминатимеш!

Потім поцілував її, сів і затих.

За вечерею Марина спитала:

— Де ти був?

Вона знала, де він був, але спитала, бо так годиться.

— Харитона твого так присадили, що й не снилося!—чомусь їдко підморгнувши відповів Микита.

Це вже було незрозуміло. Який він її? Говорила про нього декілька разів, брала тільки для прикладу, як хазяїна. Правда, господар заможній і чоловік гарний; але для чого балакати, що він її?

— Трапилось що, чи як?—спокійно продовжувала.

— А таке трапилось, що тепер козушаночки йому боком вилізуть!—оповів Микита.—Прикащикував потихеньку, хотів, щоб і собі не зле і людям на добро,—тай піймався. Нема в крамниці краму

більш, чим на сто карбованців, а по книгах є; ну й розсуди, чи не на кожушаночки пішло?

— От паршивець!

— Іменно. Стали ми думать; він і каже... Ні, спочатку я кажу, а він слухає.— Як же,— кажу,— бути? Крам не вода, що напився та й не видно, хто пив; як же бути?— Усі мовчать, нахмарились, а він відповідає:— З кожним таке трапляється. Не я перший.— Тут уже й інші на нього насипались: один брав, а за чуба правління тягатимуть? Ні, шуткує парень, шуткує. Та й постановили, щоб вранці їхати мені до інструктора,— хай раду нам дасть. Чиста сорочка є?

Марина мовчала. Уста склалися для звичайної відповіді, а лице говорило за якусь таємну тривогу.

— Є чиста сорочка?— знову спитав Микита.— Не поїду ж я чорний, як смола.

— Ну,— сказав він, почувши, що сорочка буде,— ти ж приготуй усе, як слід, поки не лягала, бо поїду рано; а я піду коня подивлюсь.

Марина мовчки зібрала у кошик все потрібне. Несподівано впали чоловікові слова; не знайшла й сили суперечити.

Зав'язувала хліб, а перед очима стояло зелене поле, манило своїм спокоєм. Їй не хочеться простору. Випросила б у чоловіка клаптик землі і посіяла б льону. Давно вже бачила, як цвіте свій льон,— а треба б, ой як треба: Шурочка ж підростає. Увечорі ходила б дивитися і дочку водила б. А тепер,— прощай клаптик: наріжуть десь такої землі, що й бур'ян не ростиме. Стане Шурочка великою й нарікатиме на матір: чи вона ж не дочка, що не дістали над чим руки до роботи привчити? Прощай клаптик...

Коли вже повкладалися, Марина сказала чоловікові:

— Як же завтра?

Микита перепитав:

— Що завтра?

— Землю як ділитимуть?

— Ат, і без мене поділять. Боїшся, що в другій окрузі пісків дадуть? Спи!

Марина мовчала. Лежала горілиць і думала.

Микита їхав полем до міста. Напівлежав на возі й похитуючи головою, коли попадали колеса в вибій, спокійно дивився навколо.

Сходило сонце. На межі молода, зелена травиця пробивалася з під засохлого бур'яну. Далеко на обрії темніли легкі хатки й тополі. Добрішала заспана земля. А вгорі розцвітало небо, як рання, прозора квітка. Кудись поспішали білі, піняві й рожеві хмарки. І раптом Микиті щось обірвалося в грудях: з небесної глибини долетіли м'яккі звуки скрібляного дзвіночка.

Він трюкнув, зупинив коня. Піднявши вгору обличчя, розкривши в усмішці рота,— він став шукати того дзвіночка. Спочатку нічого не бачиві небо сліпило. А потім, прижмурившись, ледве помітив: на тлі білої, прозорої хмарки, голівкою до сходу, висіла пташка. Хутко-

хутко трепихала маленькими крильми і дзвонила. Вітала сонце, день. Вона, здається, тремтіла, пориваючись угору, а дзвін срібляною струною вився до землі й не пускав.

Нараз пташка стрепенулася, наче пірвала щось, і зникла.

Коли Харитон по вечері сів у садку під липою, — вулицею саме сунула купка селян.

Ішли потому, спокійно розмовляючи між собою. Мабуть ділили землю і поділили по хорошому.

— Е-ге-ге! Ось де вони одпочивають, повечерявши! Драстуйте.

— Над парканом підвелось червоне, віспувате лице Трубенка.

— Здоров. А де ж його сядеш, як не тут?

— Правда, правда; на своїй землі сам собі паном. Ось і я живо на своїй сяду; посажу липи, яблуні і лежатиму в холодочку. Хіба з лопуцька маю душу?

— Може. Багато припало?

— Дві з чвертю, чистенькі дві з чвертю. Трохи піску дали, — ну, та за це не лаяться ж. Як ви думаєте, прийметься наша лоза на піску? Думаю лою засадить піски, — хоч на що-небудь виросте. А?

— Кращої землі не було, чи що?

— Як же це, щоб кращої не було!

— Ну?

— Микиті впала. Всі в один голос кажуть: Микита за нас у правлінні сидить, чуже хазайство стереже, — так віддячимо йому хоч землею. І дали. А земелька була, гарна, свіжа земелька!

Харитону здалося, що в голосі його бесідника забренів якийсь жаль. Він надумався скористатися з цього. Витяг пачку цигарок:

— Закурюй.

— Дякую.

— От я тебе не розумію. Хіба тільки один Микита на громадській роботі?

— Що ж; люблять його, цінять, — всімхнувся Трубенко.

— Кожному так буде, як у правлінні сидітиме. Наприклад, тебе туди, — й тобі кланятимуться. Нужній людині й шапку скинеш, не то, що поклонишся.

— Микита роботу любить.

— А ти не тягнув би ярма, коли б наділи? Коли б дали й сказали: вези!

Трубенко стиснув плечима. Помовчали.

— Слухай: що ти скажеш, коли тебе до правління обиратимуть? — тихо почав Харитон.

— Харитоне Йосиповичу, киньте, годі вам таке балакати!

— Ні, ні, я не шуткуючи.

— Та що ви?

— Не шуткуючи, кажу.

Трубенко витер рукою лице, кліпнув очима.

— Ні, я краще йтиму, йтиму, а то ще славу пустять, що з чужою жіночою гомоню! — Засміявся і зник.

Харитон озлився.

Цілий день ходив неспокійний, а тут ця розмова наче останню силу випила з нього. Трубенкові слова пахли як мертві бджоли в покинутому вулику. Ішов мимо, — ну й ішов би к лихій матері! Ні, треба зупинитись, побалакати треба! Приблудилося таких багато, халери на вас немає, і хазяїнують у селі, наче тут з діда-прадіда. От і землю: кому дали? Гепу, що тільки вміє на сході гарикатись. Кому ще дали? Таким же. Хотів до себе притягти, — аж на тобі. Носом чує де небезпечно. Ну й іди к лихій матері.

Сонце заходило. Просто під садком, унизу, німіли спокійні води. Річка розлилася й підступила до самих яблунь. Було тихо й тепло.

Злість розтавала. В голову знову прийшов Микита. Сьогодні він поїхав до міста; завтра тут буде. Сильна, розумна людина, хоч і не знає, де для себе краще. З таким силою не поборешся, — треба на хитрощі... Помолить йому чим-небудь? Не візьме... Найгірше, що громада його руку тягне. Ого, як не бути розумним, коли за тобою все село! І дурне слово скажеш, так на святе перероблять... Треба буде громаду на свій бік привернути. Головне двох-трьох; тоді ці за собою всіх потягнуть... Да... А Микиті жару засипати; не нарікатиме, що холодно на громадській роботі. Так, голубчику. Мало буде, не вгмонішся, не зрозумієш, — ще підбавимо...

Зайшла ніч. Од води війнуло прохолодою і Харитон, зайшовши до хати, надіває старого кожуха. Потім чорними, розгрузлими городами йде до Микитино двору.

Ледве видно: земля така темна, що тільки дивлячися вгору добираєш шляху. Добрі господарі вже позгрібали з грядок усе сміття; ніщо й не трісне. Гарно йти, мягко.

Деся гавкнув собака. Харитон стає й прислухається. Ліниво гавкнув й замок, позіхнувши, наче хотів сказати: — стережу, стережу, люди. Спати час. — Собака й та знає, що піддобрившись краще житиме. Тварина, — а знає.

Ось і Микитин двір. В хаті не світиться; мабуть сплять. З темряви наче росте низька повітка. Недалеко мусить бути і сіно, — в кожного хазяїна так ведеться. Харитон обережно заходить праворуч і натикається на невеличкий стіжок. Ага! Тепер можна одпочити. Встигне.

Він сідає, обнімає руками коліна й хоче дивитися просто перед собою. Але якось нетерпляче тремтять руки. Стоїть стіжок, тугий, пригладжений, добре накритий. Може сінинку до сінинки збирав Микита з свого паганенького лугу. Зібрав, поставив і поїхав. Ні, голубчику, коли закрутив проти води, то каменем сиди дома, стережи, не дурій. У хазяйстві й ганчірка дорога, — а тут цілий стіжок пих! — і як не було. Ех, чужак, чужак!

Харитон сміється. Колючий смішок піднімається з грудей, дряпає в горлі, звивається в клубок і лоскоче.

Годі сміятися. Пхає руку в сіно, крутить там ямку. Легко дихає вітер. Хоче погасить, але Харитон обережно затуляє вогника долонями. Потім кладе сірника в ямку, притрушує сіном і хутко йде в городи. Не йде, а біжить липкими градками, біжить, не озираючись, наче за ним женеться отой невеличкий, твердий стіжок.

На своєму подв'ї стає, важко дихає, дивиться назад. Далекий стіжок збільшився, вкутався димом і лле в темряву блідий, рожевий світ.

Харитон повільно йде в хату.

Хоч усього один день пройшов як Микита дома не був, але Марині здалося, що він постарів. Дивилася в його зеленуваті, холодні очі, що глибоко запали в ямки, оглядала закурену сірим порохом постать і з страхом ждала, що він скаже про сіно. На диво Микита тільки хмурився й мовчав.

Зразу ж по обіді прийшли люди. Прийшов Макар Цимбал і Петро, брат у других Марині.

— Знаєте,— говорив Макар, сідаючи за стіл,— як людина робить не подумавши, то з нею завжди щось і трапиться.

— Як це?

— От кажуть бога нема. Не вірите в бога? Людина не подумав, не порадиться, піде своїм стрибом,— ну й наскочить на гріх. Це вже скільки живу.

— Та до чого це ви говорите?

— А про сіно. Треба було не їхать.

Микита з досадою махнув рукою.

— Можна й не говорити. Пусте діло.

Не говорить! Стіжок сіна, заробленого потом на тому нещасному лузі сіна,— пусте діло! Хороший господар і порошинки з дому не викине,— а тут... Рятуйте! Стіжок сіна, чималий стіжок гарного сіна,— пусте діло! — Макар наче говорив ці слова здивовано розкритими очима, а назустріч тягнувся такий же сум і жаль з очей Марини.

Один Петро надумався перемінити розмову. Він розуміє, що стомлений людині, та ще з дороги,— не до лиха. Місто хіба ж близько? Ідеш—ідеш, трусишся—трусишся на возі, а потім там ноги об камінь наб'єш, не виспишся,— ну й стомився Микита. Хіба ж це не видно? Да, а що він привіз? Цікаво.

— Інструктор казав, щоб раніше тижня не ждали. Каже:— поїду ще до двох сел, а потім до вас. Той, на кого думаєте, не втік? Хазяйство, майно якенебудь має? Не давайте йому тільки з села виїхати, а там я все розберу. Через тиждень.

— Он як вони! Не поспішають.

— А чого йому? — озвався Петро і присунувся ближче до столу.— Поміркував чоловік, що злодій не втіче,— ну й не хапається. А наші хай теж добре подумують, розберуться, хто в чому винен,— тоді й йому видніше буде. Людина з розумом. Як тільки підняв хто дрюка, то вже й бійка?

— Бійка не бійка, а подивиться треба. Особливо треба дивиться людині, що для цього призначена. Може хай приїде, коли ноги витягнеш?

— Або погориш.

Марина так і вклякла очима в жовте, трохи хмуρε лице чоловіка.

— Ні, від цього вже хай...

— Погориш,— уперто хитнув головою Микита.— Стіжок тільки на початок пішов. Поїдеш у другий раз— і хата займеться.

— До чого безсовісний, до чого поганий народ пішов,— жалкував Макар.— Ти йому добра хочеш, ти його наверх тягнеш,— а він тобі півня пускає! До чого безсовісний, до чого поганий! Виходить, що одгородися від усіх, заткни вікна, затули щілинки, з хати і не рипайся!

— Ото ж і важко.

— Дід Захарко прийшли!— радісно вбігла з цукеркою в руці Шурка. Слідом за нею на порозі став сам Захар. Здавалося, що то не людина, а столітній порепаний корінь кряжистої берези вийшов із землі й прийшов до хати.

— Драстуйте вам.

Марина кинулась підставлять до столу другу лаву.

— Не турбуйся. Біг-біг навипередки з Шуркою, так обігнала мене, коза,— всміхався Захар, сідаючи.— Про що тут говорите?

Його біла, кремезна постать розливал чистий спокій. Якось ніхто не відважувався загрузати дідову душу своїми турботами.

— Да так, всяку всячину. Збереться два-три чоловіка,— невже не знайдуть, про що поговорить?

— Я у вас сіна позичу. Чули, що мое згоріло?— підійшов Микита. Захар підняв на його очі.

— Знаю. Коли не сумуєш, то дам. А як уже плакав, кидався палія шукати,— так і не приходь.

— Як же це? Хтось напакостив тобі на душу, а ти мовчи та диш? Ні, ні...— і Петро одсунувся од столу.

— Чого ти, маленький. Палія село знайде. Думаєш не знають на селі, хто кому ворог?

Заклопотані ворони б'ють крильми над селом. Кожна тягне або соломинку або пух. Марина дивиться на них і думає, що так кожен хазяїн повинен робити.

Харитон тільки но з поля і від нього тхне свіжим вітром. Він стоїть понурившись, згорблений.

— Важко мені, прийшов просить. Поговори з Микитою, хай хоч дітей не губить.

Марині здається, що це не його голос. Вона повертається і бачить сумовитий, благуєчий погляд.

— Поговори з Микитою. Казали люди, що хвалився мене з світу звести. Що я йому зробив?

Тепер ці губи жалісно кривляться, як у малої дитини, а тиждень тому сміялися. І говорили: чор... чортів халупник. Це на чоловіка. У бідній хаті живемо,— халупник.

— «Ну чого ж ти мовчиш? Ну кажи, як же воно буде? Аж дріжить. Хутко мабуть прийде Микита. Застане його в хаті, буде хмуритись.

— Я нічого не знаю. Що я скажу? Я не знаю закону вашого. Це чоловікова справа. Що ж я тобі скажу?

Харитон підходить ближче:

— Так, так, це його справа. Я-ж тільки прошу: спитай, за що він мене звести хоче? Ну за що?— В горлі йому щось проривається і слова ллються потоком.— Марино, ми ж з тобою і гуляли. І в мене діти ростуть. Я заплачу, оддам оті сто карбованців, хай тільки не ганблять мене. Я все зробив, усе, можна по книгах прописать, рахунки дати,— тепер тільки Микита, один Микита піймав мене!

— Як він захоче, то з світу зжене,— він мене живим закопає! Маринко, золота, попроси його, попроси,— він тебе любить, послухає, він не дасть дітям нещасного батька! Мені не страшно ніщо, ніщо,— я боюсь тільки слави поганой! Марино, на мене ж дивитимуться як на злодія. Попроси!

Виходили з грудей слова і бренів у них одчай. Харитон замовк. Став, понурившись, і чекав.

— Ні, не можу. Не мое, не жіноче це діло.

Він підвів голову.

— Ну, пробач. Потурбував.

— Іди здоров.

З вулиці Харитон озирнувся. Ясноока Марина стояла на порозі; сонце грало на її бронзових, голих ногах, як на прибитій, сухій землі. Стало жалко: не така його жінка! Наговорила, надавала б обіцянок; коли ж до діла,— то, склавши руки, дивилася б, як тоне людина. Ця ж просто сказала, хоч і не легке. Даси ж ти, доле, талан чоловіку, що з милою в парі не ходиш!

А вона думала. Чому ворони заклопотано б'ють крильми над хатами. Носять соломинки, пух, а як стрінуться з чужими, то зчиняється бійка. І може поранені летять до гнізда.

Через день Харитон жалів, що просив Марину. Трубенюк зайшов до нього, хитро все випитав і тепер глузує.

— І ви думали, що допоможе?

Харитон сидить, задумливо качаючи пальцем крихти на столі. Потім говорить. Голос у нього звичайний, але погляд такий, що немов хоче до дна випити Трубенюкові очі.

— Бачили, хто тоне, той і за соломинку хапається; так і я. А глузувати ми, голубчику, всі можемо. І я не вступлю нікому. Ти чого прийшов до мене?

Трубенюк одсовується. Очі йому сміються:

— Не питаєте „чого“,— ви скажіть краще, з чим я прийшов!

— Ти?

— Я. Чого ви так дивитесь? Думаєте: сірий, маленький, як миша, то вже нічого й не вдіє?

— Ну, кажи, кажи.

— От ви послухайте.— Трубенюк присовується ближче й кладе руки на стіл.— Вашій біді допомогти легко; треба тільки знати, з якого боку зайти.

— Не тягни.

— Добре. Коли ви пішли до Марини, то цим тільки нагадали собі. Да. Тепер і баби знатимуть, що ви боїтеся. Ну що Марина допоможе? Нехай скаже чоловікові; чоловік її наб'є, щоб не лізла не в своє діло, ще більше на вас розсердиться,—і все. А треба було з другого боку.

— З якого?

— Ви думаєте багато їх є?

— Одного знаю.

— Ну?

— Привернути до себе громаду.

— Правильно.

— Але як це зробить? Пробирав,—нічого не виходить.

— Отут то й секрет. Треба, щоб це зробив хтось. Розумієте? Хтось інший, а ви щоб зовсім у стороні, наче нічого й не знаєте.

Харитонові робиться душно. За позавчора він кого приманював до себе? Невже тепер Трубенюк сам назустріч іде? Здається й не шуткує; очі веселі,—так то може з чого іншого.

— Я це знаю; але де ж ти візьмеш такого чоловіка, щоб за другого парився? Де?

Трубенюк злягає на стіл і шепоче:

— Як ви думаєте: я справлюся?

Фу, аж дихати легше.

— Справишся.

— Громада все одно, що вітряк; куди хоч поверни,—все крилами махати буде. Аби тільки крутив чоловік підходящий.

— Так.

— Думаєте важко це? Правда, на зборах іноді як у пеклі. Але і в саме пекло можна піти, тільки,—знову шепче Трубенюк,—треба помазатися чимнебудь таким, щоб...

— Так, так.

— Помазати того чоловіка. Розумієте?

— Розумію.

Трубенюк одхиляється й сміється; за ним усміхається й Харитон. Виручає, вивозить приبلуда, вивозить! І де він навчився? Находився мабуть по світах, набрався, а тепер у якій пригоді стає! А яким ягням спочатку прикидався! Та це приблуді може так і треба.

Він гукнув жінку, щоб давала обідати.

— Громада, — що дишло, — розперезався Трубенюк, — куди не поверни, то й вийшло. Треба тільки знати, з якого боку. Розумієте? Харитон піддакував.

Микита все думав про сіно. Все ж таки він не знав, хто йому напакостив. Можна думати на того, на другого, — але „не піймав, — не зови злодієм“. І хоч не казав нікому, що його хвилює, — проте згорілий стіжок не давав спокою.

Нарешті, у четвер, Микита пішов до Захара. До діда, наче до магніта, завжди сходилися чутки з усього села, і ніхто краще за нього не міг розібратися в людських вигадках. Може він знає; а як знає, то й скаже.

Хата Захарова стояла над водою. Коли Микита вітався — старий хазяїн без шапки сидів біля човна і, поглажуючи білу бороду, дивився вздовж річки.

— Сідай, сідай. За ділами, за клопотом мабуть і дихнути ніколи. Микита подякувавши сів.

Од порослих мохом паль млина, що колись тут стояв, тягнулися довгі, холодні тіні. На березі трава вже зеленіла й зеленим вогнем приємно сліпила очі. А дерева й вода ніби дихали озоном і наливали повітря свіжою, чистою прохолодою.

— Оце сижу, дивлюся й чую, що молодію, — раптом заговорив Захар. — Яюсь гарно себе почуваєш, коли навколо така благодать розлилася. Наче цвіте все: і земля і вода й небо... Слухай, Микито, про що ти думаєш?

Микита подивився назустріч пильному погляду.

— Так собі. Всячина.

— А хочеш скажу, про що саме?

— Кажіть.

Захар вирвав травинку і, ледве всміхаючись, розтирав її в долонях.

— Цього літа трава добра коситиметься, хоч соку й мало: весна пізня.

— Діду!

— Що таке?

— Ви ж обіцяли сказати.

— Я ж і кажу.

Мурашка злізла на руку Микиті, заплуталася в волосинках, але він не помічає.

— От коли б наш учитель був не такий паршивенький, — говорить далі Захар, — він би тобі розказав, як це люди визнають чужі думки. А я що! Тільки й мого, що старий.

Хвилину сиділи мовчки.

— Діду, ви не знаєте, хто мое сіно спалив?

— Хвилюєшся? — Захарові очі дивляться суворо.

— Ні, не хвилююсь, а жалко: пропало сіно і не знаю, з чого і як. Ну, нехай би дочка з вогнем гралася, або сам як небудь необережно, — тоді хоч знав би, що сам же й винен. А то...

— Поїхав — було, а приїхав — нема?

— Нема.

Захар сміється, потім серйознішає.

— Не хвилюйся... Тільки даремно ти мене питаєш; що я, ворожбит?

— Діду!

— Ну, помовч, помовч. Знаю, тобі не терпиться. Воно може й так, треба знати, хто ж тобі ворог, — але, чи polegшає? Великі люди прощали своїм ворогам.

— Так на те ж вони й великі:

— Думаєш, — ти не однаковий з ними? Береш з них приклад, служиш громаді, — значить рівний. Погано тільки, що гарячий ти.

— Будеш і гарячим, як нагріють тебе з усіх боків.

— Не нагріють. Міліція хоч коли небудь і в нас буває.

— Буває, та не часто.

— Потерпи, прохолонеш, спокійніше на все дивитимешся... Так тебе сіно цікавить?

— Я ж казав уже.

— А я по стариківському: не хапаюся.

Знову помовчали.

Сонце низилося, обливало світом дерева і гралося на молодих гілках.

— От що, Микито. Я знаю, тобі цікаво, хто твоє сіно спалив. Так я прислухаюся, що люди говорять, і тоді побачимо. Ну, хоч у неділю... Ти ж будеш на зборах? У неділю я й скажу.

— Діду, тільки ви зробіть як слід, щоб не довелося думати про це й після неділі.

— Це вже як прийдеться. Послухаю, що люде кажуть; а ти ж сам знаєш, вони й обдурити вміють. Треба розбиратися у всьому. От балакають, що в Савинці живе чоловічок один. Укравдуть у кого що, — до нього йдуть; пожежа трапиться, — в його palія питають. Подумає — подумає, розпитає, поскубе борідку і каже: це чорнявий, або білявий зробив, такі то прикмети має. Кинуться туди-сюди, поміркують — правда виходить. Ну й вірять, як богу, дивуються, звідки це йому. А я думаю просто: добре знає, паганець, людську натуру — і все. Та от почекай, я тобі книжечку одну покажу. Ти читав, які штуки оці чоловічки впалюють? От послухаєш.

З хати в хату текла чутка. Спочатку ледве помітними струмками проривалася в розмовах, далі росла, ширшала і врешті заливала село вже цілим потоком. Увечорі кожен господар вважав за свій обов'язок вислухати жінку, або дочку, що приносили з собою частинку її; приносили з вулиці, з поля, од криниці й сусідів.

Заїжджа, свіжа людина, захотівши розібратися в тих чутках, була б як муха в павутинні. Кожен господар казав щось нове і ніхто певно не знав, як саме трапилося те, про що гомонять люде.

Одні говорили, що пішло все з того засідання, коли Харитон посміявся над Микитою і той, розлютувавшись, крикнув: — ну підожди ж, а ж тебе закопаю! — З того часу Микита гострить зуби.

Другі казали не так. Вони посилалися на Трубенка, що ніби то чув, як Микита недавно розмовляв з знайомим червоноармійцем. Спочатку у них все йшло по хорошому, а потім Микита скаржився. Той і порадив дати Харитона до суду.

Звичайно, що треті говорили ще інше. Вони просто посміялися: Микита хоче сісти сам у крамниці, — ну й спихає Харитона.

А врешті тільки одне було для всіх як слід відоме й зрозуміле: в неділю, замість зборів громади, відбудуться кооперативні, — Харитона судитимуть. І це найкраще знав він сам.

Замкнувшись в хаті, хмурий, згорблений, то ходив з кута в кут, то підходив до вікна й дивився туди, де вулиця поверталася вбік.

Трубенку не йшов; Харитон, одхилившись од вікна, хрускотів пальцями, наче ламав їх, потім сідав і думав.

Тепер одна земля, — коли хочеться й самому чисто походити і сім'ю вдягнути, — одна земля не прогодує. А на те й криниця, щоб напиться.

З кооперативу живе не одна людина. Чесно? Як би чесно, то здохли б. Чесність у того, в кого гроші; а з грішми і дурень хороший... І понесло ж його в кооператив...

Час же йшов. Сонце поволі знижувалось, од кущів свіжими струмками пили тіні.

Он вулицею знайомий дядько корову жене. Жене, а сам, усміхаючись, дивиться навколо, — і Харитону здається, що сміх цей з його. Довідався напевно про збори й радіє. А хто в тому місяці кланявся, просив підоджати з боргом? Тепер забув, сміється? У-у, так би схопив одрзі й на місці його! Сволоч!..

Харитон плює й виходить у двір.

Гарно. Свіже повітря зразу легені наповнило. Можна й пройтися, — все одно в хаті нічого не висидиш.

На вулиці стрівся Микита. Він ішов задумливо, схиливши голову, і збивав дубцем голівки з рудого торішнього бур'яну.

Харитон став. Став і Микита.

— Ну...

— Що ну?

— У неділю значить для тебе свято?

— Може й свято.

— І ти, подлюко, справді думаєш, що твоя візьме, що за тобою усі так і підуть?

— Може й підуть?

— Геп ти паршивий, ми ще побачимо, чия візьме, ми з тебе шкуру спустимо!

— Хто це ми? — усміхнувся Микита.

— Ах ти ж сволоч!

— Може.

Харитон, люто блиснувши оком, рвонувся вперед... але стримався і хутко пішов по дорозі.

Сонце сідало.

Інструктор не їхав і це трохи турбує Микиту. Сидячи з Макаром на призьбі він весь час неспокійно шелестить свіжою газетою.

А двір наливається народом. Ідуть члени, але більше йде таких, що хочуть тільки послухати. Сідають під парканом у холодку, горнуть цигарки й курять, дивлячись, як ідуть та йдуть люди.

Ось прийшов Харитон. Ще біля воріт губи його починають всміхатись, а очі бігають і жмуряться. За ним Трубенек і валка щонайбідовіших хлопців; на селі кажуть, що вони за гроші матір продадуть. Несміливо проходять молодіці, баби; не звикли до зборів, соромляться.

На ганок виносять стола, застилають червоним. До Микити підходить порадитись декілька „головних“. Хутко докурюються цигарки, курці встають, обтрушуються і пропадають у натовпі.

Пора починати. Люди хитають головами, кидають шматки речень, дехто всміхається, всі тиснуться наперед і гомін поволі тихне. Як сонячники до сонця всі обличчя повертаються в один бік.

Збори відкрились.

...Говорить Харитон. Говорить і б'є себе в груди. Каже, що наша доля важка, трудно прожити на світі з сім'єю, треба й на хліб позичати. А малі діти—що ромашки: нема тепла, нема сонця—студюються, никнуть і засихають. Хто своїм дітям ворог? Має людина землю,—так не одривайте од неї, бо знесилиться, пропаде людина. Він і торік просив, щоб не обирали; ну й вийшло... Але він поверне, він одробить,—хай тільки громада дасть час і її гроші не пропадуть. Хай тільки не поспішає.

Громада гуде. Передні хочуть слухати, дальні розбилися на купки, говорять, хитають головами. Трубенек бігає всюди; його віспувате лице червоніє все більше. Він підходить, прислухається, витирає рукавом піт, кидає два-три слова, потім проштовхується в середину і починає щось палко доводити.

Дехто махає на нього рукою й одходить, дехто слухає. Макар Цимбал плює. Видане діло: людина прокралася, а вони захищають злодія! Йому кортіло побити якого дурноголового.

Дві молодіці годують дітей, трохи одвернувшись од натовпу і тихо балакають про свої справи.

Марину чоловіки зовсім затерли. Одіпхнули назад і вона стоїть тепер поруч Харитонові жінки Ульяні. Ульяна наділа стару спідницю й світить босими ногами. Ну й дурна! Ніби хоче заховати своє багатство за старою спідницею. Нічого, знають.

До столу виходить Микита. Він зняв шапку й вітер вільно грається його волоссям. Микита поки мовчить, прислухається як тихне велика, сіра маса.

— Чого мовчати. Нехай говорить.
Треба було опанувати масу. Треба було дати просте слово, що від нього настроїлися б душі.

Щастя.

Одне слово,— і скільки в ньому змісту. Давне слово,— а свіже, як криниця. Ходить людина полем, бачить зелену, родючу землю, щось тремтить у людському серці,— щастя. Стало дитя на ніжки, всміхається матері,— щастя. Усюди воно є, усюди ллється, як весіння вода, як повітря. Шукайте його, люди, вмійте знаходити. Не затуляйтесь, коли світить сонце,— щастя од сонця, од світу. Будьте чистими. Будьте чистими,— тоді світ сонця буде в вашій душі, тоді буде щастя.

В людському морі то тут, то там зринали голоси, мов шматки жовтої, легкої піни.

— Наприклад, у тебе діти голодні, сам ти плачеш, у старці йдеш,— яке твоє щастя?

— Не плач, а вийди до землі і припади до неї так, щоб шкура тріснула.

— Уроди, матінко, на просящего, на роботящего.

— Тихше, тихше.

— Скажемо просто: посадили в крамницю— радій.

— Радій. Піймався,— баба ж ти після цього.

— Баба.

— Щастя і я хочу, та не чужою шиєю.

— Слухайте, тихше. Годі там.

— Чого годі? Чужа шия добра.

А Микита говорив уже друге. Що нема в селі місця тому, хто на братах хоче їздити. Нема місця Харитону.

І знову чулися голоси— відгуки, мов хтось сильний торкав туго натягнуті струни.

— Забрав у мене три пуди хліба й каже: тепер приходь, хопиши товар даватиму.

— Хороший для багатих, паганин для бідних. Люди, ви ж самі бачите!

Трубенюк заступався:

— Товариші. Громадяне.

— Чого ти кричиш? Не подобається?

— Громадяне.

— Хто там меле?

— А чорт його знає.

— Громадяне, в його сім'я, діти.

— Знаємо.

Микита ступив на край ганку. Годі балачок, все ясно. Хай піднесуть руку ті, що не хочуть Харитонів.

Харитон рвонувся до столу.

— Так ви мене закопать хочете?

Руки йому трусились. Наче здалеку почулася відповідь:

— Громада скаже злодію, чого вона хоче.

Захар, що стояв позаду всіх, наставив долоню до вуха. Хтось у натовпі тяжко дихав.

Піднесіть руки.

Мертва тиша. Спочатку ніяково, потім усе сміливіше піднялися над головами Макарові жовті пальці. За ним ліс рук. Га! Наче з прованої греблі шумно вийшло дихання людське. Всі зітхнули.

Микита випростався. Голос його дзвенів.

— Громадяне, клопотатимемо про виселення Харитона з нашого села. Маса мовчала.

— Громадяне, збори дозвольте закінчити.

Не все ж людям хвилюватися. Ніч така тепла, світла, що Марина винесла Шурку в садок. Дочка й заснула на руках, а вона все сидить, дивиться.

Навколо так тихо, спокійно. Згори нависла темно-синя баня, миготять золоті зірки. Од землі йде вохкий, холоднуватий дух зілля. Весняний легіт навіває думи; Марина ніби вгорі, а знизу інколи доносяться тихі, на диво спокійні голоси. То Микита й Захар. Один синій, од ночі ще синіший, другий білий.

— Микито, йдіть вечеряти!

Не обзиваються.

Захар махнув білим рукавом і мовчать. Ну, мовчіть. Завтра празник, поспішати нікуди. Ти чого, дитинко, ворушишся? Спи, спи, мама з тобою. Спи, голубко. В хаті вже душно, весна йде,— а на дворі гарно. Воно й так, що на руках незручно,— але треба тата чекати. Хай вони з дідом наговоряться. Стомилися за цей тиждень, душа чиста, ніч тепла,— хай поговорять. Спи...

— Ти зовеш, Микито? І дід вечерятимуть? Зараз дам. Зараз.

— Ходімте діду.

— Ніяк не довідаюся, хто твоє сіно спалив.

— Нехай. Не до сіна.

Замовкли.

— Хороше літо йде; на жито дивився — буйно росте і ночі теплі.

— Отакої ночі тільки сидіти й любоватися.

— Хай пронесе од нас наше горе.

— Аби живі.

— А краса яка навколо!

— Більш за все мені подобається, що тихо.

— Тихо.

ЧАСТИНА ДРУГА

Зацвіли сади і Микита радісно придивляється до цвіту. Його душа налита тремтливим щастям. Як-же! Наче велетенські білі й зелені хвилі стоять дерева, дихає пахощами земля, ранок такий ясний,— а в кожному саду може так само, як і Микита, стоїть людина й любить.

Бере в руки гілку, обережно розгортає тонкі, блідорсжеві платочки, дивується, які - то ніжні, які чисті й прозорі.

А ранок справді хороший. Ледве віє легіт, струмками лле літепло. Якась пташка дзвінко кричить веселу чабарашку, дзвінко й чисто, наче стукаючи дзюбиком у синій панцир ранку. Тихо й мелодійно грають бджоли, разом з сонцем п'ють медовий напій з молодого цвіту.

Микита, піднявши голову, слухає. Потім повільно підходить до низенької, кронистої яблуні. Це дерево, — його гордість. Чотирі роки назад пасажене, — стоїть тепер прекрасним букетом. За великим, білими квітками не видно листу; маленькі бджоли сточують золотими струнами смагли гілки і вся яблуня як музика.

Вулицею проходить Петро. Вбачив Микиту, усміхнувся, вітається:

— Доброго ранку!

Микита підходить до тину.

— І тобі. Куди зібрався?

— На поле. Батько щось нездужають, так мені загадали піти подивитись, як там жита.

— А що з батьком?

— Так, просто ломить усього. Ну, а за жито турбуються, чи не побив його вчора дощ.

— Да, ще кріпенький дідок.

— Оце тільки недавно жалітися почав.

— А ходить?

— Ходить мало.

— Нічого, одужає.

— І я так думаю.

Прощаються. Микита заходить до хати, бере картуза. Петро нагадав за ниву і йому захотілося побачити своє жито. Виходить з двору, замикає хвіртку і йде.

... На полі Микита сідає. Він обійшов і свою й чужу землю, обдивився і тепер хоче просто відпочити, — душа повна.

З-за обрію громадається білі в середині, жовтуваті по краях хмарки. Одна з них, як птиця, закриває сонце. На хвилину землею пробігає холодок, тінь, потім лле теплом направо, лле наліво, — і холодок вже далеко, а тут знову ясно.

Злегка хвилюється молоде жито; по ньому денеді чорні цятки, — то дбайливі господарі вийшли подивитись, чи багате руно, чи йде на поліття зелений ріст.

В селі дзвонять. Великі й малі дзвони здалеку несуться, як шум, і глухо тануть у повітрі.

Ну, час і рушати; Марина давно вже дома.

— А ти думав, що я такий дурний?

— Харитоне Йосиповичу, нічого я не думав.

— Ні, голубчику, і на моїх в'язах голова, а не качан. Усіма правдами й неправдами сто карбованців вигнав і несучу.

— „Візьміть,—кажу,—за мною борг був“.

— Взяли?

— Ну й чудак же ти! А коли б не взяли, то їм легше стало б? Чи посадять мене, чи не посадять, а сотні в касі нема,—так же? Ясно, що взяли, ще й розписочку написали!

Трубенюк сміється.

— Ні, голубчику, ти не смійся, не смійся. Тепер вони хай придеруться до мене. Гроші вніс? Уніс. Розписка єсть? Єсть. Дулю-ж я їм тепер от яку!

— А вони вас з другого боку прижмуть.

— Як це?

— Просто. Хіба важко найти живе місце?

— Та не тягни!

— Об'являть вас елементом—і все. Скажуть: нечиста рука. Що ви тоді робитимете?

— Я?

— Гроші то ви внесли, а пляма на вас сидить. От їм це й козир.

— Їм козир...

— І не буде вам проходу,—малі діти й ті тюкатимуть. Дожилися, Харитоне Йосиповичу! Краще тепер і на вулицю не виходити.

— Да-а.

— Я оце все голову...

— Слухай, ти казав, що тобі піску нарізали. Пам'ятаєш? Ну, коли землю ділили.

— Нарізали.

— Єсть пісок?

— Ну, єсть. Кожна земля з піском.

— А ще багатьом така земля припала?

— Не мені ж тільки.

— Багатьом?

— Багатьом; де які просто криком кричали.

— Знаєш, що ми тепер зробимо?

— Ну.

— Ми обжалуємо цю нарізку. От і хай попокрутяться.

— Як це?

— А так. Ти поговори з крикунами, а потім складете заяву, що землю поділили неправильно,—і до суду. Розумієш?

— Нащо?

— Чудак, та в цю ж кашу Микита втягнеться!

— А-а!

— Отоді як закрутить його, як одіб'є од хазяйства,—ми тоді з ним і поговоримо.

— Правильно!

— Ми тоді скажем: лодарем став, то на селі править хочеш? Робить нічого?—Ні, голубчику, нам таких безробітних не треба!

— Не треба!

— На селі хай правлять люде розумніші, а не ті, що своє хазяйство переводять. З кого приклад братимуть? Коли ти хороший господар, так тобі й від чужого пошана йде, а лодарю одна дорога: к чортам.

— Харитоне Йосиповичу...

— Ну?

— Це ж і мене на суд потягнуть?

— Чудак ти, тебе потягнуть, а земля твоя при тобі буде.

— Да?

— Ще, дивись, кращої вріжуть.

— Хе!

— Отам, де ти сидиш, пошукай у скринці пляшечки. Єсть? Вип'ємо з горя!

— З горя, Харитоне Йосиповичу?

— Може Микитина земля тобі й перейде.

— Хе-хе-хе!

— Тобі земля, а мені Маринка.

— Хе-хе-хе-хе-хе!

Увечорі біля крамниці купка селян все більшала. Хто їхав з поля,—зупинявся, одводив коней з дороги, а сам підходив до гурту й слухав; потім запалювався, починав і собі говорити. Макар Цимбал кричав більше за всіх:

— Хіба це порядки? Люди, раз громада сказала, то наше слово для всіх закон. Чого йдеш проти?

Которий селянин тільки що підійшов і розпитував,—у відповідь чув зразу декілька голосів:

— Сволочі в нас завелися, от що!

— Люди, раз громада сказала, то всім треба одного держатися!

— Правильно!

Селянин стискав плечима й говорив:

— Та що таке?

У відповідь до нього злісно поверталися обличчя.

— Тебе ще вони не з'агітірували?

— Хто вони?

— Чорти, хто ж!

Знову непорозуміло стискалися плечі.

— Та нащо я їм здався?

— Чоботи собі пошнють, от нащо!

Нічого не можна було дібрати. Тільки прислухавшись, робилося зрозумілим, що балачки йшли за землею.

— Прийшов він до Тимофія,—гарячився якийсь дідок,—озирнувся, вигнав усіх із хати й каже:—ти з піску багато добра набереш?

— Та хто такий каже, діду?

— Трубенек каже!—Ти з піску багато добра набереш? Ти з піску станці собі справиш?—Тимофій і очі виричав. А він каже:—хочеш, щоб у тебе земля була як мед? Підпиши оцю заяву!

— Що там з тієї заяви вийде!

— А ти не перебивай, коли говорю! — Яку заяву? — питає Тимофій. — До суду. — Нащо? — Хочем землю переділити, от нащо. — Люди, чуєте? Справа торкалася життя кожного. Ніхто не міг бути спокійним, коли говорили за переділ землі.

У Макара раптом з'явилася свіжа думка.

... — Громадяне... — намагався він перекричати.

— Один чорт забере спокій всієї громади?

... — Громадяне, послухайте...

— Один чорт руйнуватиме все наше діло?

... — Громадяне, слухайте. Так же не можна.

— Чого не можна?

— Трубенюк не сам це діло робить. Йому допомагають.

— Нечиста сила?

— Ні, такі ж люди, як ми самі. Вони з'організувалися й пустили Трубенюка як собаку наперед. Хіба ж не видно?

— Хай їм повилазять.

— Громадяне, не їм повилазять, а нам, коли будемо мовчати.

Гарячий дідок підскочив:

— Так чого ж мовчать! Дрюком їх проклятих!

— Правильно!

— Правильно!

— Похрестить так, щоб на віки не забули!

Оце „дрюком їх“ здавалося найсправедливішою відповіддю.

Макар розхвилювався ще більше.

— Люди, та вас за це до суду притягнуть!

— Нехай усю громаду тягнуть!

— Та хіба можна таке говорити?

— А чому?

— Суд же з громади виділить винних. Суд знайде двох-трьох чоловік, яким більш за всіх влетить!

— Що там балакати! Дивлячись який суд!

— Правильно!

Але гарячі трохи прохолонули.

— Нам треба за це діло не так узятися, — спокійніше говорив Макар. — Вони з'організувалися? — Ми теж. Вони нас винуватять, а ми їх. Тільки винуватити як слід, як між людьми водиться. Хіба кагалою і на суд підемо?

— Місця не вистачить.

— Місця то вистачить, але що з цього? Усі разом і кричать будемо?

— Там і суд злякається, — сміявся хтось.

— Нам треба вибрати чоловіка, що розібрався б у всьому. Виберемо і хай веде діло.

— Та й не одного треба, а декількох, бо собі виберуть.

— Ну так що? Люди, а правда-то, правда на чиєму боці?

Хтось уже побіг за Микитою.

Весь день віє вітер. Тільки ввечері вже, коли Марина йде з городу, вітер стихає, не жене хмарки пороху вздовж вулиці, а ніжно грається навколо загорілих, з золотим пушком, ніг.

Дома нема нікого. Шурка ще з городу пішла до баби, а Микита десь на селі. Приходив Макар і забрав. Нехай, може якесь діло трапилось, — останнього часу Микита все дома сидів; може без нього щось там і сталося.

Марина ставить заступа, а сама виходить і сідає на призьбі. Ох, як спина болить! На городі гнулася, не боліла, а тепер просто ломить, просто ломить. Голова гаряча, сонцем налита, все нижче хилиться, ніби хоче впасти й заснути.

З-за хати, перевалюючись, виходять качки і прямують до хазяйки. За ними котяться по двору кругленькі, жовті, як шматочки масла, каченята.

— Ви чого так пізно? На воді б і ночували?

Марина виносить їм у мисочці намоченого хліба. Качки хапливо їдять, давлються, трусять шиями, потім чистять дзьоби і спокійно одходять. Наїлися. Наїлися. Ідемо спати.

Марина знову сідає, а разом з нею і втома. Тепер аби тільки Микита швидче прийшов. Дала б йому вечеряти, сама відпочивати лягла б.

Навколо спокій. Після цілоденного клопоту земля тихне; сонце добрішає й цілує дерева. І від поцілунку лист осокаря тихо-тихо шелестить і радісно кланяється.

Піднимаючи хмарки рожевого пороху вулицею проходить череда. Наче туман якийсь кутає порохом тини, хати, наче тіні якісь сновигають у тумані люди; потім пил поволі сідає на землю і все знову чисте.

Ляпає хвіртка, входить Микита. От і добре. Марина йде в хату. Чоловік її прийшов мабуть не в настрій. Сидить за столом, трохи схиливши голову вбік, задумливо тре підборіддя; вечір давно стоїть перед ним, а не їсть. Микито, що там таке? Мовчить; потім каже „нічого“ й береться за ложку.

Ні, певно щось сталося; за всі дні не приходив додому таким ні разу.

— Микито, та ти скажеш, що з тобою?

Махає рукою: дай поїсти.

Вона сідає й терпляче жде. В хаті тихо; чутно тільки як важко дихаючи їсть чоловік, низько нахилившись над мискою. Марина ще не вечеряла і їй раптом теж хочеться їсти; але вона жде.

Нарешті Микита підводиться і йде до дверей. Куди це? Так, по двору гляне.

Марина сама. Знесилено одчиняє вікно і в хату ллються струмки свіжого повітря. Хочеться сісти отут, схилити голову на руки, заплакати очі. Хочеться слухати, як з кошари несуться шматки густих зітхань. Як з груші в млості падають рожеві, дрібні пелюстки. Слухати й мовчати...

Що це? Знадвору чуто голос Захара. Твердий, спокійний голос. Значить говорять з Микитою?

Марина виходить на ганок. Коло тину стоять Микита й Захар і розмовляють. Ні, говорять один дід.

— Чому так? А тому, що коли нудитимешся,— вся робота твоя на нівець піде. Мене, правду кажучи, твої слова здивували: — „Земля рук потребує, а ви рубаєте ці руки!“ — Хіба так можна говорити до громади? Що це — навік тобі тільки й діла, що по судах тягатись? А суд цей — він же скінчиться коли небудь? Значить руки твої цілі будуть.

— Але ці руки одне кидають, а за друге хапаються,— мягко говорить Микита і Марина чує в його голосі жаль.

— А ти зроби так, щоб і тому і другому шкоди не було. Маленьку дитину ми вибрали?

— Одна рука там не вправиться, друга тут,— тихо сміється Микита і знову в його голосі брент жаль.

— Скажи мені: ти, один? Хазяйство велике в тебе? Що ти, зараз картоплю полеш? Та невже ти думаєш, що за таким хазяйством не доглядить здорова людина, хоч би й жінка твоя?

— Вона то все зробить. Та чому я десь на стороні буду ледарювати?

— Он як! Коли робиш людям, то вже й ледар?

— Діду, хіба в своєму дворі шуткувати не можна? — сміється Микита.

В Захара блискає нова думка:

— Пожди... І нудьгувати?

— І нудьгувати.

Тепер сміється й дід.

— Ну добре. А я вже думав що ти й справді не хочеш на суд іти.— „Нащо ви руки рубаєте!“.

— То я гарячився.

— А тепер?

— А тепер я в своєму дворі.

Марина зрозуміла все. Їй раптом здається, що відкрилась якась сліпуче-глибока прірва і вона стрімголов летить у цю прірву, не маючи навіть за що затриматись. Микита ж стоїть над нею й сміється.

А потім усе гасне і на тілі виступає холодний піг.

Вона йде в хату, знову тоскно сідає біля вікна. Тепер груша почорніла й не силе додолу чисті пелюстки. Стала ніч.

Тихо-тихо всюди. Тільки в кошарі зітхає телиця й за річкою в лозі несміливо тьохкає соловей. Більше ні звуку. Голосів у дворі не чути,— Микита мабуть пішов провожати діда. І це краще, бо він би спокійно не міг бачити, як плаче Марина.

Вночі Марині снився сон.

Наче стоїть вона на великому, зеленому городі. Все полола, не розгиналася, а це випросталась і дивиться. Ніяк не налібується: землі

багато, городина соковита, дві полільніці третій день роблять. Недалеко дочка хатки ліпить з піску; Микита привів коня, пустив його за вербою, а сам по грядках ходить. Сонце вже сідає, холоне земля,— і так гарно навколо!

Але раптом знімається вітер. Заволює якимсь димом сонце, ховає город, дочку, Микиту. Свистить в ушах, б'є переляканий Марині в лице, одриває її від землі й кудись несе...

Вона прокинулася.

Маленькі вікна світлішали, та в хаті ще було темно. Якийсь жушок у стіні безнастанно й нудно тріскотів; на дворі віяв передранковий вітерець і шелестів гілками груші об шкло.

Розкидавшись, рівно й спокійно дихаючи, спав Микита. Марина прислухалася, як ледве чутно свистить, виходячи з рота, повітря, сіла, обняла руками коліна— і раптом відчула, що маленька, глуха злість заворушилася в неї біля серця.

Чому він так спокійно дихає, коли вона не може спати? Чому? Прийшов, ліг, не сказавши ні слова, не порадившись, ліг, забувши про жінку. Боїться? Так вони бралися не на те, щоб ховатися один від одного, хоч би й з поганим.

Марині пригадалися їхнє весілля. Сміялися тоді люди:— не виходь за нього, Маринко. Приснитися йому королівна, піде він шукати її, а тебе кине.— Не послухала, вийшла. Вісім років Микита був добрим чоловіком, а це щось з ним сталося. Ну чому, чому він не міг хоч слівце сказати? Завжди говорив, завжди питався ради,— а тепер як не жінка вона йому.

Ага, мабуть сам чує, що не добре йде, на погану стежку напав то й мовчить собі. Он як, Микито! Що ж іди, іди, побачимо, до чого приведеш.

Йй здалося, що вона сама-самісінька на світі і нема в неї з ким поділитися своїм горем. Хотілося плакати, та боялася розбудити чоловіка й мовчала.

Микита повернувся і зпросоння зачепив рукою її коліно. Марина здригнулася, з хвилину сторожко прислухалася, чи спить чоловік, потім укрила його й заспокоїлася. А по тілу від дотику пішли якісь хороші мурашки.

Ну, нехай буде так, як він хоче. Не сказав,— і не треба, згодом скаже; не може ж бути, щоб за де кілька днів він зовсім змінився. Нехай робить, що хоче.

Матінко моя, Шурка от-от з печи впаде! Варко в хаті, кидалась-кидалась вона і присунулась аж до краю. Ах ти ж погана!

Вікна де-далі білішали. Марина хутко, наче тільки-що помітивши світання, лягла й натягнула на голову рядно; ще з годину можна полежати. Злість спадала.

... Вранці Микита сказав, що їде до міста.

Марина загорілася; хотіла щось вимовити, але стрималась і тільки обпалила поглядом чоловіка. Він помітив цей погляд.

— Знаєш, що я думаю, Марино? Коли хочеш жити з людьми, то роби так, щоб тебе не лаяли.

Вона незрозуміло подивилася на нього.

— Коли мене вибрали, то назад вже не полізеш. Треба їхати. — Микита наче виправдувався. Злість Марини відновилася. Стався вибух.

— А вибрали без твоєї згоди? Нащо ти згодився?

— Зажди. Інакше не можна було...

— Що там не можна? Чому саме тебе вибрали, а не кого іншого? Не міг сказати, що ти зайнятий, що в тебе хазяйство на руках?

— Зажди, не кричи. Знай, що...

— Та я краще тебе знаю, як ми в старці лізем! Ти думаєш, що з твого блукання що небудь вийде? Вийде що небудь, питаю?

— Марино...

Вона лютувала:

— Я вісім років для тебе жінка, а ти сказав мені хоч слівце, куди ти вліз? Чого ти хочеш? Шматок землі нещасної тобі дали та й ту заберуть, побачиш, заберуть! Люде плюнули на все, впорали скоріше землю та й сміються, а ти, дурний, куди вліз? Дав ти своїй землі порядок?

— Марино, та не можна ж так...

— Ідь, ідь, дні проїздиш, за тебе тут хтось поробить!

Микита вирішив за краще мовчати. Він не любив галасу; в його натурі було закладене щось од спокою, що уникає всього крикливого. Треба було йти запрягати коня.

— Так слухай! Саме виймала обідати, коли бачить,— до хати йдуть люде. Іде Дробязка,— знаєш?

— Це який Дробязка? Голова сільради?

— Отой самий. Іде Дробязка, іде новий прикащик Нечипір, що за Харитона тепер править, за ними Трубенюк і ще де хто. Увійшли в двір і кличуть хазяїна.

— Хіба вони не знали, що Микита поїхав?

— Не перебивай. Знали, чи не знали,— то їхня справа. Покликали вони хазяїна,— виходить Марина. Вони й питають:— а де Микита?— Та сміється:— каже,— невідомо вам, що Микита вранці поїхав?— Отож і пагано, що поїхав,— відповідає їй Дробязка. А вона, чортова баба, сміється:— справді? Самі вирядили, а тепер пагано? Та коли б,— каже,— моя воля, то я б його з хати не випустила!—

— Заприміть: сміється. А потім почало її, мабуть, цікавити, чому саме пагано.— Чоловік,— каже,— завтра вернеться. Говоріть, що таке передать треба.— Тут уже Дробязка верх став брати.— Нема чого,— відмовляє,— а ми й без нього своє діло зробимо.— Та яке діло?— питає Марина.— Не поспішай, побачиш.

— От чорт!

— Да. Марина од такої відповіді й каменіти стала.— Що таке трапилось, кажіть!— І чує: цієї ночі в кооперативі крадіжка сталася.

Позавидував хтось на чуже добро, руки б йому посохли!— А Микита ж тут при чому?— Дробязка тоді підійшов до неї ближче.— На вашу хату підозріння падає, от при чому. Я наказую зараз же збити труса. Веди до хати!

Ну, брат ти мій, Марина як стояла, так і остовпіла. Мабуть здалося їй, що живцем у яму кидають. А побіліла вся!

— Од такої штуки не те що побілієш, а й дух з тебе вижене!

— А Марина ж баба, як не говори. Наш брат на її місці криком кричав би, а вона стоїть, як нежива, й мовчить. Коли Дробязка вже вдруге крикнув, щоб вела до хати,— тільки тоді вона сказала:— ну й ідіть, коли треба!— Ні,— кажуть їй,— нельзя самим. По закону хазяїн обов'язково повинен бачити, як його хату трусять.

Довго вони балакали, нарешті якось уже почали своє. Зайшли до хати. Марина стала біля вікна й стоїть, Нечипір сів, дивиться, а інші риються в одязі, в усіх закутках.

— І Трубенюк?

— І Трубенюк. Кажуть, що він краще за всіх шукав. Шукали-шукали, рилися-рилися, все перекидали,— нема нічого.

— Слухай, а що було вкрадено?

— Чорт його зна! Нечипір казав, що тільки нові хустки, підощви і ще щось. Вони точно й не визначили, а зразу кинулися шукать.

— Ну, далі.

— В хаті не знайшли нічого. Дробязка вже й похнюпився, а Трубенюк сміється:— хіба,— каже,— ми всюди були? Ходімте у двір ще.— Вийшли. Ходили-ходили, підходять до повітки... Ну, подумай сам: який дурень заховає крадене так, щоб воно в очі кидалось!

— Хіба знайшли?

— Під стріхою знайшли хустки й підощву.

— Як знайшли?

— Та як же можна знайти? Полізли, побачили,— і все. Ні, ти скажи, який дурень так заховає!

— Ти думаєш, що це Микита?

— Я нічого не думаю, я тільки передаю, що чув. Ну, а інші просто на Микиту кажуть.

— Микита такого не зробить.

— Та що ти головою хитаєш? Коли б у тебе знайшли покрадене то хто б ти був? Підощву дух святий під стріху заніс, чи що?

— А ти не кричи. Я ніколи не повірю, щоб Микита крадіжкою займався. Може то хтось підкинув йому.

Ну, брат, Нечипір казав, що вчора після обіду в кооперативі нікого не було, крім Микити! Правда, того Нечипора й чорт не розбере, каже, що вони з Микитою входили й виходили тільки вдвох,— і в той же час не вірить, як і ти, що Микита вкрав. А крамниця ціла, Чорт його розбере!

— А Нечипір признав покрадене?

— І хустки й підощва кооперативні. Діло ясне.

— Ну, а Марина ж що?

— Що ж вона, мовчить! Протокола загадували їй підписати,— не схотіла, каже:— „хай чоловік підпише“.— Тепер Микиту ждуть. Попався парень у кашу!

— Да. Трудно тепер йому доведеться.

Синій день горів ніжно, аж світився. І в такий день знову чутки, як сірі миші, побігли по селу. Може безглузді, може правдиві, всі вони залишали свій слід, каляли людську душу.

— Чули?

— Чули.

Хто вірив, хто не вірив; тих, що вірили, було більше, бо приємно бачити, як плямуються чесноти. Але кожному ще цікавіше було знати, як це все сприйме Микита. Його приїзду ждали з нетерплячкою, хоч він і не міг хутко повернутися.

Особливо чекав приїзду Захар; дід просто нудьгував без Микити, хорошою, теплою нудьгою.

Звістка про крадіжку спочатку прибила його, потім роздратовала. Для старого було ясно, що це справа чужих рук, бо в чесність Микити він вірив, як в землю. Але хто міг таке зробити? Дід не знав. Хто Микиті ворог? Харитон? Правда, цей на зборах грозився. А тепер він затих і про нього й не чути. Може, для людей затихши, сам своє робить? Так не піймавши на гарячому не можна кричати. Хто міг це зробити? У Микити є ще й дрібні вороги, ніколи на таке ніхто з них не зважиться. Ну, хто міг зробити?

Перебирав, думав, припускав,— і нічого не виходило.

А день гаснув, надходив вечір.

Такий вечір, що хмура людина добрішає. Такий вечір, що хочеться впасти в траву, затамувавши дихання слухати, що шелестить листя, що шепоче легіт з води, думати про світ, про ближніх і дальніх. Тоді більше віриться в свої сили, хочеться все любити.

Хороші хвилини! Земля і небо—як тиха радісна музика, а між ними найліпше грає душа людська.

Захара цей вечір заспокоїв трохи; старий провів рукою по обличчі й повільно пішов на село. Ішов, дивився навколо, думав,— та думки його не були вже гострі.

На колоді під великою грушею сиділо троє селян.

— Драстуйте вам!— привітався Захар.

— Драстуйте.

— Ну й дні теплі, на поліття все йдуть.

— Аби росло все. Сідайте.

Захар сів. Трохи помовчали, наче вели довгу, важливу розмову.

— Не чули, діду, коли Микита вернеться?— запитав один.

— Звідки ж я знаю? Казав, що поспішатиме, а проте хто його знає.

— Ще як управиться.

— Да.

Стали крутити цигарки. Закурили.

— Не дуже поспішав би їхати, як би знаття, що тут скоїлось.

— Хіба ви, діду, не вірите, що Микита знає?— хитро запитав чорненький селянин і всміхнувся.

— Так знає, мабуть, як і ми всі.

— А мені казали інше.

— Що казали?

— Що в Микити знайшли покрадене.

— Більше нічого?

— І цього вже багато.

Захар хитнув головою й задивився на свої худі, жилаві руки, його бесідник пильно за ним стежив.

— Отут і розберись,— понуро зауважив другий селянин.

— Що розберись? Прослухав хіба, що люде кажуть?

— Ні, я чув.

— І тобі не ясно?

— Ні.

— Та ти не нікай, а скажи як слід!

— А ти не кричи. Криком не візьмеш. Почім я знаю, може й ти підкинув Микиті хустки.

Чорненького селянина передьорнуло.

— Його рука підкинула, от що!

Другий селянин пожував губами й понуро продовжував:

— А я думаю: чи не одна рука сіно підпалила й хустки підкинула. Захар підвів голову.

— Може й одна!— гарячився ображений чорненький.

— Так чия ж?

— Піди, розпитай чия!

— Я тебе питаю.

— А я руку ту знайшов, чи що?

— Так і мовчи.

Розмова ставала надто вже палкою. Саме в цей час підійшов Макар.

— Іду й чую: сваряться люди. За батьківщину кричать, чи що? Драстуйте.

— Не за батьківщину, а за крадіжку. Ось цей каже, що то моїх рук діло,— не заспокоювався чорненький селянин.

— І тільки? Киньте, всё одно Микиті не полегшає.

— Ні, браток, так кинути не можна.— заговорив Захар.

— Чому?

— Треба добре пробрати отаких, як оцей,— показав чорненького,— щоб людей не паскудили. Тепер зі мною побалакаєм. Слухай, ти певен, що Микита зробив крадіжку? Ти бачив, ти докажеш?

— Не я кажу, люде кажуть,— огризнувся той.

— Дурні такі кажуть, як ти. А вони бачили? Вони докажуть? Людей тільки калять ви вмієте язиком своїм паршивим, от що! Не провіривши нічого втопити ладні, аби тільки не бачити кращого за себе.

— Та ви годували мене, що кричите?

— Дурнів язикатих і не годувавши навчать треба.

— Вишукається отаке й порочить людей! А що ти єсть?

Усі мовчали. Чорненький селянин палахкотів.

— Слухайте, ви кудись ішли. Ідьте краще своєю дорогою, бо по-тано буде!

— Отакого миршавого злякався? Та в тобі ж тільки й сили, що язиком калатать чорт зна що!

— Н-ну... — Чорненький зірвався з місця і хутко пішов.

— І погані ж розплодилося, — спокійно вже говорив Захар: — де вони й беруться, отакі язикаті! Так ні защо, ні про що чоловіка й вкачають. Довідався про щось — держи про собі, мовчи; ні, треба піти, розляпать, наче воно тебе душить, наче тобі полегшає,

Ще трохи поговорили і розійшлися, бо вже поночіло.

До міста приїхав Микита рано. Думаючи хутко все зробити він, нікуди не заїжджаючи, поставив коня в холодку, а сам пішов до виконкому.

Біля дверей довідався, що завідуючий земельним відділом ще не приходив. Доводилося чекати.

— Ви в якій справі? — спитав юрливий, по мійському вдягнений, чоловік.

— По земельній.

— Так нащо вам завідуючий?

— Як нащо? А до кого-ж я піду?

— Секретар, Йосип Йосипович, скоріше діло зробить. Все одно й сам завідуючий вас до нього направить. Тут уже така мода, що коли в нижчого не був, то до вищого не йди.

— Хіба?

— Не вірите? Йосип Йосипович і хутко і гарно все зробить. Правда, „ітокає“ трошки, але золото, а не людина!

Микита подумав. Усе одно робити нічого, час проходить.

— Кудю ж його пройти?

— А ви, як увійдете, так ліворуч шафа і столик, а за столиком і він сидить. Старий такий, риженький.

— Добре.

— Чого? — підвів голову од якогось паперу секретар, коли Микита зупинився перед його столиком.

— Бачите, у нас громада поділила землю і правильно поділила а...

— І то добре. Почекай. — Секретар знову заходився писати.

Микита одійшов. Ставши біля стінки, він вийняв усі документи, переглянув їх, потім подивився на секретаря. Той крутив цигарку.

— І то ти...

— Ви мене кличете?

— Тебе. Іди сюди і розкажуй.

Микита хотів говорити все. Хотів розповісти, як спочатку по хоршому, правдиво, поділили землю, як цей поділ затвердили всі, кому

треба, і як потім збунтувалися деякі селяни та й ламають громадський присуд.

Але секретар перебив:

— Заяву треба.

У Микити знайшлася заява, правда, на швидку руч писана.

— Діло піде. Треба тільки до заяви марок. У тебе і то марок нема.

— А багато?

— Що дорогіше марки і то скоріше діло. Я тобі закон покажу.

— Та добре, вірю. Де їх купляють?

— Що купляють?

— А марки.

— Давай гроші, я сам куплю.

Микита поліз до кишені.

— Скільки ж ти мені даси?

— А скільки треба?

— І то не менш п'ятьорки.

Микита здивовано глянув на секретаря. Той дивився спокійно й чекав.

— Як же воно так дорого? Хіба ж видане діло, — марок на п'ять карбованців!

— Чудак, різні заяви бувають. Одна двадцять копійок, друга десять карбованців. Одна і то лізе, друга біжить.

— Та чому на цю заяву аж п'ять карбованців? Хіба ж вона...

Але не встиг скінчити; через кімнату проходив заспаний, русявий парубок, з брезентовою текою. Байдуже хитнув головою на вітання секретаря й байдуже грюкнув тільки-що пофарбованими дверима. Йосип Йосипович раптом заметушився, буркнув: — і то сскатіна, завідующий прийшов. Почекай мене, — і зник з купою паперів за тими ж пофарбованими дверима.

Микита став чекати.

Через чверть години з кабінету потягуючись виходив завідующий, а за ним гнувся Йосип Йосипович.

Микита насмілився:

— Товаришу завідующий, тут така справа...

— Яка справа? — зітхнув той.

— А про землю. Поділили ми землю, затвердили, а тепер дехто бунтує й не дає другим робити на тій землі.

— Це з якого села?

— Село наше Тринці звється.

— А, з вашого села вже заява єсть.

— Яка заява?

— Та про цю ж землю. Неправильно ви її розподілили, от що.

— Як неправильно?

Завідующий всміхнувся:

— І кожен думає, що тільки він не помиляється!.. Ну, ходіте зі мною, поговоримо. А ви, Йосипе Йосиповичу, дайте пляни Тринцівських земель.

Секретар кинувся до шафи з паперами, завідуючи і стривожений Микита вийшли.

Лише другого дня ввечері можна було їхати додому. Завідуючи два рази розмовляв з Микитою, розпитував і врешті запевнив, що винних покарають, що все буде гаразд, хоч справа й заплутана.

Зате з секретарем трудніше було зговоритися; довелося дати з кишені. Одержавши гроші, Йосип Йосипович подобришав, власноручно написав другу, ділову й повнішу, заяву; Микита, як уповноважений громади, підписався, попросив, щоб розгляд справи відбувся як найскоріше, і з легким серцем виїхав додому.

Ніч світла, на заході ще світліша. А й тиха ніч, тільки по дорозі віз гуркотить. А в тому гуркоті труситься Микита на возі, колихається думки пряде. А ті думки лягають на голову й говорять:

— Скоріше, Микито, біжи конем, бо твої вороги не сплять, лихе вчинять.

Не хочеться стомленого коня гнати.

— Як мої вороги лихо вчинять, то не при пустій хаті. Жінка бачитиме.

Та другий голос швидко перебиває:

— Твоя жінка бачила б, як би очі відкриті мала. Хіба ти думаєш, що вони повік дивляться? Встане сон, навшпиньках підкрадеться до молодиці, залоскоче біле тіло, — а вона й засне.

Микита хмуриється і ще раз думає:

— Моя жінка знає, що на її руках хата, — може не допустить лиха.

— І буде цілу ніч станкувати, дожидаючи, поки щось скоїться? Хе, та людина ж не камінь! — Кінь раптом здригається, чуючи на собі пугу, і рвучко несе вперед. Іверень летить на ноги, в обличчя, вітер дудить у вуха, а Микита хитається на возі і не хоче слухати голосів з душі.

Але весь час бігти кінь не може; біг — біг та й пішов. Став Микита знову думати. Ніч на диво тепла, тіло наливає втомою.

— Чудак ти, братіку, — каже голос, — такої ночі покинув молоду жінку в подушках а сам десь їдиш. Та вона й до ранку не засне!

Микита всміхається.

— А що раніш було казано?

— Що казано?

— Прийде сон, залоскоче й приспить. Піймався?

— Е, ні.

— Як ні?

— А так.

— Нащо ж тепер інше плетеш?

— Твоя жінка спить?

— Ну, спить.

— Так вона не одна спить! /

Знову кінь, як підколотий, кидається вперед і несе. Пробігає полем, підкидаючи воза на вибоях, убігає в ліс, а в лісі йде тихше.

Микита озирається, потім дивиться вгору. Смагли, стрункі сосни корінням вгрузли в землю, а темними верхів'ями в біло-синє небо. Наче золоті рибки в синіх озерах граються між гілками зорі. І так тихо всюди, так темно, що, здається, ніби в лісі зачароване царство, куди не наважиться ввійти ні один смертний.

А голос не перестає надокучати.

— От ти скажи мені таке, — улесливо шепоче він. — Ну, ти їдиш, ти не спиш, клопочешся, — а що за добро тобі?

— Мене громада посилає, — хмуриться Микита.

— А що таке тая громада? Звідки вона взяла право тебе ганяти, як вола?

— Іди к бісу.

Мовчать сосни, мовчить дорога, стукотить помалу віз.

— Микито, чого ти з людьми сваришся? — Знову шепче голос. Хіба тобі не можна жити мирно, потихеньку?

— Я й живу.

— А за що твоє сіно спалено?

Тиша. В далені ліс рідішає, сосни не такі високі, а з річки за ними тягне прохолодою. Почувши знайомі місця, кінь бадьоро пробігає узліссям.

Микита підводить голову.

Вже чорніють на обрії перші хатки, ліс остається позаду, а перед очима невеличкий місток. Ось і він. Колеса глухо стукотять, потім м'яtkо поринають у пісок і тихнуть. Ось за спиною вже й річка з холодною вохкістю; вже позаду городи, стара криниця, сусідів хлів.

— Тпру, дома.

Микита зачинив ворота, розпрягає коня й дивується, що ніхто не йде назустріч. Заснула жінка так міцно, чи що? Можна ж залізти і все добре побрати, коли хазяї так сплять.

Він, обтрушуючись, іде до хати. Двері розчинені. В хаті темно. Біля вікна хтось сидить у білому. Марино! Біла постать не ворухнеться. Назустріч батьку кидається Шурка, ловить за руки, тулиться й тихо плаче. Тремтючи розповідає, що приходили недавно Харитон і ще якийсь дядько, потушили світло, загнали її на піч, а самі накиннулись на мамку і стали душити. Мамка боролася з ними, одбивалася, а вона плакала й кричала.

Микита в нестямі вибіг із хати. Шурка побігла за ним. Марина підвелася, хотіла йти — але ступила два кроки, захиталась і впала.

Вона впала, а потім сіла. В хату війнуло холодом. Щось прозоро-біле виднілося в розчинених дверях.

Марина хотіла підвестися, зачинити двері, — і не могла; якась сила прикувала її до долівки, налила втомою руки і вони охляли, повисли. Тільки в голові пташкою билася думка, хотіла вилетіти.

А від дверей смугою тягнувся по хаті білий туман.

І бачить Марина: де не взявся в тому тумані чорний ворон. Не махаючи крильми беззвучно носить, кружляє навколо неї. Ось він

все ближче й ближче; ось Марина вже бачить його над своєю головою. Вона хоче одхилитися, впасти, — та невідома сила рівно її держить, не дає ворухнутися, — і тільки широко розкриті очі з жахом стежать за чорною птицею.

Ворон одлітає все далі, меншає, білішає і розпливається в тумані. Марина вся в холодному поті. З порогу тягне холодом.

І бачить знову: несміливо влітає в туман маленька боязка пташка. Марина зраділа їй; руки раптом набирають сили, простягаються, хочуть піймати ту пташку, затримати, — і злякано опускаються: з кутка знову летить чорний ворон. Пташка тривожно б'є крильцями, летить до рук Марини, сідає, зтулюється, — а руки ті холодні й німі як лід.

Чорний ворон все ближче; ось він стрімголов кидається зверху, хапає пташку кігтями, мучить, рве — і все тане в тумані.

Микита зупинився під яблунею. Він зайшов до садку як у чаді, Не мигаючи очима, важко дихаючи розкритим ротом, стояв закамінений, тривожний. Зірвав гілочку з яблуні, став водити нею по обличчю, — і від дотику холодного листу до гарячої щоки прискорилося дихання, зістів важкою, щемливою хвилею залила, стіснила груди.

Прокляті люди, за що вони мучать! Що їм зробив, чим озлив їх! До діда, до діда, скоріше, нехай тепер розважає, хай радить!

Микита через тин скочив на вулицю, не помічаючи, що за ним перелізла й Шурка.

Було темно. Дорога до дідової хати здалася довгою. Каргуз різав на спітнілому чолі, в голові шуміло. Хотілося пить, пить.

Ось і хата.

— Мені хочеться зараз море випить, морем затушити отут горе, — шептав через хвилину Микита переляканому діду. — Я знав, що воно буде; діду, собака й та чує нещастя наперед, а я ж людина, діду!

— Заспокойся, заспокойся, Микито.

— Діду, стара миша чує, коли потоне судно; чого ти не сказав мені, що краще тікати, аніж так жити?

Захар тремтів.

Виходячи з хати, вони помітили Шурку.

— Ходім, дочко, може той зглянеться на тебе і скаже, чого йому треба від нас.

Шурка побігла, держачись за батькову руку. На Харитоновому подвір'ї всі раптом стали. В хаті світилося; чувся сміх, п'яні голоси.

Микита підійшов до вікна послухати. Тонко, визгливо сміявся Трубенюк, давлячись і кашляючи сміхом; Харитон п'яно бубонів:

— Один раз мати породила, один раз умирати треба. Не боюсь я!

— А як би і в другий раз літи, Харитоне Йосиповичу?

— Мале б на бік, а Марина, — моя була б.

Трубенюк захльобувався.

— Слухай, — ударив кулаком по столу Харитон (мабуть його очі помутніло дивилися перед собою і нічого не бачили). — Мені сіна

і хусток мало; мало, кажу, сіна й хусток!... А ловко ти йому підсунув: під стрі-іху; — гідко засміявся він.

Микита не стерпів, — як поранений звір дико стрибнув у хату. Харитон повільно підвівся назустріч Бахнув постріл. Пронісся жалібний, тосклявий крик і завмер.

Марина ледве дісталася до лави. Чоловік пішов, дочка побігла, вона тепер сама. Сіла, положила руки на коліна й закаменіла.

Чорний морок залив хату й душу. Нема для нього перепон, нема заборони. — входить, як хазяїн, до хати й пряде чорні думи в опушений голові. А думи, — що діти: без них важко, з ними ще важче.

— Хто це?

— Я.

Прийшла Шурка. Поклала руки на коліна матері, поклала голівку на руки й заніміла. Німій, дочко; поки мала, — не знаєш нічого, а привчайся, бо станеш великою, — тяжко буде. Прийде й до тебе горе, каменем на душу сяде...

— Мамо.

... Каменем душу зробить... — Чого тобі?.. Одним-одне дитя; до його б ще сміятися треба, — ні, хай і воно взнає, що не сплять люди вночі, не сплять...

Дочко моя, коли б була сильною я, — положила б тебе у шовках, не давала б і вітру на тебе повіяти, закривала б од сонця палючого. Крови б своєї тобі перелила, щоб у тебе сила була! Та слаба, я, дочко моя, не дам талану...

— Мамо!

... Не дам і сили... Ну, — чого тобі?

— Татка підстрелено.

Ходять усі тихо, дивляться, щоб не зачепитися, щоб ніщо й не стукнуло: Микита нарешті заснув.

— Увесь день був гарячий, як огонь; як огонь, чуєш? — показує на нього Захар глухий зморщений бабі.

Та втирає рота й мовчки хитає головою.

— А ти, стара, видержала б таке, га? — нахилиється знову до її вуха Захар.

Баба з хвилину думає; потім тягне його до себе й неспміливо шепоче:

— Ще вчора приїхали.

Захар кривиться, одмахується й виходить із хати.

На дворі свіжіше, йодом і людським потом не пахне. Вулиця затихла; люди, що весь день гуділи біля воріт, порозходилися тільки декілька дідів і досі сидять під тином. Палять цигарки, говорять.

Та слова їх, як рибки, тихо й легко граються, розмова йде повільно, як вода тече; вже, слава тобі, нема нічого поганого, — Микита одужає.

Захар підходить до них; намагається не показувати, що йому радісно, що вся душа його весела й молода.

— Так, кажете, голуб'ят кішка подушила? — запитує один дід другого, наче здавна цікавиться тими голуб'ятами.

Той здивовано підводить голову, але розуміє і починає довго оповідати за своїх улюблених літунів. І які вони милі, і які чисті, і як мирно, в згоді, живуть між собою, як звикли до хати й хазяїна.

Захар не витримує: к лихій матері літунів! Що там літуни, — ось людина ледве на той світ не полетіла!

Діди сміються; сміється й Захар, — властива старим захованість його зрадила. Та хіба це важно?

— Отаке й зі мною було, — каже дід, що питав про голуб'ят, — захворів єдиний син, — то я й місця собі не знаходив! Не знаю за що взятися, кого просить, чим допомогти. Він лежить чорний, — та я ще чорніший за нього, тільки й між нами, що хожу. Бачу: б'є смерть на його молодість, б'є й на мою старість. Та мабуть важко було їй з двома; потріпала нас днів чотири й одпала. Ну, я вже й не скажу вам, яка радість ввійшла до хати, коли син одужував; як мале дитя я й плавав і сміявся.

— І тварина б'ється за своє дитя, а що вже про людину казати! підтвердив Макар.

— Так, так.

Замовкли. Після цілоденного хвилювання м'який чистий спокій обгортав душі.

— А що ж тепер тому буде? — ліниво протягнув хтось.

— Кому тому?

— Мабуть заберуть од нас таку цяцю!

— Та про кого ви говорите?

— Про Харитона.

Захар усміхнувся. Що буде, — побачимо, а що єсть, — бачили. Не поглядять. Он Макар їздив до міста, — нехай скаже, що буде.

— Ех, братіки, — охоче заговорив Макар, — як почув голова, що таке скоїлося, — всі кулаки об стола...

— Підожди. Ви не знаєте, хто то їде?

Макар замовк. Усі подивилися вздовж вулиці.

З-за рогу, піднімаючи хмарки злостисто-рожевого порошу, виїхали два вершники й зупинилися біля воріт.

Молодший, з текою в руках, легко зіскочив з коня, кинув поводи товаришові і, обтрушуючись, пішов до дідів.

Літо 1927 р. м. Остер

ЛИСИЦЯ Й ПЕС

І. Батрак

Десь був пташиний трест

Лисиця — зав,

Заступник — пес.

Пес широко службу ніс

І не ловив він гав:

Лисиця щойно ніс

В пташник — він гав та й гав.

Зчиняв бучний скандал.

Лисичин часто хвіст

Псу в зуби попадав.

Обрид лисиці піст

Слону прохання б'є:

— Гірке життя моє!

Заступник мій — нікуди!

Вночі всім на сміх курам

Він строїть шури-мури,

Удень все спить,

Хропить,

Ніхто ніяк не збудить.

Така погана вдача!

Я прошу іншого призначить

І, споміж всякого звір'я,

Жадала би — тхоря!"

Вагався слон, чи, може, без вагання,

Та резолюція умить:

— „Лисичине прохання

Задовольнить!"

А якже псові бути?

Не знаю... Ходить чутка,

Що ніби справа хутко,

А, може, й відкладуть,

Можливо, десь переведуть,

Можливо, і скоротять,

Як хоче та лисиця-тьотя, —

Бо слон, як кажуть, їхній родич,

Та й сперечатися не в моді —

Ну — годі!

Боюсь, що пльотка ще когось роздрочить,

Хоч правди не ховати:

В радянським пташнику

Іще лисиць багато.

ГАЙКА

І. Батрак

Байку
Про гайку
Вам розкажу:
Гайка лежала
В майстерні, в кутку.
Руда та іржава,
Нездатна нікуди,
Жалілась цвяхові:
— „Бач, які люди!
Не діждеш любови,
Хоч як не працуй:
Поки є сила,
Поти жируй!
Чи я не гвинтила,
Аж скрип
І рип?
Чи я не любила
Від тиску
Писк?
Чи я не крутила
Голів болтам?
І от заробила —
На сміх катам!
Стерлась у мене
На геть різьба,
Вперлась у мене
На всіх гризьба!“

Гайчину.
Лайку
Слуха цвях.
Гайці він мовить:
„Ні не так!
Де ж, пак, любови
Тобі набути,
Коли ти крутила,
Мила,
Круто?“

Крутили буржуї
Цілим світом
Тепер у кутку їм
Вік кінчити.

ПАН МАНДРИК

(Із записок репортера)

О. Демчук

В середині пивниці нічим не дивувала. Подорожуючи по широкій Україні, я їх бачив не одну, — як-же пивниця: буфетна стійка і шафа, за буфетною стійкою продавець чи б пак завідач пивниці, він же головний офіціант, і його помічник, по всьому видно, рідний синок; за буфетною стійкою пляшки і кухви з помпами, там же прицьвіла ковбаса і черстві французькі булки виробу „Допомога“. Від столичної, скажімо, пивниці на тому ж, скажімо, майдані Розі Люксембург, вона різнилась тим, що підлога в ній посипана, в зв'язку з дощем, тринами — раз, що столів у ній великих більше, ніж маленьких — два і що в цей час я застав тільки двох клієнтів, які досить чинно сиділи за одною пляшкою пива — три. Проте, орієнтувавшись, я почув гамір з побічної кімнатки-закамарка і не спляючись, пройшов туди: там сиділа тепла кумпанія мулярів, видно, просто з роботи, вже на підпитку. Потім я довідався від зава пивниці, що це мулярі зі школи, що будується велику школу в містечкові на кошти від самооподаткування. В закамаркові тому, на мій жаль, був тільки один стіл, за яким дружні містечкові пролетарі й сиділи, отже, я ніяк не міг там пристосуватись. Довелось вийти назад і притаковитись недалеко двох сумирних парубчаків з вигляду одержі писарчуків колишнього волосного масштабу. Хоч видно було по них, що з них матеріялу не вкопнеш, — проте, хто його знає? Я замовив пляшку пива і ніби захоплений ним, невидно прислуховувався до їхньої тихої гутірки. І не помилився: мова точилась така нудно-писарська, що я швидко й облишив бути до них уважним. Та й вони незабаром повставали і пішли.

Справа стояла безнадійно, принаймні, поки-що, але ж у мене було попереду чимало часу — спішити нікуди. Тим більш і завпивниці, який уже встиг присісти до мого столу, щоб довідатись, хто я і що, потвердив, що сходяться трохи пізніше. Для оформлення вражіння мені конче хотілось побачити, як поліщуки напиваються і якими бувають п'яні.

Хоч-не-хоч мусів замовити другу пляшку — над першою сидів годину — час порядний, як до пивниці увійшов новий одвідувач. Тонкий і довгий, з довгою, як апостольський посох, палицею, він досить неспішно переступив порога і я, уважний до першого одвідувача, з вигляду справжнього поліщука, зразу ж уважно поставився до нього: сива до волосинки чуприна (він зараз же скинув рваного кашкета), така ж сива борода, гострі острішки брів, босий, у полотняній сорочці і штаних. Насамперед він кинув швидкий погляд у бік стійки на продавця, по тому на мое пиво, свої дрібні кроки скерував просто до мене і попросив склянку пива. Продавець, як і належить усякому пристойному продавцеві обережати клієнтів од нахабів, підбіг до столу і взяв білого дядька за руку, щоб без слів вивести його за двері, але я сказав не

чіпати. Тип такого роду людей, що люблять покористуватись з чужого стола пивом, мені добре відомий із столичних пивниць. Але в закинутому поліському містечкові цей тип не міг бути нецікавий — як він виглядає тут.

— Дайте ще одну склянку! — сказав я продавцеві, — прошу, сидайте! — запропонував білому дядькові.

Білий дядько по дівочому ніяково сів на краєчку стільця, уникаючи дивитись на мене, проте й у короткому його погляді я вловив якусь дивну скляну непорушність.

— Ех ти, пан Мандрику, таки приматкобожився? — пожурив дядька продавець, ставлячи для нього склянку.

Пан Мандрик раптом скочив зі стільця, стиснув у кулаках руки і з усієї сили притиснув їх собі до лоба — кулаки помітно дріжали, кістяшки пальців дрібно відскакували від лоба.

— Ну, ну, не буду! — заспокоїв продавець і з того я зрозумів, що білий дядько — якийсь дивний дядько, і що ту дивність викликало одно зі сказаних продавцем слів, чи вся фраза.

До пивниці увійшло трое владущого вигляду людей, але я тепер уже ні на кого більш не вважав, крім на несподіваного прошака, пана Мандрика. Я вмити розмірковував, що цей пан Мандрик — мабуть колишній дідиц, пан, чи взагалі якась важлива персона, що його колись звали паном і от тепер, опинившись у такому стані, може чимало розказати про своє падіння. Він мабуть любить випити, отже, підохотити його пивом або краще чарчиною, і я матиму чудесний матеріал. Щоб не гаятись, зараз же налив йому склянку, поставив коло нього і як найласкавіше припросив:

— Прошу, пийте!

Не глянувши на мене, він обома руками схопив склянку — я думав, він її розчавить, і за одним ковтком, наче він почував смертельну снагу, вихилив до дна, але склянки з рук не випускав. Я так же мовчки, не спитавши, налив йому ще одну.

— Може вип'єте чарку? — спитав, коли він другу склянку пива випив таким же способом.

Трое владущого вигляду одвідувачів пройшли повз нас до мулярського закамарка, а один з них, на ходу, кинув:

— Що, пане Мандрику, пивцо попиваємо?

Склянка раптом тріснула в Мандрикових руках і скло дрібними цурупалками полетіло на стіл і підлогу — він перелякано нагнувся під стіл, щоб зібрати. Підбіг продавець.

— Я заплачу, — заспокоїв я продавця, — здається, он у вас є вільна кімната, будьте ласкаві, я перейду туди, а ви принесіть півпляшки горілки, три пляшки пива і закуски — ковбаси чи що там у вас є... Киньте збирати, — взяв пана Мандрика за плече, — ходім у другу кімнату, там ми зможемо спокійно випити й закусити.

На мое диво жодним рухом пан Мандрик не показав, що він мені вдячний за надмірну мою гостинність, як це завжди виявляють

такого рода типи. Ні підлецування, ні рабського підсолодженого смішка — зіщулено й мовчки сів напроти мене за столом, тримаючи між колінами пагерицю. Обличчя йому було витягнуте і худе, ніс довгий і біла, зовсім біла, чуприна і борода. Як і перше, уникав дивитись на мене одверто, порою тільки непевно і тривожно пробігав по моему брезентовому плащі заскляними очима.

Пивник поставив замовлене питво й закуску, загадково, підморгом у бік пана Мандрика, до мене посміхнувся і вийшов; з того посміху я побачив, що він зрозумів моє доброхітне частування якогось бродяги як розвагу грошовитого командировочного. Ще й краще — не надокучатиме розмовами — щоб цей пан Мандрик часом не втік. Такого пана Мандрика випустити з рук було б просто безглуздом.

— Прошу, наливайте собі, пане Мандрику! — поставив перед ним пляшку з горілкою.

— Не пан, не пан! — захитав дрижаче головою і поклав кулака на стіл — кулак помітно відскакував од столу.

— Дуже прошу пробачення, — цілком серйозно занепокоївся, — так вас називали — я не знав, що це слово вам прикре... більше не буду.

І щоб виправдати свою необачність, сам наляв йому півсклянки горілки. Але він рванув до себе пляшку, долляв склянку вщерт і так само, як і пиво, двома долонями державши склянку, за одним махом спорожнив її до дна, не скривившись.

Мене охопив ляк: якщо він ще раз прийме таку дозу, то навряд чи видобудеш з нього не тільки путне слово, а загалом яке слово. Відсунувши непомітно пляшки з пивом у бік, щоб він, бува, не змішав, я упередливо поставив перед ним закуску. До закуски він і недоторкнувся, а чого я боявся, те й сталося: виляв з пляшечки решту горілки і висушив до краплини.

Я вже був не радий за свій захід звязатися з цим типом — очевидно, в його звичці є напиться до безтями, щоб тут же звалитись під стіл, поки продавці не викинуть на двір, у болото. Проте, перервати наше знайомство було б непрактично — все ж буде певний тип для нариса.

— Закушуйте, чого ж ви? — нагадав ще раз, — ви самі тутешні? — спитав щоб утягнуть його в розмову.

Треба було бачити, як він моментально ожив. Це було таке миттєве перетворення, якого ніяк не можна було чекати від трагічного прошака.

— А ви... а ви не тутешні? — аж перехилився до мене через стіл.

— Ні.

— Можна спитати — звідки?

Довелось признатись.

Доти непорушне йому обличчя пройнялось землистим сміхом — враження своїм сміхом він справляв одворотне.

— То правда? — переспитав.

Чому мені говорити неправду... А ви?..

— Я — потойбічний, — махнув невизначено палицею, так, ніби на захід.

— Цеб то з-за кордону? — я вже побоювався, що він не сповна розуму.

Кілька разів, на знак підтвердження, він кивнув головою — з великим розмахом, як у спасівку коняка.

Я тут же ув'язав з цим повідомленням слово „пан“, яке так йому не подобається і подумав — може й справді?

— Ви звідти мабуть утікли? Од панів?..

Із свого закамарка вийшла весела кумпанія мулярів і досить розв'язно пройшла повз наш отвір дверей. Пан Мандрик з острахом подивився на них і коли гамір загубився на дворі, підсунувся ближче до мене.

— О, коли так, я вам розкажу, я вам розкажу... Ви... Ви... я не знаю, хто ви є, але ви будете мені за суддю...

Його скляні очі вперлись у мої — і кололи божевільям. Щоб якось непомітно одсунутись, я протягнув руку за пляшкою пива, налив дві склянки і одну поставив перед ним.

Він склянку сунув у бік, склянка перевернулась і покотилась, він її встиг перехопити, але калюжа пива разіллалась по столі.

— Так, так, ви... ви будете мені за суддю... ще в мене не було судді з столиці України... О... я втік од панів... Ненавижу це слово, — грікнув кулаком по столі — забряжчав посуд, бризки пива полетіли в усі боки і мені в очі.

„Півпляшки горілки починає впливати, — подумав я про себе, а вголос сказав:

— Тихше, а то нас звідціль виженуть, і я не зможу вас вислухати, бути вам за суддю.

— Ви думаєте, я п'яний?.. Коли б то я міг бути п'яним! Нема таких трунків, щоб мене сп'янили. Я буду тихо, я буду тихо, — лячно подивився на двері.

З того погляду я зрозумів, що він справді побоюється продавця — мабуть доводилось не раз на своїй потилиці зазнати міцних рук великого дяді з об'єднання „Допомога“.

Перед цим буйний — він зробився заляканий і зіщулений, з своєю скляною оболонкою обличчя. Такий — він був надто жалюгідний.

— Прошу, розкажіть! Я послухаю і тоді скажу вам свою думку з приводу того, що вас цікавить.

— Я зараз... Тільки не знаю, з чого почати... Ну, почну ближче до самого факта, щоб вам дуже не надокучити...

Я хотів сказати, щоб розповідав якнайдокладніше, але він без лавзи перейшов до оповідання — не хотілось зупиняти: хай, після, можна буде дорозпитати.

— ...Ви знаєте, що Полісся є не тільки з цього боку кордону, а ще чималий шмат його залилось по той бік? Такі ж самі, як тут,

є там великі непереїдені масиви лісу — справедливіше, були, бо останніми роками їх геть там вичухали...

Оповідання, на моє диво почалось досить зв'язно — так почала б оповідати і твереза, і цілком здорова людина. Ліктями він сперся на стіл, тримаючи палицю між руками спертою на плече, очей не підіймав од калюжі пива на столі,

— Перед вами — ліс. Великий поліський ліс, по той бік кордону. Серед того лісу стоїть хата, перегороджена сіними на дві хати: в одній половині живе ви, один, як палець, в другій — побережник. Коло хати хлів, клуня — тільки. Село, навіть не село, а хуторець — за добрих два кілометри. На схід од цієї хатини, за вісім кілометрів, де проходить радянський кордон і далі за нього, на цей бік — ліс. Довкола хати ночами світляки вовчих очей і лісокради... Якщо ви бачили тутешні поліські ліси, ви не скажете, що це фантазія...

Щоб не перебивати оповідання, я потвердив нахилом голови, що це не фантазія: не далі, як сьогодні, я їхав от села до цього містечка, дванадцять кілометрів — суцільним лісом.

— ... Я на посаді, по тутешньому, лісового об'їзджика... Не буду розказувати, як за мною, українцем, хлопом, зосталась ця посада на прикордонні, де провадиться цілковита колонізація... та, без клопоту, скажу й про це: я вихрестився, прийняв католицтво... От! — задержувато, інакше того погляду назвати не можна, глянув на мене. А що вигляд мій був цілком безсторонній, вхопив пляшку з пивом, наляв у склянку і так само, як і по ті рази, тримаючи обома руками, випив. Я знав одного хлопця-підлітка що вряди-годи хвтався за свого підбора — те в нього було хворобливе. Пригадавши це явище, я зрозумів, що тримати обома руками речі — теж, мабуть, хвороба пана Мандрика.

— ...Півтора роки тому, як раз перед новим роком, я прокинувся вдосвіта з якоюсь незнаною тугою, тугою самоти. „Яне, — кажу побережникові, — сьогодні щедруха. Живемо ми, як ті звірі хижі, ні до нас хто, ні ми до кого, давай з тобою сьогодні зустрінемо новий рік. Назнав я в одному місці зайця — гарного, тлустого, навмисне беріг його до більшої okazji, а ти сходи в село, дістань якої там гіркої хоробачки... і дівчаток запроси"... Ян жив з матір'ю і дівкою-сестрою, сестра товаришувала з сільськими дівчатами, вони часто приходили до неї... Не сховаю, за в'язку хмизу ми їх купували... сільських дівчаток... собі на втіху... Хі-хі-хі! І жінок їхніх, цих диких поліщуків, брали за це саме, які ставали нам до вподоби... Ха-ха-ха!..

Це був до того безглуздий неув'язаний сміх, що я подумав: в цього дядька справді або „не всі вдома“, або, може, велике горе. Людина, на обличчя якої не сходило досі й кровинки сміху, може так сміятись тільки караючи себе, або будучи ненормальною.

— ...Сам я не такий п'ющий і розпусний, більше в цьому визначався Ян, а то й мене обхопила страшенна доука. Я собі уявив дві картини: десь далеко, не знати як далеко, може на другій землі чи планеті, є велике місто. В легкому морозцеві те місто переливається

всіма райдугами вогні, дрібнесенький сніжок — іней, немов конфетті, обсіпає жвавих перехожих, ситі візники мчать радісні пари в обіймах, дзвінкий сміх... Так, передо мною став Хрещатик, а може Невський проспект... І на злість, чуєте, на злість, не уявив, а побачив іншу картину...

Глухий, остужений голос йому піднявся до вищих нот — відтак він схопив пляшку пива і почав пити просто з шийки.

— ... В загублених, занесених снігом, поліських лісах, під страшне виття вовків, я, самотній бурлака, з своїм єдиним товаришем і порадиником, коростявим Яном, заливаю отим мерзеним питвом, виробом поліщуцьким, тугу за прекрасними вогнями... На темному покутті, за двома кінцями столу, буде сидіти дві похилені постаті — в одних сорочках, з довгою розкудленою чуприною, будуть сидіти мовчки: на столі непочатий заєць — заєць, о, як він приївся, обрид! — і недопита пляшка, — кільки не пий — не п'янить. Нарешті той, єдиний товариш, наче вгадає думки свого єдиного товариша й не підіймаючи голови, заведе:

Сонце сходить і заходить,
А в тюрме моєї темно...

— То єдина пісня, в якій найбільше кохається „чистокровний“ поляк Ян... Тоді придуть поліщуцькі дівчата, соромливо-податливі хлопки і сядуть з нами до столу... Сядуть з нами до столу, — а я накажу загасити фабричну бликавку — лямпу, я накажу запалити посвіта... Ха-ха-ха, посвіта! Як „культурна“ людина, я його не тримав у хаті — посвіта, не личило бо тримати в себе світлове приладдя дикого хлопа, але весь пристрій посвіта в мене був: довгими осінніми і зимовими вечорами я здіймав його з горища, вішав серед хати, запалював лучину і сидів, як біля каміна... Хі-хі-хі — каміна!.. Ми його запалимо на ясний, теплий світ, ми в п'яному забутті танцюватимемо круг нього безглуздо і дико — з соромливо-податливими поліщучками... Знеможені і збуджені, під повільне згасання посвіта, ми позриваємо в них одержу і попадаємо тут-же, на землі... Якщо можна, попрошу вас узяти ще півпляшки горілки...

Я гукнув пивника і замовив ще півпляшки. Пан Мандрик перехилив пляшку, як перед тим пиво, і почав дудлити з шийки. Але випив тільки половину.

— ... З ночі випала легка пороша і хоч я добре знав усі стежки й нори того зайця, ще більш, виходить, сприятиме моему полюванню. Полювання — дуже пишно сказано, чи ж першинка вбити з одного пострілу якогось лякливого зайчужку — на вовків, ідеш і то не полювання...

Пішов до сніданку, певен був: найбільш півгодини і йому не одбігти моєї кулі. І справді, в місцях мешкання того зайця зразу ж набрів на його слід. Слід свіжий, рівний, як лоб. Спокійний, він не чекав небезпеки. Бували такі рази, я трохи не спотикався на нього і він, не бачивши в мені свого ворога, навіть не дуже далеко одбігав...

Пройшов може кілометр — слід далі, пройшов два — далі, рівний, без найменших завертів. І зразу, на місці, зробив велике півколо, шукав чи винюхував що, і знов пішов рівно. Що за лиха година? — подумав я, — немов хитрий лис — чує за собою мисливця. І знов заверть тільки вже не півколом, з розтягнуною круглою пружиною... Може я зробив п'ять кілометрів, може більш, почув, хочеться їсти. Я не такий запальний мисливець, як то є, стріляю зайців, лисів, вовків більше з особистої вигоди і по обов'язку, може коли переслідуваний надто вже крутить, покинути, піти поснідати чи пообідати, а потім, без мороки і вивертасів стукнути, але та настирливість, з якою ця моя офіра новому роковій виверталась, за тодішнього мого настрою запалила мене. Запалила і розлютувала. А офіра напомаглась викрутити з мене останній піт, пішла так крутити, я не бачив, щоб заєць так уміло заховував слід. І я вперше, відколи живу в лісі й стріляю всяку живину, відчув, що я справді полюю, що насправді роблюсь завзятим мисливцем. Перестало хотітись їсти, забулось за час і місце... Кільки я так ішов, важко визначити, без потреби розказувати про всі ходи, виходи й переживання, мабуть було надвечір — я на нього наздрівся...

Тут я передихнув разом з паном Мандриком — оповідання чудернацького п'яниці не на жарті зацікавило й мене. Проте, не бажаючи виявити себе некмітливим слухачем, я вирішив, що заєць, не йнакше! завів уже пана Мандрика на радянську сторону.

— ... Доти, за весь день, бодай на сміх його побачив, зайця, бодай короткого свого хвоста він показав — ні. Тепер я його наздогнав. Поперед мене, за яких кроків сто, він собі помаленьку йшов, то рівно, то колом, то навкись, то зигзагом. Зачувши, що ззаду хтось іде, байдуже обернувся, а впізнав у мені свого старого знайомого, приховану в усах усмішку розпустив на всю свою зячу мордочку, так, наче закивав головою, вітаючись. По тому повернувся — і далі, своєю дорогою, мовляв, чи в останнє нам зустрічатись!.. Я спустив рушницю з плеча, поставив на землю й запалив цигарку — цілий день і цигарки в роті не мав... Тимчасом і не запримітив, як на ліс насунув туман, знаєте, отой зимовий туман, що тут, на Поліссі, буває досить часто. Я поспішив допалити, щоб заєць не одійшов далеко і, тримаючи рушницю наготові, прискорив за ним крок. А він знов одійшов на таку відстань, що трудно з постріла уцілити. Крок за кроком — наздоганяю: він од мене на ступінів п'ятсот, чотириста, триста, туман що-раз більш обволікає весь лісовий просвіток і навіть за двісті кроків заєць ледь-ледь бовваніє. Пускаюсь бігом — трошки-трошки маячуть з туману, зупиняюсь — бац! Зайчик тільки мельнув ногами й упав.

— І ви таким родом, непомітно для себе, перейшли кордон і опинились з цього боку? — тепер уже я був переконаний, що тут історія закінчиться: ну, його зловила прикордонна варта ДПУ, ну, посидів трохи в Бупрі, потім випустили і він не захотів вертатись до панського раю, як у таких випадках говорить. Такі хлопці, хоч незажди до тепло, зате завжди чесно відшкодовують за випите своїми небувалими

оповіданнями. Але пан Мандрик, найменшої уваги не віддавши моїм словам, по павзі продовжував далі.

— ... Щойно я наблизився до вбитого зайця, як десь близько мене бахнув постріл — куля продзижчала біля самих вух. Що таке? — не міг здогадатись, — другий мисливець стріляє по цьому зайцеві, чи що? Майже водночас затріскотіли інші безпорадні й розкидані постріли, неначе багато мисливців загнали в засаду хижого звіря — я мусів лягти долі, під дерево, щоб не попасти, стоячи, під кулю. „Хто стріляє, скажені“? — гукнув, лежучи в снігу. І тільки, коли побачив над собою наставлені багнети, зрозумів, що я попав у заборонену зону, на саме прикордоння...

— Польське? — спитав я, приємно розчарований і, на правду сказати, зніяковілий од попереднього свого невіпопадливого здогаду.

Пан Мандрик скинув на мене очима: так дивиться стиглий майстер слова на не в міру нездогадливого читача чи слухача. Проте я напамісся витримати його погляд непохитно: і тут я побачив, що в ньому є щось одмінне від звичайних п'яниць, професіональних оповідачів найрізноманітніших історій за склянку пива. В чому те відмінне виявлялось, я ще не міг уловити і те саме цікавило. А він знов обминув моє запитання без уваги.

— ... Без заперечень, я мусив іти в оточенні жовніврів до начальника варті, з жалем слідкуючи, як один з прикордонників ніс на плечах мого зайця. „Будуть неприємності й нового року мені сьогодні вдома не зустрічати“, — думав про себе. Але на моє диво і радість, мене привели до знайомого начальника варті — це було на території мого лісництва. Замість дістати кару, я бадьоро поручкався з паном Омецінським, а заець, як доказ ніяких моїх ворожих намірів, лежав довгий посеред хати...

— Тлустий, скурвий син! — зауважив пан Омецінський, полапавши зайця рукою. З того я зрозумів, що йому шкода віддавати мені зайця цілого і сказав:

— То, проше пане, мабуть більшовицький, пся крєв! Він мене геть вимучив, поки я його наздогнав — хотів утікти до більшовиків. Якщо пан буде ласкавий завітати до мене ввечорі, то ми засмажимо зайця й добре зустрінемо новий рік. Буде, о! — я стукнув себе по підборідді, мовляв, випивка й дівчатка. Хе-хе-хе! Тлустенькі й худенькі, яких пан волітиме.

— До правди, пан Мандрик? — заблищали сласно Омецінському очі.

— Як бога кохам. Пан Ян пішов по горілку, панна Стася, Янова сестра, по дівчат, а я по зайця.

— Дайош, пане Мандрику, буду! — ляпнув мене по плечах Омецінський. Більшовицьке слово „дайош“ на польському прикордонні є звичайно вживане слово...

Поводивши себе за зайцем по лісових нетрях і так легко визволившись з небезпеки, пан Мандрик зробив довгу павзу, не на жарти, саме в цьому місці, зацікавивши мене: що буде далі? Напракиткований

гостро-сюжетною плутаниною наших рідних авторів, де наперед можна звести сюжетні кінці з точністю до одної тисячної долі, слово чести, я не міг утямити, до чого ведеться цей зайчик в оповіданні пана Мандрика. Чи не з чужих уст, ба й навіть з книги, вийшов пан-мандриківський зайчик, щоб подоїти ймовірного столічанина,— подумав я, коли після того, як щасливий мисливець вийшов од пана Омеціньського, оповідач допив решту горілки з другої пляшечки.

— ... Вечоріло, коли я з зайцем на плечах наближався до своєї домівки. Загоджений ще кількома пляшками вина від Омеціньського, я, хоч був голодний, проте, смакуючи прийдешній вечір, почував себе надто бадьоро, навіть насвистував якоїсь пісеньки. І вже недалеко хати почув, що мене покликано. Не на прізвище, а так, просто, хтось гукав почекати. Оглянувся кругом — нігде нікого і тільки згодом утямив, що кволлий голос чувся з лівого боку, з-під дерева. Чи не Ян часом, так напився, що не зміг дійти до дому? — подумав я і швидко пішов на голос. На дворі ще було трохи видко: на снігу сиділа, обершись спиною об стовбур дерева, невідома жінка...

По обличчі пану Мандрикові пройшла болісна хмарка, він оберся лобом на стоячу руку, заставивши долонею від мене очі.

— ... Обшушпана в сирову поліщуцьку свиту, закутана простою селянською хусткою, вона скидалась на звичайну поліщучку — одні високі черевики й галози видавали, що вона не проста поліщучка селянка. Голова їй безвольно спиралась на стовбур дерева, на обличчі вирізнялась страшенна знемога, проте, коли я нагнувся над нею, щоб пильніше роздивитись, вона намоглась посміхнутись. То був вимучений посміх, але мені чогось од нього стало так добре, так добре, як ніколи останнього часу. Добре, і на серці тепло. Я поклав на землю зайця, що відтягував мені плече, і став біля неї навшпиньки.

— Що ви, господь з вами, сидіти на снігу? Та ви простудитесь на смерть? Ходімо до хати!

— О, я не помилилась! — вся рванулась од стовбура до мене, — я знала, що ви добрий!..

— Я добрий? — ще ближче нагнувся до неї, — що за омана? Здається перший раз її бачу? Звідки вона мене може знати?

— Так так, я ще першого разу бачила те по вашому обличчю...

— Даруйте, але я не пригадую, де я міг вас бачити...

— Ви мене не бачили, зате я вас бачила добре, коли ви вранці виходили з рушницею в ліс... Вийшли задумані, але на вашому обличчі грала тиха, ясна усмішка. Після вас із хати вийшов і пішов у ліс з рушницею другий лісник, потім нього пішла жінчина, але жодне з них мені не подобалось — обое вони якісь... жорстокі... До вас я і надумала вдатися, коли будете вертатись назад... І довелось чекати до самого вечора...

— То ви цілий день отак-о сиділи на снігу і чекали? І... і, хто ви є? Що вас заставило чекати? — нарешті підійшов до того запитання, що його належало поставити насамперед.

— Вона одкинулась назад, знов поклатла голову на дерево і заплющила очі... Прошу, товаришу. Прошу ще півпляшечки, одної півпляшечки, останньої! — заблагав пан Мандрик і з силою одірвав долоню від лоба.

Я поспішив замовити ще одну пляшечку, і він зараз же почав жадібно пити. Потім схитнув головою, наче скидаючи з неї невидимий тягар і вставився незмигливо в мене.

— ... Запам'ятайте: я поставив на простий, на простий випадок — свою посаду, свою кар'єру і навіть... життя. Так так — і навіть життя. Це був визначено державний злочин — обігріти, нагодувати і визнати за свою знайому невідому особу, в пошуках за якою гання по всьому повіту поліції і жандари, про втечу якої перед арештом повідомлено всю жандармерію і поліцію жечпосполітну, розіслано фотографічну картку, особу, яка дві ночі поспіль, у двох місцях кордону, намагалась безрезультатно утікати на радянську сторону і яку я підживив для третьої втечі цієї ночі...

Незначна історія з зайцем так раптово набрало негаданих форм, що я причаїв дух.

— Я майже ніс її на руках до себе в хату, так вона знесиліла: три дні не мати в роті й рисочки, три дні й дві ночі вибути на морозі, на снігу, з повсякхвилинним страхом попасти в руки поліції — інтелігентній, ніжній дівчині. О, краще я був би пройшов повз її страждання, повз її поступове конання на снігу й морозі!..

... Але я не пройшов. Я не міг пройти, коли вона, побачивши мое вагання, заблагала покликати жандарів, а ні, саму її пристрілити тут же. Я ще не міг пройти, бо раз посміхнувшись, вона полонила і мій розум, і мое тіло, і мої руки. Раз освітлений теплом її усміху — ні, це слово не підходить до визначення того всепримального сйва, що виходило з неї — я забув про державний злочин, про свій стан, про все на світі...

... Не пам'ятав тим більш того, коли — обігріта, напоєна і нагодована, вона порядкувала у мене в хаті, як господиня: позамітала, позастеляла, поприбирала, а я, очманілий, дивився на неї... Тільки дивився і мовчав, заворожений її рухами, усміхом і солодкими словами...

... Люція! Вона назвала мені себе — Люція! Так їй пасувало це прозоре ім'я — Люція!..

... Мені порою здавалось, що вона — сон, що вона — маріння, порою я припускав неймовірне, казкове: ану, добра доля змилюстивилась наді мною, неприкаяним бурлакою, і послала мені це щастя назавжди? О, чого я не зробив би, чого не віддав би, щоб вона зосталась у мене назавжди отак-о порядкувати!.. Наче в хаті зійшло ясне сонечко після безнадійних похмурих днів — такою була її присутність...

І знов перервав оповідати, щоб прикластись до горілки, оповідач. Я придивився до нього, як він п'є: так у велику спеку п'ють холодну криничну воду спрагли жінці. Горілка булькала, як з баньки вода.

— ... Жорстоке, неперейдене життя повстало передо мною тільки тоді, коли повернувся із села Ян, з горілкою, для зустрічі нового року.

Якщо на початкові я сказав його матері невизначено, що приїхала моя знайома, то ще було сьак так, а відрекомендувати її просто своєю знайомою Янові — не так легко: Ян знав моїх знайомих, близьких і дальших, як своїх...

... О, яке воно було кмітливе, яке хитре — яснооке дівча! — за цими словами пан Мандрик весь прояснів. — Варто було їй запримітити мою розгубленість перед Яном, щоб зараз же прийти мені на поміч. — „А пом'ятає, Юзику? — вона назвала мені якесь невідоме жіноче ім'я, — недавно вийшла заміж — дуже блискуча партія. — Таким чином вона зразу поставила себе в давні знайомі, де, якщо я чого й не пам'ятаю, то не дивно...

... Треба зазначити, що вона чудесно грала ролю близької знайомої й далі, впродовж усього вечора, аж до неминучого кінця. В присутності сторонніх згадувала різні подробиці ніби забутого життя, називала мене лестливо — Юзик, сипала бризками сміху і навіть брала за руку... Брала за руку, навіювала своє бажання і я був, мов у тумані. Я був мов у тумані. Бо щоб я мав тоді тверезий розум — може не сталося би того, що сталося незабаром...

Пан Мандрик схопився за пляшечку з горілки, а що вона була порожня, то рвонувся до пива. Я стримався замовити четвертого чверть літра, побоюючись, що після нього він не здолає доказати цієї незвичайної історії. Він же був вірний попередньому слову й більш не вимагав.

— ... Запам'ятайте ще одно перед тим, як будете мене судити... Запам'ятайте той стан, у якому я, запаморочений, опинився — цього ніхто з моїх судців чомусь не бере на увагу: на сто випадків буває тільки, ну, п'ять, найбільше, щасливих переходів через кордон; вона конче хотіла втікати сьогодні; сьогодні ми збирались святкувати зустріч нового року — ось-ось мав прибути Омецінський з двома чи трьома товаришами...

— ... З приходом Яна проте я трохи отямився, став умовляти її лишитись на ніч і день: що за знайома, яка побула кілька годин і шезла, тим більше, за присутності Омецінського?.. Звістка про Омецінського її на мент затривожила, але тут же схопила мою руку і проїняла мене наскрізь своїми промінчастими очима.

— Ах, дуже добре, назвичайно добре... Отже напевно втеча буде щаслива. Тільки сьогодні! Чуєте, тільки сьогодні! Це ж зрозуміло, не один Омецінський справлятиме новий рік: хто запоручиться, що й жовніри на кордонній варті не будуть у звязку з новим роком під чаркою? Правда, Юзику? Правда, мій ясний?... А знайома приїхала й поїхала — що ж тут такого? Може вона крадькома від свого чоловіка приїхала побачитись із вами — на часинку і назад, щоб не була запримічена чоловіком відсутність? На поворотній позід, га? І ви мене, ще до збору гостей, ніби повезете на станцію і проблукавши десь у лісі, повернетесь гуляти зі своїми гостями, сміятись з мого чоловіка — рогоносьця, а я вже буду далеко-далеко, по той бік... І там, на тому боці, завжди носитиму

ваш ясний образ у своєму серці,— вона приклала мою руку собі до серця — мені солодко застелило очі...

— І розум... і ще більше розум... Бо тільки тоді, коли вона аж два рази рвонула мою руку, я зрозумів, що хтось під хатою зупинив коні — заваливали собаки.

— Невже Омецінський, так рано, коли й дівчат ще нема? — сказав у голос.

На моїх очах вона зробилась біла, мов крейда, і пильно пильно подивилась на мене.

— Хто не був би, — здавила до болю мою руку і зашепотіла біля самого вуха, — я тільки ваша знайома од чужого чоловіка... Чуєте?. Як тільки що, я зостанусь до завтраго і заплачу вам... Заплачу вам своїм тілом... — І одшвирила з ненавистю мою руку геть...

Пан Мандрик махнув рукою в бік і зачепив пляшку з пивом. Пляшка покотилась по столі, але я підхопив. Від розіллятого разом з попередньою склянкою пива на столі зробилась чимала калюжа.

— ... Я стояв заляклий, моментально витверезившись. По важкій тупотняві ніг у снігах я вже знав, що то за гості. І не помилився. Не встигло мені промигніти в свідомості: чи не видав Ян — (але дуже швидкий час), чи не прослідкував хто за нею навмисне, щоб виявити її спільників і, врешті, чи не є це звичайний, повсякчасний об'їзд, — коли вони увійшли до хати, брязкаючи зброєю. Начальник роз'їзду був мені знайомий, але він привітався офіційно не, подавши руки, і це мене остаточно збентежило.

— Що це у вас, пане Мандрику, гості? — показав головою на неї, що в цей час навмисне перестеляла ліжко.

— ... На одну мить я завагався з відповіддю і ця мить погубила все.

— От я тобі й казала, Юзику, — тієї ж миті забалакала вона, — краще прийжджай до мене в гості, а то ще мене тут приймуть за пачкарку, — усміхнулась начальникові роз'їзду.

— Сподіваюсь, у вас з собою якісь документи є? — вже лагідніше заговорив до неї начальник.

— О, який пан дивний! Які можуть бути документи в жінки, що крадькома від свого чоловіка їде побачитись зі своїм коханим на чайнику?..

— То правда, пане Мандрику? — весело подивився на мене начальник роз'їзду.

— Ні... я її не знаю...

Разом з цими словами пан Мандрик упав білою бородою на стіл, у калюжу пива і заплакав. Власно це був не плач, а волячий рев, рев худобини перед зарізом. Довелось таки замовити ще півпляшки горілки, щоб його заспокоїти і почути кінець оповідання. Засіб, як того й треба було чекати, виявився доречний.

— ... Тоді вона схопила зі столу ножа, щоб устроїти собі в серце... Ніж був тупий — тільки встигла прохромити ліву персу — їй скрутили руки...

—... Я стояв остовпілий од своїх слів серед хати,— а вона без жодного слова, без найменшого руху протесту віддавала себе в руки прикордонної сторожі, тільки міцно стулила уста і не спускала очей з мене...

—... Чом вона нічого не сказала? Чом вона не кинула мені брудного слова — зрадник, запроданець? Чом вона не прокляла мене цими словами?..

—... Вона мовчала, вона несхибно дивилась на мене — весь час: коли її в'язали, коли виводили з хати, на допиті того ж вечора... Ви не знаєте — це страшніше найлютіших слів і зневаги — незмигливий погляд мовчання... Про що вона думала, дивлючись на мене, про що вона думала?... Що я її запродав... Клянусь пам'яттю своєї матері, яку я любив — ні... Шкура, проклята своя шкура, — пан Мандрик почав люто щипати себе за руки, за щоки, за груди, — стала дорожча за все на світі...

—... Чому про неї ніхто не скаже, що вона теж мусіла подумати над життям непричетної ні до якої політики людини, чому вона моє горло підставляла під намілену петлю?... Чому ніхто з моїх судців не увійде в моє становище, не подумає над моєю долею?... Адже, чорт візьми! — пан Мандрик грякнув по столі, — кожній людині й тварині своя шкура ближче до тіла?... Так... Чи може ви, попавши з кимнебудь другим у бурхливі хвилі моря, першим кинетесь з хиткого човна у воду, щоб урятувати своєю смертю другому життя, а не навпаки, не викинете другого в море, щоб самому врятуватись?... Га? Мовчите... А може тут важила тисячна доля секунди, одна тисячна доля і я сказав би, — так, вона моя наречена, полюбовниця, чорт, біс — і разом з нею або потонув би, або врятувався б?... Га?... У вас не траплялось в житті таких моментів, де все залежало від мацюпусінської, самої нікчемної частки часу і тоді: або пан, або пропав?... Я не вимагаю повного оправдання, бо хоч ви мені його дасте, я сам собі його не можу дати, я сам себе прокляв у той час, коли дізнався, що роз'їзд був без певної мети і все закінчилось би добре від одного мого слова — чому ніхто не визнає такої можливості?... Ніхто: ні там, ні тут, ні селянин, ні інтелігент?... О, прокляття! Кати, караючи її на смерть, зі співчуттям дивились на мене... Кати! Ви здивовані, де я їх бачив? Так, так, кати!.. Її очі, її очі потягнули мене туди, де їй страчували життя... Не бійтесь, мене допустили. Чому ні?... Мене допустили подивитись, як моя жертва буде тіпатись у конвульсіях смерті... І я дивився... Я дивився в спеціально припасоване віконечко... І мені — бачите — не повиязало... Хі-хі-хі!..

Од його сміху мені пішов по ногах холод. Якщо досі ще можна було думати, що маєш справу з ненаситним п'яницею, який корчить з себе трагика, то тепер, безперечно, передо мною був божевільний.

— Якже ви опинились тут, з цього боку? — запитав, бо він після божевільного сміху довго мовчав, якось надто утишений.

—... Я втік звідти сюди — од її очей, — болюче, наче від нього вимагали неможливого, подивився на мене... — О, ті очі! Вони невід-

ступно слідкують за мною півтора роки — кожної хвилини, кожного менту, куди не повернусь, куди не піду... От вони, от вони стоять обіч мене!... — він навзак махнув рукою. — Я втік звідти, думав, вона стремилась сюди, виконаю її бажання, не піде за мною... Прийшла сюди... В терновому колючому вінкові приходить до мене ночами — по чолі скапують краплини крові і... і посміхається... Бодай хоч не посміхалась... А вдень пече тут, — обома руками счавив сорочку біля серця, — розпеченим залізом пече, прикипіла і не можна одірвати, одкинути... От!

Вихопив щось із-за пазухи і з великою ненавистю кинув на стіл: у калюжу пива лягла кабінетного розміру фотографічна картка.

Хоч бачити картку з виновниці пан-Мандрикового божевілля було для мене з усяких поглядів негадано, проте я в тій же хвилі вихопив її з пива: переді мною була фото-картка молоді жінчини, справедливіше, дівчини. Заяложений, обшмуляний, темний образ дівчини і понад усім — ясний усміх. Особливий, сонячний усміх — не з одних очей, не з одних уст — з усієї невиразної на картці істоти. І що-більше вдивляєшся в той усміх (саме усміх, а не поставу чи обличчя), то більше ввиходить в тебе незнане бажання жити — боротись і перемагати. Мені чогось здалось, якщо пан-мандриківське оповідання не казка і не шахрайство — ця дівчина прийняла смерть теж з усміхом.

Я обдивився картку з обох боків — жодної літери, жодної позначки на місці фотографії. І мені раптом захотілось, незалежно від походження цієї картки, мати її собі. Заяложена — то не біда, в руках доброго фотографа вона стане, як нова. Потім збільшити до великого розміру, дати гарну оправу і почепити в себе у кімнаті — хай завжди буде перед очима ясний усміх, хай спонукує до найкращих думок і бажань.

Пан Мандрик сидів затишено, з очима — в одну точку на столі, так, наче вирвавши картку з під серця, йому справді полегшало. Не хотілось тривожити його спокою — мовчки став оглядати його обличчя, зашкарублі на чолі риси, — в той же час міркуючи, в якій би лагіднішій формі підійти, щоб дістати картку. Щоб продав, чи щоб подарував? Так дивлячись уперто на нього, думав повернути погляд до себе і тоді заговорити, але минуло з п'ять хвилин, а він мене не бачив.

— Може ще вип'єте чарку? — мусів перейти на вплив словами.

Мовчить.

— Може ще вип'єте чарку? — потрогав його за руку.

Розгублено, аж одхилившись назад і замахнувши руками, він одірвався од своєї точки споглядання, а відтак з переляком схопився лівою рукою за сорочку.

— Дайте картку!.. віддайте картку! — скрученими пальцями, мов у корчах, учепився мені в плече, а вихвативши з моїх рук, зараз же знов сховав за пазуху — там була спеціальна кишенька — і притиснув обома руками до себе, як мати перше немовля. І в той час не спускав з мене свого страшного погляду, ніби я мав на нього накинутись і ту картку відібрати. При такому стані людини, зрозуміло, не варто було звертатись з своїм пропонуванням, все ж, я вирішив поспробувати.

— Ви її мені подарували б чи продали, може вам легше стало б?..
Очі пану Мандрикові зробились явно божевільні: він поточився назад, одсунув стільця і почав одступати до дверей, тримаючи притиснені руки до грудей і палицю під пахвою. І тільки, коли став на порозі, зупинився, склав дві дулі і посукавши у мій бік два рази, промовив:

— На! На, судець!

По тому побіг так швидко, що — тільки брязнули надвірні двері!

Я підвівся, щоб іти й собі. В пивниці вже не було нікого. Продавець, лукаво посміхаючись собі в вуса, провів мене мовчки аж за двері, де таки не стримався, спитав:

— Розказував байку?

— Хто він? — замість відповіді запитав я.

— Просто, — пивник покрутив пальцем біля лоба, — ненормальний. Цілими днями блукає по лісі, а ввечері приходиться сюди, щоб хто дав на дурничку випити.

— Але він не тутешній?

— Цього літа десь узаявся... Кажуть, з Польщі.

Я ступив у смолян у темні містечкової ночі. Пивник стукнув віконницями і сховався знов до пивниці, мабуть рахувати денні прибутки, тоді я став і прислухався: ні звідки ні звука. Пан Мандрик щез, як омана, як привид.

НАД СТАВОМ НІЧ

А. Душка

Рожевий вечір ліг
скрадає тінь...

Іде
спокійним кроком ніч.
Стихає...

Де-не-де
утомлено простугонить
із поля

віз.

Далеко — де зоря —
смеркає в чарах
ліс.

Печальний, неживий

із поля місяць

встав.

І світла фосфорит,
Сипнув на сонний став.
Замерло на селі...

Відпочива весна.
А промінь гра, тремтить
на пругах від човна.
В туманних шатах ніч
все ходить — сни кладе —
дорогами блакитними
в безмежну даль іде.

* * *

А. Калиновський.

Кленами, тополями
Хутір промережено,
Вирушали в поле ми
Росяними межами.

Не з хрестом, іконами,
Не з поклоном ввічливим —
Із міцними смоками,
З трутами хемічними.

В буряках спинялися
(Зеленіло любо в нас).
Аж діди всміхалися,
Як черва коцюбилась.

Тут насправді віяло
Фронтвою спекою...
Над ярками свіжими
Хуторяни хекали.

Розписали в шахмати
Бурякову сходовінь.
Буде знов для пахоті,
Буде і заводіві.

Кленами, тополями
Хутір промережено,
Повертались з поля ми
Стоптаними межами...

КОЛИСКА КУБАНСЬКИХ УРОЖАЇВ

Павло Максимов

ПУСТОВОЙТ, АГРО-ЧАРІВНИК КУБАНСЬКИЙ

Доповідачі, в промовах на хліборобській нараді про підвищення врожайності, то один то другий, ні-ні, та й згадають прізвище Пустовойта.

Професор-агроном Н. П. Соколов, в своїй відомій промові, що дійшла хліборобам аж до печінок, теж згадав про Пустовойта.

— Чи знаєте, скільки пудів дає десятина ярової пшениці в Пустовойта? — запитав професор. За цими словами голос йому знизився до шепоту. Перегнувшись через трибуну до залі, професор немов натягнув тугий лук.

— Знаєте, які в нього врожаї в радгоспі „Круглик“?..

Пустивши стрілу, професор одкинувся й вирівнявся. Він усміхається й шкло його окулярів виблискує гарячими вогниками. Професор задоволений: чудово пішла стріла, добре влучила.

Дядьки-делегати наставили вуха, а в очах — і цікавість, і нетерпіння, і страх: зараз професор ударить цифрою по черепу.

Але професор — великий спец доповідати: на те він і професор! Він стоїть і мовчить, до краю натягнувши віжки уваги.

— Кажі, кажі! — кричать очі, — кажі, не муч...

— 156 пудів! — немов одрубав професор.

— А? — виривається в залі легкий крик здивування. І шелестять блок-ноти, стрибають олівці.

— А ячмінь дає в „Круглику“ 330 пудів з десятини, — додає професор спокійно, так, наче між іншим.

— А-а-а!.. — стогне заля... І цей стогін виривається з самого селянського нутра. Наче хто шилом пирнув делегатів — горзають селяни, риплять під ними виконкомівські крісла.

— 330 пудів... Мамо рідна!.. Та може він чарівник?.. — Сердеги, вони й не снили таких казкових урожаїв, бо для них зібрати 30—40 пудів з десятини — і то „слава богу“!..

І чувають селяни потилиці, довго й старано тнуть свої перенісся, як очманілі.

— Райські цифри! — говорить професор, наче закінчуючи дивну, золоту казку про жар-птицю, яку, виявляється, хліборобів не так вже важко впіймати за хвіст своїми ж руками.

— Як що вірити письму, що на землі колись був рай, то, напевно, цей рай був поблизу Краснодара.

Зареготала молодь, усміхнулись старі з професорового жарту.

— Та, мабуть, що рай був у нас на Кубані.

— Не інакше, як Адам був добрим козаком.

— Ото ж: Каїн куркулем, а Авель — іногороднім.

Багато ще виступало промовців, але врожаї „Круглика“ та ім'я „чарівника“ Пустовойта глибоко запали в хліборобську душу, як стара гарна пісня.

— Слово має завідатель селекційної станції „Круглика“ тов. Пустовойт, — сказав голова.

По залі — рух: як, хіба Пустовойт тут? А ну, покажіть нам живого Пустовойта.

Витягуються вузловаті шиї, нестерпною цікавістю горять очі.

Відкілься з дальніх рядів протискується до трибуни Пустовойт, нахиливши в задумі голову. Людина, як людина, нічого особливого: зовсім звичайна літня людина, в піджаці й з краваткою, а на носі — важке пенсне, що тіліпається при ході, на золотій пружинці. В цілому — тип бухгалтера з установи або вчителя...

А з правого боку залі — оплески: гніздо кубанців вітає свого Пустовойта. За кубанцями — адигейці, а там і майкопці і армавірці... оплески біжать рядами як язика полум'я, по кроках хати... Хто ж з культурників — хліборобів цих округ не знає свого Василя Степановича, хто з них не ловив вухом голосу „Круглика“? І вони ляскають, ляскають в черстві, як підшва, долоні!

Чимало є людей, що працюють лише добре причепленим язиком, живуть з своєї красномовності й — живуть не погано. Пустовойт — не красномовний. Говорить не голосно. Коли говорив — не кричав, не волав, не мотав руками. Як доповідач — неважний. Він мав лише „декілька зауважень“.

— Я маю повідомити, що бельгійці та датчани беруть 3 пуди там, де ми беремо пуд, — почав Пустовойт.

Зрадливе пенсне з'їхало на кінчик носа.

— Але, — продовжував він, ловлячи пенсне, яке зсувалося, та надіваючи його знову, — але врожай на наших досвідних станціях, з'окрема, „Круглика“ дорівнюється Європі: на Кубані з десятини сміло можна пшениці збирати 300 пудів. Проте, що там „Круглик“? Такий врожай у нас — звичайне з'явище по культурних господарствах. Та ось вам факти: культурник-хлібороб Балясний зібрав цього року 800 пудів пшенички з десятини, в той час, як звичайний врожай пшенички в нас на Кубані — 90 пудів. Те саме й у Зозулі, й у громадянину Даниленку в станиці Старокорсунській. Крім цих, я міг би назвати десятки таких імен на Кубані... 800 пудів! Навіть в Америці такі

врожай не часті. Проте, нема чого дивуватися з цього: такий врожай можна добути за допомогою зовсім нескладних машин, як пропашник, і дуже нескладних прийомів, треба лише вчасно їх використати. Потрібні лише знання та бажання. В тісному зв'язку науки з працею — ось в чому вся таємниця. Але як у нас стоїть справа з наукою? Погано, дуже погано. Громадяни хлібороби! Нехай сьогоднішній день буде межею між нашим старим темним життям та новим, яким ми починаємо жити!

Оце й усе, що сказав Пустовойт. Небагато сказав. І не так щоб дуже палко. Великий це плюс у робітника — уміти писати або бути красномовним. Але частіше трапляється, що балакучі співають, як солов'ї, а робітники не вміють зв'язати двох слів.

Постоявши на кафедрі, Пустовойт зійшов з неї, засоромлено ввіймавши ще раз пенсне.

Моторний репортер насилу знаходить Пустовоїта в останніх рядах.

— Товаришу Пустовоїте, вийдімо на хвилину.

— А... на що це?

— Треба вас сфотографувати.

— На що? — питає злякано агроном, — це нікому й ні на що не потрібно.

Репортер мов приголомшений, — як, одмовлятися од такої честі?.. Деякі сами добиваються цього.

— Товаришу Пустовоїте, я вас дуже прошу: зрозумійте, — це не для мене — для часопису. Ну, що вам?.. Це ж звичайна справа — подивіться, скільки портретів у часописі. Це — мій службовий обов'язок.

— Ні-ні — я категорично проти. Я, справді, нічого не сказав особливого.

Розгублено, в замішанні пішов репортер.

Більше Пустовоїт не говорив і так і не розповів про „Круглик“. Шкода: бо в нього вже є про що розповідати. Ну що ж! Зараз ми встигнемо ще побувати в „Круглику“. Хочете подивитися на колиську кубанських врожаїв?

ЧОРНОЗЕМНА КУБАНЬ

Ми в Краснодарі. Подали великі, зручні тачанки. Хитаючись на ресорах, їдемо до „Круглика“; з нами Пустовойт, одягнений в зимне: чорну формену шинелю й картуз з агрономівським значком. Місто, його околиця, фабрики, димарі заводів, комори, недобудовані мазанки на робітничих ділянках — все це вже позаду.

Ниви, ниви... На горбах, долами, розкинулися ниви: ближче вони руді, брунатні, далі — чорніші й синіші, а там, де далекі могили, вони обведені чіткою, сиво-сталевою акварельною смугою, сивою як воронове крило. Ще зимове, та вже ранне передвесняне, м'яке й трохи вохке лютьневе повітря дихає над нивами, ніжно лине до щік, сушить губи. На далекому горбку чорніє смуга лісу, а за Кубанню, в фіялковому серпанкові, ледве помітні гори.

Чорна грязюка на шляху густа й зернувата, як ікрина. Поволі й обережно переїздимо мостом через канаву. На схилах канави видно, яким міцним, яким масним шаром тягнеться на Кубані брунатний чорнозем.

— Благословенна країна! — зітхає мій супутник, закоханий у Кубанський край — є місцевості, наче салом вкриті.

— Був благословенним, — зітхає й Пустовойт, — охляла й Кубань, висмоктали й з неї соки. Тепер без культури й на Кубані нічого не зробиш. Дається в знаки вікове хижацтво!

— Які перспективи на врожай, Василю Степановичу?

— Снігу замало, — відповідає агроном і дивиться на ниви зі схованою тривогою.

Сальські вітри видули з ниви весь сніг, змели його в яри й лежить він там, показуючи язички. Та яка з нього користь в ярах? Пригріє сонце і він вмент збіжить невикористаними струмками. А на ниві — тільки де-не-де біліє він клаптиками вати, що почіплялася за грудки.

— А морози один час доходили до 18—20 ступнів.

Був час, коли доля озимини була під серйозною загрозою. І тоді що дня виходив Пустовойт на ниву, брав з неї землі з паростками й довго стояв на нею й стежив за змінами, які зробив мороз. Та не таким страшним був мороз, як зрадлива відлига, після якої знову вдарили морози.

— Що робити?.. Частина озимини, безумовно, загинула.

В голосі Пустовойта — такий сум, наче батько розповідав про смерть своєї єдиної, малої доні.

„Ми, росіяни, праці своєї не любимо, а це потрібне“ — писав колись Горький. — Не завжди так, Олексію Максимовичу! Єсть і серед нас ентузіясти. Ось, — Пустовойт: в лиці й очах у нього одна думка: радгосп, засіви, година, — як би за всім доглянути, нічого не вгавити, все урахувати. І немає в нього, крім агрономії, нічого більше в світі. Він захопився нею, весь віддався агрономічній справі.

... Насунувся ліс. Ось доріжка, стовбури зимових топіль. У про-світки голих дерев видно будинки, довгі дерев'яні стайні, свинарні, приміщення радгоспу. Приїхали.

АГРО-ЧУДЕСА „КРУГЛИКА“

— Це приміщення — наша гордість: лябораторія агрономічної хемії, — говорить входячи Пустовойт.

Звичайні кімнати. Великі вікна. Багато світла. Шумлять примуси, тхне напаленим бензином. На синьому полум'ї кипить щось у кастрюлях з білого металу. На столах, на вікнах, у шафах — банки й баночки, складні апарати з багатьма вибагливо-вигнутими шкляними рурками: в одних — синіє етер, в других — прозора, як сльоза, рідина, яку остудили, падає вниз мінливими краплями.

Святина? Храм?.. Ні, — просто своєрідна робоча майстерня. За приборами стоять студенти-кубанці з простими лицами станичних

хлопців і з'осереджено стежать за працею екстракторів. Це — практичні роботи з хемії студентів кубанського сільсько-господарчого інституту.

— Над чим це ви працюєте? — підходжу до хлопця в окулярах, що надають йому вигляду дуже серйозного, молодого вченого.

— Аміяк гонимо! — помірковано відповідає хлопець.

— Відбувається екстракція жирів сояшника, — пояснює Пустовойт. Ці прилади — екстрактори. Шкляні частини ми дістали з Москви, а залізні штативи зробили сами: безгрішші... Але ми ще вернемось сюди й поговоримо про сояшник. А зараз почнемо з головного — з селекції.

І ось — кімната, в якій міститься селекційний відділ. Співробітники станції працюють над добром (селекцією) кращого зерна. Поруч — друга кімната — в якій під шкляними ковпаками урочисто застигли в своїй науковій величності аналітичні терези, на яких важили найдрібніші зерна; на столах, в спеціально обладнаних ящиках — багато маленьких паперових кульків (як на порошки в аптеці) зі зразками всякого насіння.

Відчуваю — мені, не спеціалістові, важко буде розібратися в тисячі лабораторних деталей, мені хотілось би схопити головне, щоб не втопнути у вченій безодні.

— Скажіть, що уявляє з себе „Круглик“ в цілому та яке основне завдання він ставить перед собою? — питаю в Пустовойта.

— „Круглик“ ставить собі два основних завдання: 1) маючи перед собою конкретні кубанські умови — ґрунт та підсоння — вишукати способи добування потроєних та вчетверо більших врожаїв. 2) Винайти потрібний для цього зерновий матеріал... Вважайте: не знайти матеріал, а винайти його, утворити нові сорти, паруючи виведені „чисті лінії“.

Висушувши ящик, Пустовойт дістає зі столу довгу й товсту конторську книгу.

— Тут, у цій книзі — підсумки моєї дванадцятилітньої праці з селекції.

Графіки. Цифри. Таблиці. Чорний атрамент, червоний. На краях — рисочки, хрестики, тисячі скрупульозних значків, незрозумілих сторонньому.

До віку мені б не розібратися самому в цих ієрогліфах. Але Пустовойт — на те й педагог: терпляче, зрозумілою мовою, крок за кроком, веде він мене в агрономічні нетрі, знімаючи з формул їх таємничі серпанки.

І от перед нами велика, найвеличніша сповідь, але зміст якої — простий, як шматок хліба. Але як би найпростіше розкати про це? Мушу визнати: важко.

... Сюди, на адресу досвідної станції „Круглик“, ішли поштою пакунки з Бразилії, Канади, Єгипту, Індії, — маленькі торбинки із зразками пшениці з усього світу. Тут, під Краснодаром жменьки цих різних заморських зерен — 685 сортів — висівалися на новій для них кубанській землі, на маленьких ділянках; зерна сходили й давали нове

зерно, яке на другий рік знову кидали в землю. Так — протягом 12-ти років. 12 років Пустовойт працює над цими досвідами й спостереженнями над зерном різних типів та якостей.

В процесі спостереження, кволі екземпляри викидалися. Ті ж, які що-року ставали кращі якістю хоч на невеликий відсоток — сіялися знову й знову. Ось оці довгі таблиці в книгах, що переходили що-року з сторінки на сторінку — це й є запис різних якостей і сортів, відсоток яких невпинно зростає.

Що-року кількість сортів зменшувалася — сіялися лише найкращі. Спочатку досвідів було закладено 2000 „чистих ліній“ різної ярової пшениці. З 2000 згодом одібрали тільки 150 кращих сортів гарновки, потім із тих 150 викинули 130 і залишили 20 сортів, найкращих своєю якістю, яка зберігалася при однакових умовах.

— Добір, як добір. Немилосердний природний добір!

— А наслідки?

Пустовойт бере кілька маленьких кульочків зі зразками зерна й дивиться написи.

— А зрештою виявилось, що врожайністю є зерно краще за нашу кубанську гарновку, а якістю — нема ніде в цілому світі.

Ось ці два сорти гарновки дають — 140 пудів з десятини, один з них — 15, другий — 25 зайвих пудів з десятини, порівнюючи до селянських засівів.

Пошукавши ще в ящику, Пустовойт дістає конверт і висипає його на долоню.

— Один з сортів кубанської „кособрюховки“ — чули? Нашим завданням було досягти двох якостей: 1) щоб не лягала солома од вітру й 2) високої борошняної якості зерна. Десять років уперто й старано працювали ми, теоретично й практично, над утворенням цього сорту. Нарешті нам пощастило знайти цей сорт, названий селянами „кособрюхівкою“. Зараз „кособрюхівка“ — один з найулюбленіших і поширених сортів на Кубані. Врожай з десятини 177 пудів. Селяни говорять про „кособрюхівку“ з захопленням. Така вже хліборобська психологія — хвалити, так хвалити!

— А ось іще сорт — друге видання „кособрюховки“, виправлене й доповнене.

Велике й важке, ясне, як бурштин, зерно сиплеться з мішечка золотим струмочком.

— Цей сорт дає 198 пудів з десятини.

Цифра, від якої можна збожеволіти! Скоса, миттю, зиркаю на Пустовоїта: чи не чарівник він справді! Ні, він як і раніше простий і соромливий, тільки з очей йому, коли він тримає в руках золоте зернятко й милується з нього, промениться тепла батьківська ніжність.

— 198 пудів з десятини — чи не чудо це? Але й це ще не все.

У Пустовоїта є ще більше чудо.

В дальшому його не задовольняла ані „кособрюхівка“, ані банатка, ані сивоуска, — кращі з кубанських сортів, які все ж крім плюсів, мали й свої мінуси.

„Кособрюхівка“ — нема чого казати, гарна на врожайність і не лягає від зливи й вітру, а проте в неї погане борошно. Банатка має гарне борошно, але вона неврожайна й боїться морозу. Сивоуска врожайністю вища за обидва ці сорти, але лягає од вітру.

Що ж зробив Пустовойт? Як наслідок довгих стараних шукань, він винайшов новий сорт, зібравши в ньому самі тільки гарні особливості цих трьох сортів:

На соломі „кособрюхівки“ він посадив колос з урожайністю сивоуски й чудовим зерном банатки. Цей новий сорт так і зветься „Пустовойт“ — ім'ям свого творця.

Він розповідав, я мовчки слухав. Замовк чарівник, замислився, в очах — мрія, може про новий незнаний досі сорт! Але ні, Пустовойт не алхімік і не мрійник, він практик, який обома ногами стоїть на землі з її пекучими потребами.

— Даремно думає дехто, що продукційність праці — це щось, потрібне тільки на заводах, — говорить він, немов думає вголос. — Уявіть собі, що таким зерном засіяно всю Кубанську округу, — лише цим шляхом ми одержали б додатково сотні тисяч пудів зерна в кубанському господарстві. Я вже не кажу про варварське, відстале, хижацьке поводження з землею, але вживаючи цих сортів, хлібороб міг би різко збільшити свою продукційність, навіть не збільшуючи своїх зусиль.

— В чім же справа, Василю Степановичу? Що заважає „Кругликові“ засипати добірним зерном всю Кубань?

— В грошах. Грошей немає... Не дають! — розводить Пустовойт руками і якось несподівано розгублено замовкає.

— Це ж просто неекономно — не дати на таку справу 1500 карбованців! На третій рік після початку досвідів ми маємо 10 пудів зерна цієї чистої лінії, а в наступному році матимемо вже 500 пудів.

Так, з грішми в „Круглику“ було скрутно. Вся біда в тому, що „Круглик“ підлягав не Наркомземові, а Наркомосові, по лінії Головлітпрофосвіти. Його працю спостерігали всі органи, хвалили, а про гроші — „утримувались“. Здавалося б кому найдорожчі інтереси „Круглика“, як не Північно-Кавказькому Крайземуправлінню? Та були часи, коли й Крайзу не чуло стогонів „Круглика“.

— Іздив я по допомогу до тодішнього начкرایзу тов. Одинцова. Прийняв він мене, вислухав.

— І що ж?

— Заслуги ваші великі, — каже їх ми визнаємо, а грошей нема. Турбували Пустовойта й різні щоденні нестачі в „Круглику“, за господарство якого він відповідає, як його завідатель.

Перегортаю грубий зошит з тисячами записів, занотованих сюди протягом 12 років і мимоволі вирвалося запитання:

— Невже, товаришу Пустовойте, вам не шкода, що всі наслідки 12 літніх стараних спостережень лежать не видані досі книгою? Вмрете ви сьогодні — хто розбере ці записи? Все загине!

— Думка про книгу — давня моя мрія. Книга, власне, майже готова, лишається тільки до цих цифр додати текст, але що робити?.. Вірите — ніколи! То одна турбота в господарстві, то друга — рвуть на шматки. Крім того, що я роблю досвіди, — я ж і завідатель радгоспу, адміністратор — на мені лежить відповідальність за все велике господарство. Дуже важко! Сама канцелярія скільки крови псує. Скільки я не просив звільнити мене від господарчих обов'язків — все даремно. Ось і зараз не йде з голови одна неприємна справа. Організувався в Краснодарі якийсь непевний колектив, ніби з робітників — просять у міста землі під будівлі, а певно відомо, що в колектив увійшли не робітники, а дрібні крамарі й самогонщики. Для стороннього ока вони прийняли до колективу кількох бувших червоноармійців, яких і виставляють уперед у всяких клопотаннях — „Ми, мовляв, кров проливали“. І от для цієї компанії місто відбирає в нас 30 щонайкращих десятин досвідної землі. Як не доводив я — нічого не міг вдіяти. Бувають такі випадки, коли інтересами держави офірують за — для крамарів і самогонщиків. Боляче!.. Яка вже там книга?

Так, все це було! І врожайні з'їзди, що пройшли по всій країні, виявили, що наші досвідні станції бідні й бездоглядні.

Однак — все це в минулому.

Ось кілька пунктів з останнього декрета ВЦВК'у про врожайність:

— Протягом найближчих років збільшити асигнування на розгортання роботи досвідних станцій до розмірів, що забезпечували б можливість повного переходу до засіву сортовим насінням. Розробити систему заходів для певного використання досягнень досвідних станцій радянськими, колективними та окремими господарствами, організувавши для цього при досвідних станціях спеціальні „відділи прикладання“.

— Звільнити агрономів від праці в канцелярії й усякої іншої, що не має безпосереднього відношення до агрономічного обслуговування сільського господарства*.

Чи потрібні пояснення? До речі й Пустовоїта давно звільнили від господарчих клопіт, щоб він міг цілком віддатися своїй праці з селекції.

Заходимо знову до кімнати, де студенти провадять хемічне дослідження насіння сояшника.

Сояшникове насіння, — здається, що є в ньому особливо цікавого? А послухає, що про нього розповідає Пустовойт:

— Наше завдання — дати хліборобові якнайкращий, високо-олійний сорт сояшника. Ми працюємо над сояшником з 1912 року. За цей час пророблено кілька тисяч аналіз. Ми досягли пандирности форми, яка зберігає зернятко від молі й це зернятко в абсолютно сухому стані має 64,2% олії, інакше — ми пішли вперед від місцевих сортів на 7%. І ми досягли того, що ознака високої олійности стала спадковою, а це значить, що - року ми збільшуватимемо відсоток олії в зерні все більше й більше. З місць кажуть, що наш сояшник — краще від того, що досі було, врожайністю й стійкістю.

Слідкуємо за працею студентів. Булькає вода в банках, пухириться рурками етер і перед допитливим людським поглядом розкривається саме єство — фізіологія цього простого, але такого корисного сояшникового зернятка, що показує студентові той чи інший свій відсоток жиру, не якогось абстрактно-лябораторного, а того, що звється просто олією, без якої не обходиться жодна робітничка сім'я.

— Тут хемія приходить на допомогу практиці сільського господарства й промисловості, — продовжує Пустовойт. — Реально це дає хліборобові з айвих 23 пуди з десятини й більший вихід олії. Дайте нам можливість розгорнутися і за 4 роки таким добірним високо-олійним сояшником вкриється вся Кубанська округа і це даватиме що-року айвих 100 тисяч пудів олії! Хіба це не підвищення продукційности праці, що досягається до того ж не важкими зусиллями м'язів, а самим лише поліпшенням засівного матеріалу?

Його ентузіазм передається й другим. Признаюся, я ніколи не цікавився хемією, а в цей момент я дивився на студентів-агрономів з великою пошаною: хіба ці прості хлопці не велике діло роблять? Кому що: один б'є молотом, обливаючись потом від тяжких фізичних зусиль, другий працює мозком, і кожний з них потрібний, кожний на своєму місці. Ось вам живе й зрозуміле втілення гасла про співробітництво праці й науки. До речі „Круглик“ — єдина в Північно-Кавказькому краї станція, де провадиться робота з селекції сояшника.

Оглянувшись, — не вірю очам: в кутку стоїть величезний сояшник: височина бадилля — більше 2-х сажнів, велика голівка аж під стелю.

Усміхається Пустовойт, наче задоволений з удалого дотепу:

— Теж наша праця, так званий „сояшник-велетень“, дає 500 пудів насіння з десятини. Прекрасний, як паливо, і вже порушено питання про використання цього сояшничиння, як будівельного матеріалу.

13 років тому „Круглик“ одержав з Америки насіння пшенички сорта „Лімінг“. Сорт виявився придатним, але в кубанських умовах дозрівав запізно. Вирішено було: примусити „Лімінг“ дозрівати на два тижні раніше. Йшли роки. Досвіди йшли за досвідами. І ось задача зроблена: волею агрономів „Круглика“ життя „Лімінга“ скорочено на півмісяця.

Мало того: кубанський „Лімінг“ урожайністю значно перевищує свого американського предка — на Кубані він дає з десятини на 120 пудів більше, як в Америці.

Але кругливіцям і цього замало. Вони схотіли, щоб „Лімінг“ ріс так, щоб качан важив, якнайбільше, а стебло — якнайменше, щоб качани росли аж із самого низу стебла, а стебло, до цього ж, не лягало від вітру. І що ж? — всі ці завдання вирішені блискуче: „Лімінг“ росте в „Круглику“ так, як йому наказують агрономи.

В „Круглику“ середній урожай „Лімінга“ — 335 пудів сухого зерна, а найбільший урожай — 466 пудів.

У селян на Кубані пшеничка дає з десятини 90 пудів.

Ось це агітація! Та агітація ділом, яку рекомендував Ілліч: агітація „не рассказом, а показом“.

Крім нових сортів пшениць, пшенички й сояшника, якими щороку постачають хліборобські маси Кубані, „Круглик“ вивів ячмінь, що йде на пиво і веде також велику роботу з селекції городнього насіння.

В один з останніх років „Круглик“ дав Кубані понад 50 тисяч пудів різного високосортного насіннєвого матеріалу.

Час від часу агрономи „Круглика“ виступають по кубанських станицях з доповідями про свої досягнення.

Селекція — це основна робота „Круглика“. Але „Круглик“ в цілому — це радгосп, з усіма галузями великого радянського господарства. Чи можна ж промовчати про його досягнення в скотарстві й не згадаги про його розсадник і теплиці з чудовими квітами? Потрапивши до „Круглика“ треба оглянути його весь. Пам'ятаймо: і зерно, й худоба, й деревонасадження — це лише окремі ланки одної великої проблеми.

БЛАГОРОДНІ СВИНІ Й КОРОВИ

Вузькою доріжкою, вимощеною цеглою, прямуємо через двір „Круглика“ до обори. З поля поволі ведуть на налігачі велику тварину. Важкий, як чавунна фігура, бугай іде, нагнувши голову й поволі, не поспішаючи, пересуває міцні ноги.

З низьких дверей загороди назустріч нам виходить постать: стара студентська шинеля й картуз, що давно вже вислужив свій час. А на плечах, на спині й навіть в давно неголеній бороді — солома, сіно, полова...

— Наш завідатель скотарством, — будьте знайомі.

— Кравченко! — рекомендується постать, — і зараз же дає короткі, ділові пояснення. А в очах — любов до своєї справи, яка захопила його з головою. Чи до зовнішнього вигляду йому, до вбрання, коли на руках у нього така велика, така цікава, хоч і німа сім'я.

— „Анархистові“ ще немає чотирьох років. Цей мастодонт швайцарської породи „сементал“, бездоганна фігура й чистої крові: батько його — „Франц II“, а мати — відома „Берта“, що дає 502 відра молока на рік. Його предки по батькові мають 6 золотих медалей і сам він одержав на всесоюзній сільсько-господарській виставці високу нагороду. Ми йдемо за „Анархистом“ в загороду, в його просторе, гарне, сухе стійло.

— Прекрасна тварина, — любовно ляскає Кравченко бугая по заду. — Та повернись бо, „Анархисте“. — Бугай повертає до нас свою важку шию. Велике око дивиться на нас по олімпійському спокійно. Кліпаючи білими віями, він спокійно продовжує жувати свою жуйку.

Нахиливши голови, входимо до низької, дощатої будівлі. Своєрідний пах. Загородки. Йдемо дерев'яним помостом. За загородками, праворуч і ліворуч, в приміщеннях, які можна назвати квартирами, або номерами в готелі, на чистій підлозі, на сухій полові — справжнє свиняче царство: лежать величезні, бездоганно чисті свині-матки.

Лежать, хрюкають і кліпаючи білими віями, сопуть від задоволення. Від задоволення тому, що ціле свиняче молоде покоління, штук 10 поросят, рожевих, як немовлята, вовгузяться біля матернього черева і ссуть...

Всі ці матки — дочки „Лойд Джорджа“ й „Міс Гайд“, — рухом дипломата знайомить нас з цим „великосвітським“ товариством ввічливий Кравченко. — А ось і сам містер „Лойд Джордж“. — „Лойдику“, „Лойдику“ — ласкаво кличе Кравченко й чухає тварині за вухом. Величезний кнур підвів своє страшне рило. Похмурий погляд, рубцювата слинява паща. І довга, довга, 2 $\frac{1}{2}$ аршини, рівна, як дошка, спина й мішкуватий тулуб на кущих ніжках.

— Два роки, 17 пудів! Привезли з Москви маленьким поросятком. А ось „Карлуша“ — 3 роки, 20 пудів. Можна вигодувати до 27 пудів, але, як племінного кнура, ми вважаємо за краще тримати його худим. „Карлуша“ гарний хлопець, дивіться, які в нього м'які, виразні очі.

— Ця молода свинка теж спарована з „Лойд Джорджем“. Зверніть увагу на широкі спинки поросят: спадкове. Ми що року віддаємо 200 поросят, головним чином, колективним господарствам — до 50%, решту земуправлінням і тільки 10% приватнім особам. Москва бере за таких поросят 40 карбованців, а ми тільки 15.

— Тепер ми покажемо вам наші бички й телички...

— Ось ці молоді десятимісячні бички важать по 23 пуди. Їх вже продали Карабахському сільгосптовариству... Ось корови й телиці „сементали“, швейцарська порода. Ось „швиці“, десять штук теж швайцарки. Попит на племінну худобу величезний. Вимоги надходять з усього Союзу. — Зверніть увагу на цю теличку — просить Кравченко. В окремому невеличкому стійлі стоїть молода корівка, трохи більше аршина на зріст.

— Молода теличка, — каже Кравченко, повертаючи до нас її голову й гладячи її рукою. — Породи „швиць“, походить від „Пави“, яка за минулий рік дала нам 340 відер молока. Телиці 2 $\frac{1}{2}$ місяці; двох місяців вона важила 5 п. 30 ф., а швидко вона подвоїть свою вагу. Подивіться, які очі, — як у сарни! Навіть у людей такі очі рідко знайдеш... А ось „Галія“ — сементалка - первістка. За день дає 19 $\frac{1}{4}$ квартал молока, с. т. 59 фунтів або 350 відер на рік, за першим телам; за третім даватиме близько 500 відер. Ця корівка отелилася 25 березня.

— Товаришу П., ви маєте діти? — звертаюсь до свого супутника.

— Так, є син, а що?

— Ви пам'ятаєте, коли він народився?

— Як що пам'ять не зраджує — мій Юрко народився 2 березня. Але я не ручився б за точність, як би мав трьох дітей. А нащо ви про це питаєте?

— Та от товариш Кравченко пам'ятає коли народився й „Серп“ і „Веснянка“ й „Фина“.

— Вся ця зграйка — нашого заводу, — з гордістю продовжує Кравченко. — Чудесно акліматизувалися корівки на Кубані. Звертаю

вашу увагу, товариші, на нашу систему годівлі: датська система яслового утримання. Ви бачите — дякуючи цій загородці, крізь яку тварина може просунути лише голову, — жадне пасмо сіна не падає під ноги й не гине марно. В наших селянських господарствах під ногами в худоби гине багато паші. Я якось підрахував збитки від цього й, вірите, одержав величезні цифри — золоті мільйони... А ось наслідки нашої „вищої школи“. Подивіться на цю вгодовану телицю! В десять місяців вона важила 22 пуди, а через два місяці — 25 пудів: ми спробували на ній нову систему „прискороного виховання“: годували її молоком до 6 місяців. Ці витрати повертаються потім з лишком.

Факт: телиця, що стояла до нас задом, була дійсно кремезна. Незвичайно міцний, немов налитий, „купецький“ зад лежав на тугих, міцних ногах.

— Звичайно, за нашими вихованцями догляд: тричі на день вичісуємо. А коли їх вичісують, вони перестають їсти й з насолодою прислухаються, наче просять, щоб вичісували їх ще й ще... А ось наша паша, — показує Кравченко на купу сухих головок сояшника — не дивуйтеся — в розмеленому вигляді це чудова їжа. Це доведено спеціальним дослідженням її споживності нашим зоотехнічним відділом.

Отже: 16 наших дійних корів дають пересічно 15 відер молока на добу, тоб-то 287 відер на рік кожна. Ми сподіваємося цей удій збільшити до 300 відер на рік або й вище — от тоді ми поб'ємо „Петровку“ (тепер Темерязівська сільгоспакадемія, під Москвою) й домагатимемося першого місця в Р. С. Ф. Р. Р.!

В очах агронома мигнув гарячий вогник змагання. З приємним почуттям розійшлися ми з т. Кравченком, дуже простою, але такою потрібною республіці людиною, в старій шинельці з соломом та сіном в бороді. Велику й потрібну працю ведуть ці непомітні товариші Кравченки.

РОЗСАДНИК І КВИТИ

— Показав би я вам ще садівництво, наш плодовий розсадник, та це дуже далеко відцїля, — говорить Пустовойт з жалем. — Щороку ми відпускаємо 20 тисяч плодкових дерев. Агрономи на місцях, як ви знаєте, галасують, будять хліборобську свідомість. І хлібороб прокинувся. Справді, наша селянська країна прокинулась, тягнеться всією душою до агрикультури. Десять років тому селян-культурників на Кубані були одиниці, а тепер — десятки тисяч. І що ж, в результаті: з боєм в серці, доводиться відмовляти приїзжим селянам. Наші запаси плодкових дерев виходять! Ось у чому річ!

— Так, це — велике питання, — погоджується мій супутник, партійний робітник з Ростова. — Хоч як, а потреби селян ми мусимо задовольнити, коли хочемо направити течію до свого річища. Інакше...

Красномовний рух. Що ж інакше?

— Інакше селянство піде за тими, хто „пообіцяє“ задовольнити його потреби.

— Чи багато буває у вас екскурсантів? — перебиваю я політичну розмову.

— О, до 1500 на день. І робфак, і студенти, й сількори, і кого тільки немає! А по-одиноці — просто жах! Одверто кажучи, навіть заважають працювати... А ось і наша теплиця, яка дає нам розсаду. Сходимо східцями в теплу, вогку шклянну будівлю. Тут — безліч ящиків з землею, з яких вже тягнеться до сонця свіже, зелене листя.

— Рання капуста... Баклажани... Чудові наслідки. Але, як візьмуть у нас землю під робітничий виселок, доведеться нам згорнути свою теплицю.

Студент-кубанець, діловито нахмурившись крізь окуляри, обережно пересажує манюсіньку рослину.

— Хризантеми... Гвоздика... Вже одцвіли, злякались морозу, африканські рослини... Дикий лимон... Австралійська акація...

— Чи великий попит на ці ніжні штуки?

— Ще б пак! Попит дуже великий. Ходові сорта вже всі попродали. До речі, ми відпустили за рік 17 тисяч пудів засівного зерна, а вимоги були на 40 тисяч пудів.

Виходимо на свіже повітря. Синіє навкруги ліс, над полями здійснюється пара, в блакиті — весняний шум... „Благословенна земля“ — згадує слова мого супутника.

— Чи не ви будете товариш Пустовойт? — скидаючи капелюха, питає дядько-хлібороб.

— Я, а що?

— Чи немає у вас продажної кособрюховки? Хоч трошки!

— Нема.

— І не буде?

— Ні.

— От горенько мое!

— А я теж до вашої ласки, — підходить „ходок“ поважно — з Тереку я, теличок пам для товариства.

— Ні, друже, запізнився: у Карабах всі продані.

— Що ж ви з нами робите?!

І в очах „ходока“ й переляк, і догана, й жаль.

Разбуджене село широким фронтом пішло в великий похід на свою агро-відсталість. „Всіх зусиль треба прикласти, щоб дати йому все для успіху його великого походу“ — згадує слова мого супутника, партійця з Ростова. Це так. Ми свідки початку великої революції — сільськогосподарської. Успіх її принесе країні незлічені багатства. А тому — фронт наступу мусить бути забезпечений.

Подають тачанки. Ми сідаємо, візник підняв батіг і „Круглик“ поплив назад, все далі й далі, аж поки зовсім не сховався в фіялковому серпанкові далечини...

ІВАН БАТРАК І ЙОГО БАЙКИ

С. Пилипенко

Пригадую: 1918 року показав я свої перші байкарські спроби Олесеві, що був тоді за секретаря київської газети „Відродження“. Розцілював він мене й мовив:

— Працюйте! Обов'язково працюйте! Це дуже рідкий хист. Зі ста поетів хіба один спроможеться на байку.

Тоді ж таки взяв він моїх „Волів“ і видрукував у „Відродженні“ (№ 26). Цензура сконфіскувала це число, але пізно — частина накладу розійшлася по передплатниках. Ага! Не подобається сатирична байка? Нате ж вам! І видрукував ще скількоро в газеті „Народня Воля“, що її тоді я редагував. Не всі байки побачили світ. Частенько газета рясніла білими плямами і лишався самий мій підпис під тою плямою. Байки таки справді не подобалися! Це мене остаточно переконало, що ця зброя потрібна і що байка не вмере, як її пророкують деякі скороспілі літературознавці.

А як почав я ближче знайомитися з творчістю різних байкарів, побачив, що Олесь не помилявся: створити нову байку — справа надзвичайно складна й важка. Хтось налічив у всій світовій літературі 300 байок і по тому. Всі інші тільки переспіви, тільки варіації.

Довелося мені розмовляти 1924 року з Дем'яном Бедним про це. Спитався його:

— Чому ви покинули байкарити? Не чути щось ваших нових байок.

— Та, знаєте, виходя! Нема нових сюжетів. Уже пробував читати різні східні фольклорні матеріали. Може там щось винайду? Так ні ж бо — не витанцьовується!

І от цього 1929 року, підчас, віднині досить широко відомої, подорожі українських письменників до Москви, познайомився я з товаришем Іваном Батраком, секретарем „Всероссийского Общества Крестьянских Писателей“.

Кремезна постать з трохи похмурих, а разом добрячих обличчям. Чорне неслухняне волосся. Тверде підборіддя, що виказує неабияку волю. Дужі, робочі руки.

Новий байкар! Байкар-комуніст, що перейшов тяжке революційне життя. Робітниче-селянська суспільність дає в літературу найкращих

своїх представників — і в тому числі в оцей, ніби занепалий, жанр — у байкарство. Значить байка житиме. Значить, і новому радянському читачеві вона потрібна і корисна. Значить, будуть і нові байки, з новою мораллю, з новими темами і сюжетами. Обмінюємось своїми книжками і бачимо, що не помиляємось. Книжка байок Батракових розгортається відразу у поїзді, блокнот і олівець із собою і, поки в далекому Бугуруслані добуваю невідомі Шевченкові матеріяли, десяток байок, що про них нижче пишу, готові.

Хай читачі сами скажуть, чи не захоплююся я, вбачаючи в Батракові свіжу силу, одного з тих, хто, як Крапіва в білорусів, як Блакитний — Проноза, Ярошенко, Годованець та й я, якщо хочете, у нас, українців, намагається оновити байку, сповнити її новим змістом і і пристосувати ту стародавню немирущу форму до наших обставин.

Як це вдається Батракові, побачимо далі. Тимчасом треба зазнайомити трохи читачів з його особистим життям, тяжкою путтю самознаходження — революціонера, що впертою навдивовижу працею пробив собі стежку в літературі і, безперечно, здобуде в ній собі певне ім'я і як творець, і як організатор.

* * *

Справжнє прізвище Івана Батрака — Козловський, а ім'я та побатькові на диво збіглися з його великим російським попередником — Криловим — Іван Андрієвич. Народився він 1892 року 29-го лютого (ст. ст.) у білоруському селі Малє Гольцево, Коханівського району на Оршанщині. Батьки — неписьменні хлібороби. Вчитися хлопцеві дуже кортіло, але зі школи його викинули за карикатуру на одного вчителя — без права вступу. Накупив книжок: Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Некрасова і двохтомову хрестоматію „Из родной литературы“. Їде в поле і читає. Одного разу батько розлютився, видер із рук книгу і приобіцяв усі попалити, якщо й надалі буде так захоплюватися ними. Знайомі картини мало не для всіх з селянських письменників! І так само знайома дилема: або-або. Лишатися на селі й закиснути в сільському консерватизмові, чи здобувати за всяку ціну освіти, бити стежку на місто.

Позичає юнак Іван Козловський 10 карб. на дорогу і, супроти волі батьків, мандрує з цим капіталом і клунком за плечима у Пітер мрячливої осені 1912 року. Незнайоме місто тяжким безробіттям зустріло парубка. Хоч, зрештою, аж через три місяці, дістав він працю ремонтного робітника на Миколаївській залізниці, а ввечорі одвідував курси гр. Паніної, та ледве до весни дотяг. Від голодування почалася страшна хвороба — цинга. Кривавими шматками одривалися ясна, випадали зуби. Ноги вкрилися синіми плямами і в кінці одмовилися зовсім слухати. Одвезли в лікарню.

Пригадую, як 1920 року, тут у Харкові, я працював чорноробом на заводі „Серп і Молот“. Щодня доводилося вимірювати 12 кілометрів, а в партійні дні — 24. Одержував аж 800 крб. на тиждень, тобто на 3 з гаком фунти хліба (250 крб. фунт тоді коштував). Ну й

теж доходивсь до цинги... Але це час був радянський. Був могутній товариський колектив — партія, що не дала загинути. Була така-сяка освіта, що давала змогу по ночах писати і друкувати за допомогою не-біжчика товариша Блакитного у „Вістях“ дописи про цей завод. І коли я попав у лікарню з розбитою пилою ногою, мені не довелося шукати праці — я опинився редактором „Селянської Правди“ і почав друкувати в ній свої байки, що склали потім „Байківницю“. Це був 1920 рік.

А Батрак* поневірявся 1912 року, року Ленського розстрілу, чорної реакції жив у брудній касарні, де після получки були п'яні сварки, бійки. Він мусів боротися за освіту. Мусів шукати товаришів-однодумців. І він їх знайшов тамож, на курсах Паніної. Це був, насамперед, пролетарський поет Маширов-Самобитнік. Через нього та інших товаришів Козловський зв'язується з гуртком „Правдистів“ і посилає в „Правду“ свої перші вірші, що й друкуються там за ініціалами И. К. Тоді ж одержує він секретку від Дем'яна Бедного зі щирим привітом за байку „Мужик і вор“. Видрукувати її не довелося через цензурні умови.

Відтоді став Козловський робкором „Правди“, а разом втягнувся у робітничий рух, зустрівсь з меншовиками-ліквідаторами і боровсь із ними по боці „правдистів“. Так дійшло до початку війни. Шовіністичний чад не захопив його. Навпаки, він з групою робітників соціал-демократів складає статті проти війни і Самобитнік випускає їх нелегальним збірником „Рабочий Голос“, на шапірографі. Збірник має успіх і це призводить до думки конче мати свою запальну друкарню. В той час тов. Козловський уже справжній більшовик, представник від свого району в Петербурзькому Комітеті РСДРП (б). Доручення організувати друкарню дається йому. Та довелося не тільки організовувати, але й самому навчитися складати й друкувати, бо складач, що був узявсь допомагати, збогузив і шез. Власними руками випустив тов. Козловський перше число органу Петербурзького Комітету Більшовиків „Пролетарский Голос“. Друкарня запрацювала на славу!

Та от готується першотравнева відозва 1915 року. Не встиг тов. Козловський заповнити першу верстатку, — в двері лізуть товсті пики жандарів. Запальна робота скінчена...

Півроку до суду в тюрязі. Прийшов батько з села каже:

— Ой синку, синку! Казав я тобі — не займайся політикою!

Проте, там хоч читати можна. Старі знайомі — Шекспір, Гете історія філософії...

Та от 8 жовтня 1915 року військово-окружний суд засуджує на 8 років каторги разом із другим більшовиком тов. Петровим. Пересильна тюрма. Кайдани. В камері мусіло бути двадцять чоловіка, фактично сиділо — 45. Спали на столах, на асфальтовій підлозі. Вдень змушували дерти на паклю старе мотуззя, линви. Від тютюну і пилюки мотуззяної нічим дихати. Слабий товариш Петров згорів за два тижні від туберкульозу. Лікар тюремний казав:

— Зря їсте казенний хліб!

Щодня виносили з цього пекарського місця по чотири чоловіка на кладовище. Мало доводилося „казенного хліба“ знищувати...

Нарешті „камінний мішок“ — Шліссельбург, звідки виходили або мертвими, або божевільними, або сивими старцями.

Єдиною розвагою — чудесна бібліотека, та яка — нелегальна бібліотека в страшній Шліссельбурзькій тюрмі! Організували її арештанти так: з „волею“ переписувалися за допомогою секретного атраменту. В тюрмну палятурню приносили потрібні книги. Там їх опрацьовували, приклеювали до них титульні сторінки з якоїсь релігійної книги і так віддавали якенєбудь „житіє святого“ в бібліотеку. Мало не до лютої революції існувала ця нелегальна бібліотека, доки її не провалив один арештант, де-Ляссі, карник, що до нього випадково попала отака запальна книжка.

Таким чином Козловський продовжує освіту. В Шліссельбурзі навчається французької, німецької мови. Йому ж тільки 25 років! Не шкодить і те, що знову лежить у лікарні з цингою.

Але з тюрмної газети „Інвалід“ поміж рядками чути, як наростає революційна гроза. І от 1917 року прийшли робітники порохових заводів визволити братів. Тов. Козловський пише вірша:

Начальник тюрми — не начальник,
Лопнули старіє крепи.
Звонко стучат наковальни,
Падають, лязгає, цени!

Тягне знову у рідне місто Петроград. Там гарячкова організаційна праця, там старий товариш поет — Самобитнік видає журнал „Грядущее“ і містить скількоро віршів Івана Кедр — тюрмне прізвище тов. Козловського. Туди незабаром приїздить тов. Ленін готувати переможне повстання пролетаріату. Спочивати ніколи. Всі більшовики, кожний на своєму місці, мусить взяти участь у захопленні влади. На батьківщину, до Орші, працювати в парткомі, в Раді Депутатів, в газеті „Набат“.

Тимчасом наступають німці, реквізують хліб, худобу. Луснув терпєць у селян села Гольцево: вбили двох німців і закинули в льох. Прийшов карний загін, оточив село, обстріляв з кулеметів і запалив з усіх боків. Усім своїм майном розплатились селяни за свій учинок. Разом із хатою Козловських згоріла бібліотечка Івана Андрієвича з усіма його писаннями. Це вже вдруге: коли його арештовували, батьки з переляку сами спалили всі його книги й рукописи.

Неважно! Треба працювати, хоч горлом уже іде кров. Старий батько тепер, хоч і тяжко йому, іншої співає:

— Ти, синку, правильну лінію взяв! Продовжуйте вашу роботу. Хай вам бог помагає!

Хоч і без бога, але треба ліквідувати ліво-есерівське повстання, а поміж партійною і радянською працею трохи віддавати сили і культурній. Засновується Оршанський Пролеткульт, випускає збірничок „Песни прошлого“, куди ввійдуть і деякі вірші Козловського.

Революційна доля капризна: 1920 року бачимо тов. Козловського аж у Ростові на-Дону. Партробота, а разом, як завжди, вчення.

Донський Університет нічого, крім метрики, для вступу не вимагає — і от стара мрія здійснюється. Козловський — студент. Здає зачоти і 1921 року перебирається в Москву на економічний відділ Першого Московського Державного Університету і там, нарешті, закінчує свою освіту. Водночас працює в газеті „Беднота“. Там друкується байка „Река“, вперше за псевдонімом Івана Батрака.

Розпочинаються нові літературні зв'язки — Дорогойченко, Замоїський, Завалішин, Ревякін, Беккер та інші. Вони засновують 1924 року літгурток, що потім (1928) стає на чолі „Всероссийского Общества Крестьянских Писателей“.

Видатну організаційну й ідеологічну роботу провадить там Іван Батрак, борючись насамперед з рештками слинявого народницького підходу до селянських письменників, що панував у спілці ВОКП до того часу. Перший з'їзд селянських письменників РСФРР 1929 року, де товариш Батрак виступив з доповіддю „Шляхи розвитку селянської літератури“ кладе нову грань у житті ВОКП. Ухвалені з'їздом матеріали для платформи, аналогічні платформі нашого „Плугу“. ВОКП одна зі складових частин федерації радянських письменників і представником у секретаріаті цієї федерації від ВОКП є тов. Іван Батрак.

Тепер він виключно має змогу взятися до літератури. Тяжкою працею, як бачимо, дійшов до того — і я гадаю, що не зробив помилки, так довго спиняючись на основних моментах його життєпису. Він — повчальний. Він показує, яким тернистим шляхом іде нова робітниче-селянська інтелігенція, як у страшних боях з життям народжуються нові культурні сили. Вони не можуть не перемогти, не можуть не завоювати літератури і не створити в ній нових, ще небачених, цінностей. Правду кажу Максим Горький:

— Чого ви дивуєтеся з моєї долі? Тепер тисячі, десятки тисяч ідуть так званим горьківським шляхом.

Вірно: хіба тернисте життя Івана Батрака — а таких батраків багато — не є запорукою культурної перемоги робітників і селян, не є світанком нового дня?

Перед цим життям повинні схилити низько голови всі ті, хто досі йшов безтурботно, обдарований долею, маючи все потрібне з початку днів своїх — це життя героїчне, як героїчний є весь пролетаріат.

* * *

Літературна продукція Батракова не так велика — хіба ж можна було багато писати, багато друкувати у вирі революційних подій? 1926 року видавництво „Молодая Гвардия“ випускає маленькою брошуркою збірку байок „Обручи и клепки“. ГИЗ, у селянській бібліотеці, 1927 року друкує другу збірку: „Соха і трактор“ і, нарешті, 1928 року „Московский Рабочий“ випускає в світ цілу збірку „Басни“. Їх зібрано там чотирідесят і одна.

Батрак — Криловсько-Ляфонтенівської школи байкарів. Як відомо, особливість цієї школи, за якою пішов і наш Глібов, є досить розвинене оповідання, здебільшого з тваринного епосу, що стає за узагальнення для певних життєвих явищ. Байкар кінчає (зрідка починає) розкриттям цього узагальнення — „моралю“, що здійснює дидактичне завдання байки. Ця „мораль“ намагається прибрати форми прислів'я, іноді буквально бере його з фольклору. Бува, замість автора в ролі моралізатора виступає дієва особа самої байки, хтось із розмовників.

З часів Крилова байка виробила в собі трафаретний особливий розмір — певний канон, якого дотримується і Батрак. У своїх переказах і перекладах деколи я намагавсь цей канон зламати (так само, як переказуючи білоруські байки Крапиви і Янка Купала). Мені здається, що в цьому почасті полягає праця коло оновлення байок. Так по-своєму я переказав байки: „Байка“, „Доброчинність“, „Місяць“, „Лисиця і пес“. Чому байка не може прибрати пісенних форм? Чому не може укластися в точні строфи? Чому не записати її верлібром? Адже суть байки він того не зміниться.

От найхарактерніші з байок Батракових: „Гайка“ — новий образ у байці, образ пролетарський, робітничий. Сама байка відповідає знайомому українському прислів'ю: „крути та не перекручуй“.

Знов же нові образи далі в байці: „Димар і хрест“ — породження революційного часу, боротьби проти релігійного дурману.

Поряд цих нових мотивів бачимо вдале використання старої народної казки про „Ворону й мишу“ (в інших варіаціях „рака“). Якщо Крилов у своїй байці „Ворона и лисица“ цей мотив використав для сатири на підлещування взагалі, то Батрак узяв цю тему для сатири вужчої, але сучасної, насміхаючись з радянських легковірів, що „мишу непманську із дзьоба ронять, повіривши облесливим словам.“ Між іншим, у цій байці Батраковий є спроба подати звукоподібність, спроба у нього майже виїмкова. Якщо Крилов широко і вдало практикував цей метод, Батрак похвалитися цим не може і це є певна хиба в його творчості.

Безберечно оригінальна і гарна байка „Місіонер“. Є в ній і хиби. Іноді Батрак забуває, що прикметою доброї байки є її стислість і повна єдність дії (багато й гарно писав про це Потєбня). В усякому разі „Місіонер“ дає нову мораль — революційну, і повстає проти моралі буржуазної.

Загально-дидактична є байка „Доброчинність“. Сюжет це не новий, але обробка його оригінальна.

Проте зовсім нова і злободенна байка „Погонич і осел“. Тут уперше в байках здибуємо ім'я т. Леніна і бачимо жорстоку розправу з тими, хто паскудив це велике ім'я. Можна, звичайно, знайти паралелі до цієї байки в таких як „Муха і подорожні“ (відоме „Мы пахали“). Але сама по собі байка ця виконана цілком самостійно і гостро.

Супроти неї „Місяць“ бліденький, хоч сюжетно новий. Щодо моралі — мені думається, що це єдина байка, де Батрак схибив супроти матеріалістичної діалектики, невірнo ставлячи питання про значіння особи.

Відому приказку „Держи вора“ використав він для байки „Злодій“. Знов же не узагальнив її, а пристосував для сатири на буржуазну „тиху хату“.

Байку „Осел і Ведмідь“ годилося б згадати тепер підчас чистки радянського апарату. Вона трохи розтягнена. Виручає стисла, гарна кінцівка.

Бюрократизм висміює байка „Лисиця й пес“. Маски цієї байки відомі і не раз фігурували у баєчному жанрі. Але сама байка розроблена по новому, на болячки сучасності відгукується і в цьому її цінність.

Нарешті нову радянську постать виводить Батрак у байці „Сількор і вовк“, уживаючи, між іншим, іронії в діялозі — це в байках не часто буває (приміром — „Лисица и виноград“ — Крилова).

Бачимо на цих прикладах, як новий російський байкар потужно прокладає свіжу путь, оновлюючи байочну тематику, подаючи нові образи, а голівне, моралізуючи по-новому, по-пролетарському. У нього не знайдете ображеного ослячим копитом царя-лева, не знайдете ліберальної ідейки про „малих сіх“. Є активна боротьба проти основ буржуазної ідеології, проти решток її в радянському суспільстві і є гаряча віра в кончу перемогу трудящих.

Згадаймо ще раз тяжку працю байкаря, згадаймо, що серед ста поетів може один знайдеться, хто б байку створив. І як за останнє півсторіччя не було байкарів — чи не тому дехто казав, що байка вмерла? І як з'являються такі байкарі, як Іван Батрак, чи не напишуть знову — так, байка живе, вона невмируща! Болячок, гнійників ще стільки в нашому житті, ще так потрібна здорова пролетарська сатира, що треба вітати появу кожного байкаря і торувати йому путь.

Отож нехай ім'я Батракове знають і на терені Радянської України.

БІБЛІОГРАФІЯ

Олесь Ясний. Секретар Пухтресту Комедія на 3 дії (5 картин). ДВУ. 1929. Стор. 88. Ціна 45 коп.

„Секретар Пухтресту“ не становить якогось винятку серед інших видань з драматургії, ні глибиною змісту, ні шириною соціального критерія, ані майстерністю форми. Справді. Зміст комедії Ясного, це ж — звичайнісінька, банальна любовна історія (історія про те, як секретар тресту „Пух“ хотів одурити машиністку, зареєструватися з нею у загсі на документ свого маленького службовця, але був сам одурений, бо машиністка зареєструвала себе у загсі на документ кур'єрши, коханки отого манесенького службовчика). Соціальна значимість типажу і ситуацій у комедії ледве накреслена (бюрократизм у стосунках службовських, тяганина з одвідувачами, підпорядкування інтересів установи інтересам особистим). Форма твору: натуралістична карикатура в дії і в лицах. Отже, — не в цьому зацікавлення наше цією комедією.

Цікаво, — і не можна не відмітити — що „Секретар Пухтресту“ це — спроба нової драматичної української оперети.

Як показав недавній театральний диспут у Харкові, з поля зору наших моднодаїних кола у будівництві радянського українського театру (формула М. Я. Скрипника про театральний трикутник: глядач - актер - режисер) зовсім випав автор - драматург. Через це в значній мірі і загрозливий репертуарний застій у нашій драматургії. Через це й чимало часом ідеологічно-болючих, часом організаційно-гумористичних — драматургічних пригод.

От хоч би й історія з „Секретарем Пухтресту“. Ясний написав текст до оперети українською мовою, а щоб побачити її уперше світло рамки в столиці українського

робітництва, треба було перекладати український текст російською мовою.

Але, поки вирішаються (два роки вирішуються) організаційні форми української музкомедії, поки зазвучить серед інших форм театральної творчості її музично-іскрометний сміх, — наші драматурги (як бачимо з прикладу Ясного, з прикладу С. Бондарчука, до „Гаврилеї“ якого композитор Коляда закінчує komponувати музику) уже торують їй шлях.

Робота піонерів нової нашої оперети це — робота без добрих зразків, без належної критики, без теоретичної літератури, без попереднього художнього досвіду, в оточенні буржуазно-російської, непридатної до нас оперети. Усе це, безперечно, як у дзеркалі, — в „Секретарі Пухтресту“ Ясного. Звідси і „все качества“: натуралістична побутова (замість „театру масам“) побутової комедії і розпорошення в деталях (замість узагальнень та синтезу), і розтягнений текст (замість сконденсованої дії), й порівняження словесно - розмовним матеріалом (замість розвинення інтриги в акції), — і що дуже важливо! — загнічений, притамований побутом соціальний зміст.

У такому вигляді, як він перед нами, „Секретар Пухтресту“, це, власне, не опера, а зшаржована побутова комедія, що подає бюрократичний, із всемогутністю завів і рабською підлеглістю службовців, побут канцелярій. Натуралістичний шарж наближує комедію до широко-театрального, — забутого на жаль, у нас — народного буфового жанру т. зв. „театру Петрушки“. Авторowi не бракує часом цікавої вдумки (як от, демонстративний вихід статуї), легкого діалогу (обтяженого, щоправда, іноді грубими натуралістичними або часом утертими дотепами). Через це, не зважаючи на всі огріхи, і в

такому вигляді водевільної карикатури „Секретар Пухтресту“ припадає нашій сцені, хоча видавництво й не дало музексту мелодій до куплетів.

Але це все накладає на молодого драматурга у дальших спробах музкомедійного писання обов'язок урахувати досвід першої спроби. Було б помилкою надалі випускати з уваги виразні завдання соціалістичної перебудови, так само, як і набуття досконалої мистецької техніки. Бо позиції „Секретаря Пухтресту“ ще не є позиції певні.

Гр. Михайлець

Ю. Шовкоп'яс. Весна над морем. Повість. ДВУ, 1929, ст. 202, ц. 95 коп.

Власне кажучи, події „над морем“ могли відбутися не тільки весною, але, з однаковим успіхом, і восени, і влітку. І хоча ми не схилиємося до того, щоб у кожному заголовкові твору завжди відшукувати ідею чи тему, чи якийсь символ, все ж гадаємо — не для ефектного лише напису на обкладинці, не для кількаразового повторення епітета „весняний“, до різних, не специфічно весняних явищ і речей прикладеного, не для мотивування, нарешті, приїзду до міста над морем комсомолки-студентки Зіни, дав автор саме таку назву.

Бо сама Зіна — то весна і весну збудила вона в тому місті над морем. Головними ознаками цієї весняної комсомолки є надзвичайна краса і водночас акція, комсомольська витримана бадьорість, світлість. То ж не дивуймося, що Зіна справді таки розворушила якийсь бюрократизований зверху сон цілої організації комсомольської, але внутрішньо живої, сповненої енергії й весняного таки завзяття, властивого юній молоді комсомольській. Ми з великим задоволенням одмічаємо цю романтичну віру авторову в силу комсомолу. Навіть більше, ми з цілковитим задоволенням мусимо признати, що в нього ця віра й зв'язаний, зумовлений нею, загальний тон характеристики усіх абсолютно представників організації, сповнений любов'ю й оптимізмом. Для автора немає, власне, жодного нехорошого комсомольця, звичайно, якщо він справді комсомолец, а не якийсь там Павло — індивід з розвинутими ставленими можливостями. Таких просто й безповоротно викидають з організації. Решта, хоч і гризуться поміж собою, хоч і справляють враження бюрократів, чи байдужих, чи з хуліганськими нахилами, всі вони, проте, мають

щось разом із тим і принаде. І сам ошуракому секретар Іванецький, що, мовляв, заморозив, загнав у суточки всю організацію насправді в авторській інтерпретації має щось і позитивне — він не такий черствий, як та видавалося зразу, і не байдужий до долі й стану своєї організації, одно слово людина, не схема, — і хоч має хоби, але комсомольське в ньому є.

І роля Зіни, що приїхала з іншої сторони, мала б виглядати тим незначним чинником, що перетворить кількість на якість, збудить і розворушить весняні сили над морем.

Та вийшло трохи не в цілковитій згоді з такою концепцією. В той час як Ейзенштейн у фільмі „Генеральна лінія“ взяв орієнтацію на „кирпатеньку“ Марфу Лапкіну, в той час, як один із молодих сучасних письменників трохи зневажливо говорить про типове комсомолку з обкладинки центрального журналу в наші роки („... а відомо що потрібно для обкладинок центрального журналу в наші роки... косинку, зубів два рядочки в рясцях вишневих вогких губ — в одвертій голій сміху, примружені від сонця очі, блики на взгір'ях шик і грудей“ — Кундзіч), то Ю. Шовкоп'яс бере орієнтацію лише на виняткову красу. Щоправда, його палітра ще дуже біла, вірніше, його рука ще мало вправна, щоб дати відчуття зовнішній образ тієї краси. Натомість автор користується загальними емоційними засобами характеристики та ще підкреслювання того враження й впливу, які робить його героїня на оточення від різних постатей комсомольських починаючи й англійськими моряками та контрабандистами кінчаючи. Неспоконшений читач так і сприймає всі наслідки „весняні“, змальовані в творові, як наслідки, викликані винятковою красою героїні. А автор подбав це зробити як найопукліше — скрізь, де не з'явиться Зіна, вона викликає до себе почуття. І на цих почуттях, що до речі якось стихійно не минають жодної людини, що падають над усіма, збудував автор основу всього твору й розгорнув його, виходячи з них. І вийшло — дівчина не той манесенький чинник, що перетворив кількість у якість, проблема не розбудження комсомольської організації, а проблема кохання, що, мовляв, не таке погане, як дехто думає, і не в поганих, мовляв, формах існує серед молоді, — і не лише це, а проблему цю піднесено до рівня великої актуальності загально-громадської: дівчина — красуня великий суспільний

чинник, що, правильно скерований, може дати великі наслідки переродження людності.

Таким чином основна проблема задуму розплавлялася, знітилася перед іншою, яку, проте, автор не схотів виставляти як головну, ховався з нею, в'язав її з першою, а відтак обидві вони вийшли бліді. До того ж приплів він ще й чогось іншого — елемент авантури, боротьбу з контрабандистами. Хоча ми й не згоджуємося з лінією Іванецького щодо цього питання, а всеж думаємо, що автор зовсім розбавив свій твір, свої проблеми, ще й цим матеріалом. Може склалася вражіння — от просто собі веселі пригоди, цікаві, шкода, мовляв, лише, щокінчаються так сумно, не так, як у американському фільмові, де героя хоч і підстрілять, а все ж він виживає і благополучно одружується зі своєю коханою. Автор відчув, що такий шаблонний кінець не лише не дав би закінчення твору, але виявив би і всю хисткість його побудовань — ну, справді, коли б Бит одужав і зійшовся з Зіною — що ж би — в праві ми з читачем запитати — було б далі? — їхнє міщанське „благополуччє“? А як же з комсомольською організацією, як, отже, позбулася б чинника збоку, що йому автор дав таки велику роль, але органічно й правильно не зумів витлумачити, тай не зміг би взагалі при такій своїй концепції?

Та не тільки все це становить хибі твору. Автор — романтик. Непогано, коли в нього є романтичний патос сучасності, непогано, коли комсомольське життя романтично змальовує він і вірить, бо вона й є, та романтика. Але погано, коли до цього він приходить зі старими шаблонами романтичної школи літературної. Ще в своїй новелі „Геній“, що свого часу зробила стільки шуму, автор свого негативного героя Чемериса вивів

надто демонічною постаттю, тоді як ця постать є просто нікчемненька. Якесь химерна ідеалізація проймає негативні персонажі Шовкоплясних творів — адже Кивай, це також демонічна, романтична постать, що може імпонувати і своєю красою, і силою, і завзяттям. Не дарма Бит ревнує Зіну до нього. Але цілком в дусі романтичних творів Зіна, ця ідеальна краса, ніяк не підпадає впливові контрабандиста Кивая. Цілком витримана схема романтичного твору, й від неї всі якості, від неї невизначність проблематики, від неї непридатність для нашого сьогодня такого романтизму. Може деяким читачам і доподобилася ця отой Кивай — демон, і коли ці традиції втілює Шовкопляс, то він робить звідси й інші якості твору — і оті романтичні пригоди, що ними він наскрізь перейнятий, і завжди фантастично-буїна природа — море, гори, хвилі, що без них не обходиться майже жодна ефектна сцена, і загальний ліричний стиль твору, хоча, тут треба загалом сказати, особливої вправності автор не виявив — часте повторення епітету світлодаїний, весняний, любов до блискучо зорових образів не врятовують його од затертих шаблонів, які просто вже не сприймаються.

Ми стоїмо за пролетарський реалізм, але не проти й романтики, якщо вона неминуча для молоді — проте полегмо, щоб ця романтика не витанцювувала від старих шаблонів, а була також виразно пролетарською і не потьмарювала тих проблем, що їх ставить автор. А це якраз і трапилося з автором „Весни над морем“, наочно перекозавши, що такий романтизм отже не придатний для нашого часу, зовсім своєрідного й відмінного від будьякого іншого дотепер.

Юрій Савченко

ХРОНІКА

Музей Українського мистецтва в Харкові

Харківський музей українського мистецтва нині розгорнув широку роботу по збиранню й дослідженню пам'яток українського народного мистецтва, як сучасного, так і стародавнього. Музей нині має понад 4000 експонатів у відділі народного мистецтва, що складається з добірних збірок килимів, вишивок, стінних розписів, одягу, тканин, різбленого дерева, писанок, гуті, тощо. Музей має майже вичерпуючу, щодо виробничих пунктів УСРР, збірку кераміки. За браком помешкання Музей змушений нині згорнути виставочну роботу й обмежитися технічно - науковим опрацюванням експонатів.

Співробітники музею відбули низку подорожів на місця: Охтирщину для проведення архітектурних обмірів та на Ізюмщину — для набуття експонатів і для дослідження мистецьких виробництв на місцях. Командировкою на Ізюмщину поповнено збірку кераміки при Музеї, вибілками й цінними даними про мистецьке виробництво та його економічні передпосилки в обслугованих селах.

За проводом проф. Таранушенка Музей організував велику експедицію для вивчення дерев'яного та монументального будівництва Слобожанщини, і почасти, сусідньої Полтавщини. Такі експедиції провадились у селища Охтирку, Лебедин, Межиріч, Суми, Черне-

щини і інш. Літні експедиції 1927 року закінчилися дослідженням архітектури Ізюмщини й Зміївщини, де вимірено й сфотографовано кілька пам'яток монументального будівництва (с. с. Червоний Оскіл, Протопопівка, Гусарівка, Лиман, Черкаський Бишкін, Геївка, Берека) і сфотографовано чимало хат.

З метою вивчення еволюції народного орнаменту Музей зібрав чимало писанок. З цього боку особливий інтерес являє збірка писанок з Волині.

Більшість експонатів набутих Музеєм, потребують негайного „лікування“, зокрема закріплення й чистки. Це чи не найбільше стосується до численної збірки староукраїнського живопису, високої художньої якості.

Крім збирання експонатів і технічного їх опрацювання співробітники Музею провели чималу й науково - дослідницьку роботу.

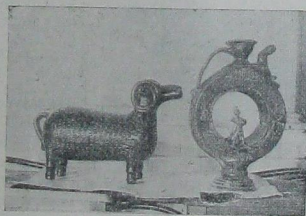
В цьому числі „Плугу“ ми подаємо кілька фото експонатів цього цікавого й цінного музею.

Конкурс на кращі повість та роман для юнацтва

З 1/VII — 1929 р. по 1/IV — 1930 р. ДВУ оголошує конкурс на кращі повість та роман для юнацтва на тему індустріальної реконструкції ССРР.

Основні моменти тематики творів на конкурс такі:

Музей Українського мистецтва в Харкові

Кераміка

а) патос соціального будівництва, б) життя й праця підприємства, в) робітничий побут в зв'язку з виробництвом, г) ув'язка „дрібних справ“ виробництва з кінцевими цілями соц. будівництва, д) підготовка фахівців для виробництва (життя ВИШ'ів, побут, навчання студентів), є) відтворення робітничої кваліфікованої сили (Ф. З. У. бригадне учеництво і т. ін.), ж) партійна й комсомольська організація на виробництві.

Твори на конкурс повинні задовольняти нормальні вимоги до кожного художнього

Твори подається на конкурс анонімно з зазначенням на рукописові девізу автора, а в закритій конверті прізвище.

Твори, що не одержуть премії, але призначені до друку, друкуватимуться в загальному порядку.

У в - ві Західня Україна

Видання творів Стефана Цвайга. Ще минулого року В-во „Західня Україна“ (Київ) видало дві книжки творів Стефана

Цвайга: „Лист незнайомої“ і „Амок“ в перекладі Василя Бобинського за редакцією Дмитра Загула.

Тепер видавництво „Західня Україна“ заходила біля видання повної збірки творів Стефана Цвайга й розпочало велику щодо цього роботу. Маємо вже й наслідки цієї роботи. Вийшов, розміром невеличкої книжечки, на 195 стр., вже том I-й збірки творів Стефана Цвайга, незабаром мають вийти й інші.

У I-му томі збірки творів Стефана Цвайга вид-во подало такі його твори: Амок, Лист незнайомої, Злами серця, Місячна вулиця.

З культурно-мистецького життя Заходу

Чехо - Словаччина

Нові видання Ярослава Гашека. „Швейк“ Ярослава Гашека виходить новим двоетомним виданням з знов переглянутим текстом. Одночасово виходить і збірка вибраних гуморесків Гашека під назвою („Ur-Schvoeik“), „Пра-Швейк“, до якої увійшли перші, ще довоєнні, шкільні Швайка, гротески з часів війни, а також ті, що виникли під час перебування Гашека в СРСР. Чеське видання творів Гашека становить тепер, крім Швейка, ще 15 томів гуморесок.

Відозва чеських письменників, критиків, художників і музик. Шістдесят шість чеських письменників, критиків, художників і музик оголосили в Празьких часописах відозву „До охорони художньої праці“. В цій відозві повідомляють вони про організацію „Художньої Ради“, що має на меті безпощадну боротьбу з раз-у-раз частішими втручан-

Музей Українського мистецтва в Харкові

Розпис на стіні

твору нашої пролетарської літератури: бути сюжетними, достатньо відбивати життя молоді на виробництві, побудованими на укр. матеріалі.

Розмір твору повинен бути не менш за 6 др. арк.

Подається твір на конкурс, ніде не друкований.

Подані на конкурс твори розглядає журі, що його склад буде оголошено згодом. Це журі призначає премії за кращі твори.

Премій 3. Перша премія (одна) 1000 крб. Друга премія (дві) по 500 крб.

Твори, що одержать премії друкується в тиражі: що одержить I премію—25.000 прим. і що II—20.000.

Авторський гонорар за друк, арк. для речі, що одержить I премію визначається 500 крб. а речі, що одерж. II пр. 300 крб. за увесь тираж.

нями політичних кіл в культурне життя художників, а також наступ проти реакції.

Юго - Славія

Сучасне літературне життя Юго - Славії. На літературі сучасної Юго - Славії ще дуже різко відбиваються ті політичні обставини за яких довелося протягом віків жити національностям, що входять у її склад. Кроти, з своїм культурним центром Загребом, ще й тепер так само тягнуться до німецько - італійської культури, під впливом якої проходило їхнє культурне життя дотепер. Сербі з центром в Белграді, переживши вплив турецької культури, тягнуться тепер до Франції власне до Парижу.

Основну масу сучасних письменників Юго - Славії складає молодше покоління, що знаходиться голівне під впливом Парижу. Але поруч з ними треба назвати і кількох представників старшого покоління, що займають ще велике місце і відіграють значну роль в сучасній юго - славській літературі. Насамперед це Рагузький письменник Воїнович, головним чином драматург. На його драмах, майже виключно з історичними сюжетами, помітний сильний вплив італійського мистецтва, саме Д'Анунціо з його героїчними трагедіями. „Ekinosija“ і „Dubrovsko Trilogia“ перекладені на багато мов. Зокрема відома остання драма з величезним сюжетом, що починається за часів наполеонівських війн і кінчається боротьбою між сербами і кротоми 90 - х років минулого століття.

Представники німецького впливу серед старшого покоління письменників є Бегович. Першими творами його були ліричні поезії; але з часом перейшов він до драми. За останні час відома його чудова драматизація великого роману одного з найвидатніших старих письменників Кротиї Женоа (Zenoa)

Німеччина

Ювілей Альберта Айнштайна Березня 15 дня минуло 50 років з дня народження відомого професора Альберта Айнштайна, автора т. зв. теорії відносності, або як її називають - теорії реляції.

Премія Клайста. Одну з найважливіших літературних премій, премію Клайста, присуджено цього року Зегерсові, автору роману: „Aufstand der Fischer von St. Barbara“. Це один з найкращих творів, що вийшли за останній час в Німеччині.

Анкета про плагіат: „Berliner Tageblatt“ провів анкету серед письменників з питанням про їх відношення до плагіату. Генрих Манн відповідаючи на анкету, заявляє, що він зовсім не вважає таким важливим це питання. На його думку необхідно розрізняти дійсний плагіат від літературних впливів. Дійсний плагіат буде тільки тоді, коли беруть відомо чужий текст з комерційними намірами. Встановити ж межі взаємного впливу одного письменника на другого майже неможливо. Тієї ж думки про плагіат і Рихард Гух, що вважає за голівний особистий елемент в художньому творі тільки форму. Що ж до походження ідейного боку твору, то байдуже, чи сам письменник його утворив, чи він запозичив його у когось іншого.

Франція

Новий марксістський часопис. У Франції почав виходити новий часопис, за назвою „Марксістський огляд“.

Він має бути незалежним марксістським журналом, що приділятиме найбільшу увагу статтям філософського характеру. В першому числі приміщено: стаття Деборіна про Спінозу, документи, про Леніна, тощо.

Бодлер драматург. Рене Дєрвіль, відомий французький критик, і історик літератури, примістив в журналі „Septentrion“ цікаву статтю „Драматург Бодлер“. В цій статті він заперечує супроти дуже поширеного погляду, що Бодлер ніколи не писав для сцени. Рене Дєрвіль доводить, що поет не тільки мав багато проєктів п'єс для сцени, назви яких зазначив він в своїх нотатках, але й закінчив в співробітництві з своїм другом Прароном перший акт драми „Ideolus“. Але при першому читанні Бодлер переконався в своїй нездібності писати драми і власними руками порвав рукопис. І більш вже ніколи протягом свого життя ні Бодлер ні Прарон не повертались вже до драматичних творів.

Новий твір Ромена Ролляна. В розкішному виданні вийшов новий двохомовий твір Ромена Ролляна, присвячений Бетговену. Біографія охоплює період життя славного композитора між 1803 і 1806 р. р., себто період утворення „Eroica“ і „Apassionata“. Ця книга, як і раніше твори Ромена Ролляна має в основі своїй і силу важливих документів, і глибокі музикальні знання письменника.

Латвія

Організація Т-ва культурно-го зближення з СРСР. Не дивлячись на всілякі перешкоди з боку влади та фашистської преси в Ризі затверджено статута — «Товариства культурного зближення з СРСР».

Латвійський часопис «Соціал-демократ» відмічає ті труднощі, які мусіло подолати і подолато Т-во. Статут Т-ва кілька разів

подавався до суду на затвердження, але суд відхиляв, не зтверджував з-за пустих дрібниць. Фундаторів Т-ва культурного зв'язку з СРСР права преса визнає зрадниками держави. Але всі труднощі були ініційтовані Т-ва подолано. Потреба цього Т-ва усвідомлена колами письменницькими та мистецькими, що виявляють особливий інтерес до культури народів СРСР.

Статут Т-ва підписали видатні літератори, поети, художники і театральні діячі.

НОВІ ВИДАННЯ „КНИГОСПІЛКИ“ З КРАСНОГО ПИСЬМЕНСТВА

ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕКА

Олесь. — Вибрані твори. 2-е вид. Редакція і стаття П. Филиповича. 1929 р. ст. 166, ц. 1 крб.

Черемшина М. — Верховина. Вибрані оповідання. За редакц. М. Зерова. 1929 р. ст. 203, ц. 1 — 25 коп.

ПОВНІ ЗБІРКИ ТВОРІВ

Винниченко В. — Твори. том I: 2-е вид. Оповідання. 1929 р. ст. 402, ц. 1 крб. 60 к.

Коцюбинський М. — Твори. том I. Оповідання. Заг. редакц. І. Лакизи. Редакц. тексту А. Лебеда. Праця Інституту Т. Шевченка. 1929 р. ст. CXIV + 138 + XXXVIII, ц. 2 крб. оправа 25 к.

Гі-де Мопасан. — Твори. том VI. Оповідання. Переклад Г. та М. Рильських. 1929 р. ст. 134, ц. 2 — 25 к.

Франко Ів. — Твори, том III. 2-е вид. Оповідання. 1929 р. ст. 257, ц. 1 крб.

СВІТОВЕ ПИСЬМЕНСТВО

Гі-де Мопасан. — Дім Телье. Оповідання. 1929, ст. 99, ц. 60 к.

Гі-де Мопасан. — Пампушка. Оповідання. 1929 р. ст. 109, ц. 60.

Гі-де Мопасан. — Івета. Оповідання. 1929 р. ст. 102, ц. 60 к.

Франс А. — Корчма королеви Педок. Переклад Підмогильного, Редак. і стаття, Ніковського. 1929 р. ст. XXI + 194 + XXIII, ц. 1 — 60 к.

Келерман. — Тунель. 2-е вид. 1929 р., ц. 90 коп.

МАСОВА ПОПУЛЯРНА ЛІТЕРАТУРА

Коцюбинський М. — На віру. Повість. 1929 р. ст. 70, ц. 20.

— Ціпов'яз. Оповідання. 1929 р. ст. 40, ц. 10 к.

Горький М. — Справа з застіжками. 3 біограф. автора. 1929 р. стор. 31, ц. 7 к.

Горький М. — В ступі. Оповідання. 3 коротк. біографію автора. 1929 р. ст. 31, ц. 7 коп.

Горький М. — Омелян Ділий. 3 коротк. біограф. автора. 1929 р. ст. 31, ц. 7 коп.

Горький М. — Макар Чудра. 3 коротк. біограф. автора. 1929 р. ц. 7 коп.

Горький М. — Приятелі. Оповідання. 3 коротк. біограф. автора. 1929 р. ст. 32, ц. 7 коп.

Горький М. — Народження людини. Оповідання. 3 коротк. біограф. автора. 1929 р. ст. 30, ц. 7 к.

Горький М. — Ярмарок у Голтві. Оповідання. 3 коротк. біограф. автора. 1929 р. ст. 32, ц. 7 к.

ЮНАЦЬКА ЛІТЕРАТУРА

Жюль Верн. — Тьємничий острів. Переклад К. Довганя та А. Нов-го. 3 60 мал. П. Фера. 1929 р. ст. 390, ц. 2 — 25 к.

Видве „Плужини“ Редагує Кодекс Відповідальний редактор С. Пилипенко

КООПЕРАТИВНЕ ВИДАВНИЧЕ ТОВАРИСТВО ПИСЬМЕННИКІВ „ПЛУЖАНИН“

НОВІ ВИДАННЯ

- А. Головка—Зелені серцем. Повість з життя молоді. 80 стор. Ціна 50 коп.
- С. Добровольський—Залізний кінь. Повість з сучасного кубанського життя. Уривки з повісті „Залізний кінь“, друкувалися в журналі „Плуг“ № 3, 4 і 5. Нині повість вийшла в повному вигляді. 172 стор. Ціна 1 крб.
- П. Темченко—Дурисвіти. Збірка оповідань. 96 стор. Ціна 50 коп.
- А. Головка—Пасинки степу. Повість. 2-ге видання. 96 стор. Ціна 50 коп.
- В. Штангей—Образ. Збірка оповідань. 192 стор. Ціна 1 крб.
- М. Дукин—Матиола. Збірка оповідань з життя сільського вчителства. 80 стор. Ціна 40 коп.
- Ю. Будяк—До великої брами. Дві повісті: „Марина Копачівна“ та „До великої брами“. 116 стор. Ціна 60 коп.
- М. Ірчан—Біла малпа. Збірка новел з американського життя. 128 стор. Ціна 75 коп.
- С. Бен—Солодкий світ. Збірка поезій. 64 стор. Ціна 60 коп.

ГУМОРИСТИЧНА СЕРІЯ „ВЕСЕЛА КНИЖКА“

- Анатоль Гак—Цукерова коза. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- Майк Йогансен—Луб'яне решето. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- С. Чмельов—Пальцем у небо. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- П. Нечай—Крисогов. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- Анатоль Гак—Моя дефектологія. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.
- Ю. Вухналь—Радість поета Козолупенка. Гуморески. 32 стор. Ціна 15 коп.

ДРУКУЮТЬСЯ

- А. Головка—Червоний роман. Повість.
- В. Полішук—Електричні заграви. Збірка поезій.

Книжки продаються в усіх книжкових крамницях та кіосках контрагентства Друку

ГУРТОВІ ЗАМОВЛЕННЯ НАДСИЛАТИ НА АДРЕСУ:
Видавництво „ПЛУЖАНИН“, Харків, вул. К. Лібкнехта, 31